

ΣΧΟΛΗ ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

**ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

DHIST600-ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ
ΠΡΙΝ ΤΗ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ, 1950 - 1954**

ΧΡΗΣΤΟΣ ΖΟΡΜΠΑΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ/2023

ΣΧΟΛΗ ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

**ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ
ΠΡΙΝ ΤΗ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ, 1950 - 1954**

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ
αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στο Τμήμα
Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών στο
Πανεπιστήμιο Νεάπολις**

ΧΡΗΣΤΟΣ ΖΟΡΜΠΑΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ/2023

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © **Χρήστος Ζορμπάς**, 2023

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο Χρήστος Ζορμπάς, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «Η ανάδειξη του κυπριακού ζητήματος πριν τη διεθνοποίησή του, 1950 - 1954», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο Δηλών

Χρήστος Ζορμπάς

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	8
ABSTRACT	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	12
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	15
2.1. Η διπλωματική δραστηριότητα μετά το δημοψήφισμα της Εθναρχίας, τον Ιανουάριο του 1950.....	15
2.2. Η υποδοχή της πριγκίπισσας Ελισάβετ στην Αθήνα.....	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	26
3.1. Διπλωματικές και πολιτικές εξελίξεις ως απόρροια του Κυπριακού ζητήματος το έτος 1951.....	26
3.2. Οι κινήσεις του Μακάριου μετά την επίσκεψή του στην Αθήνα, τον Μάρτιο του 1951.....	28
3.3. Η σφυρηλάτηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων στον απόηχο των ενεργειών της κυπριακής πλευράς για τη διεθνοποίηση του ενωτικού αιτήματος.....	32
3.4. Εκατέρωθεν ανταλλαγές επισκέψεων σε ανώτατο πολιτειακό επίπεδο κατά το 1952.....	40
3.5. Η επιφυλακτικότητα της ελληνικής πλευράς στην ενδεχόμενη διεθνοποίηση του κυπριακού ζητήματος κατά το 1952.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	50
4.1. Οι εξελίξεις στο ζήτημα της Κύπρου μετά την ανάρρηση στην εξουσία του Αλέξανδρου Παπάγου.....	50
4.2. Η εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων από το 1953 έως και πριν τη διεθνοποίηση του Κυπριακού.....	54
4.3. 1954: Το Κυπριακό οδεύει προς τη διεθνοποίηση.....	58
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	63
ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	65

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή/Φοιτήτριας: Χρήστος Ζορμπάς

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: Η ανάδειξη του κυπριακού ζητήματος πριν τη διεθνοποίησή του, 1950 - 1954

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις [ημερομηνία έγκρισης] από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος) Αντώνης Κλάψης, Επίκουρος Καθηγητής

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Μάριος Ευρυβιάδης, Καθηγητής

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κυριάκος Ιακωβίδης, Λέκτορας

Ευχαριστίες

Θερμές ευχαριστίες στον Επιβλέποντα Καθηγητή, κ. Αντώνη Κλάψη, για την επιστημονική υποστήριξη, τη διαρκή και πολύτιμη ανατροφοδότηση αλλά και για την ουσιαστική συμπαράσταση στην περίοδο εκπόνησης της παρούσας εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η απόφαση των Ελλήνων της Κύπρου να διατρανώσουν την πρόθεσή τους για την ένωση με την Ελλάδα, όπως καταγράφηκε πανηγυρικά στο εθναρχικό δημοψήφισμα του Ιανουαρίου του 1950, λειτούργησε ως καταλύτης εξελίξεων στο πολιτικό, αλλά και το διπλωματικό πεδίο. Ειδικότερα, η κυπριακή ηγεσία με τον καθοριστικό ρόλο του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου επεδόθη σε έναν διπλωματικό μαραθώνιο προκειμένου να επιτύχει τη σταδιακή διεθνοποίηση του ζητήματος. Ως εκ τούτου, άσκησε έντονες και συστηματικές πιέσεις στο ελληνικό πολιτικό σύστημα προκειμένου να πρωταγωνιστήσει σε αυτήν την προσπάθεια. Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας επιχειρήθηκε η καταγραφή της αντίδρασης της ελληνικής πλευράς στην ανωτέρω πίεση, αλλά και η αναζήτηση του αιτιακού υποβάθρου που ερμηνεύει την επιλεχθείσα αντίδραση. Παραλλήλως, διερευνήθηκε η συνειδητή προσπάθεια βελτίωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων εν μέσω του Ψυχρού Πολέμου, αλλά και η αιτιολόγηση αυτής της επιλογής σε συνάρτηση με τις εξελίξεις επί του κυπριακού ζητήματος. Επιπροσθέτως, μελετήθηκε η προσέγγιση του τύπου αναφορικά με τη στρατηγική της ελληνικής πολιτικής τάξης έναντι του κυπριακού προβλήματος σε συνδυασμό με τις βασικές συνιστώσες και επιδιώξεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, αλλά και αναφορικά με την επένδυση στην ενδυνάμωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Τα ανωτέρω μελετήθηκαν και διερευνήθηκαν με συνδυασμό πρωτογενών και δευτερογενών πηγών. Αρχικά, στο επίπεδο των πρωτογενών πηγών εξετάστηκαν τα αρχεία δύο σημαντικών πολιτικών προσωπικοτήτων του ελληνικού πολιτικού χώρου της περιόδου 1950-1954 και παραλλήλως μελετήθηκαν σημαντικές εφημερίδες που αντιπροσωπεύουν όλο το πολιτικό φάσμα, σε μία προσπάθεια να αναδειχθούν οι δυνητικές διαφορετικές τοποθετήσεις επί των γεγονότων αναλόγως της διαφορετικής πολιτικής απόχρωσης. Υπό το πρίσμα αυτό, φάνηκε ότι ο τύπος αντιμετώπισε μάλλον επικριτικά την επιφυλακτικότητα της ελληνικής πλευράς έναντι των κυπριακών αξιώσεων, τις οποίες υποστήριξε σχεδόν ολοκληρωτικά, ταυτοχρόνως, όμως, στην πλειονότητά του επικρότησε την προσπάθεια βελτίωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων με την εξαίρεση της *Αυγής* που την ενέταξε στο πεδίο της αντιπαράθεσης του νατοϊκού συνασπισμού έναντι του ανατολικού. Στο επίπεδο των δευτερογενών πηγών μελετήθηκαν η ελληνική και ξένη βιβλιογραφία που έχει καταγράψει τα γεγονότα της εποχής, αλλά και διαδικτυακές πηγές που ασχολούνται με τις εξελίξεις γύρω από το κυπριακό ζήτημα την περίοδο μετά το δημοψήφισμα. Από την

παρούσα μελέτη προέκυψε με σαφήνεια η απροθυμία της ελληνικής πλευράς να πρωταγωνιστήσει στην επιχείρηση διεθνοποίησης του κυπριακού ζητήματος στη βάση της αποφυγής της επιδείνωσης των ελληνοβρετανικών σχέσεων, αλλά και της ένταξής μας στον δυτικό συμμαχικό άξονα και τις συνακόλουθες στοχεύσεις του. Στο ίδιο μοτίβο, κατέστη σαφές ότι επιχειρήθηκε η οικοδόμηση μίας σταθερής σχέσης εμπιστοσύνης με την Τουρκία, με βασικό γνώμονα τη δόμηση ενός σταθερού συμμαχικού διδύμου, αναχώματος στον δυνητικό εκ του Βορρά κίνδυνο.

ABSTRACT

The decision of the Greek-Cypriots to assert their intention of political union with Greece, as solemnly recorded in the ethnarchic referendum of January 1950, acted as a catalyst for developments in the political and diplomatic field. In particular, the Cypriot leadership, with the decisive role of Archbishop Makarios, embarked on a diplomatic marathon in order to achieve the gradual internationalization of the issue. As a result, it exerted intense and systematic pressure on the Greek political system to play a leading role in this effort. In the context of this paper, an attempt was made to record the reaction of the Greek side to the above pressure, as well as to search for the background that explains the chosen reaction. In parallel, this paper explores the deliberate effort to improve Greek-Turkish relations during the Cold War was explored, as well as the justification of this choice in relation to the developments in the issue of Cyprus. In addition, it studies idelves into the approach of the press regarding the strategy of the Greek political system towards the Cyprus issue was studied in conjunction with the main components and aspirations of Greek foreign policy, as well as the political investment on the strengthening of Greek-Turkish relations.

All the above elements have been studied and explored through a combination of primary and secondary sources. Initially, at the level of primary sources, the archives of two important political personalities of the Greek political arena of the period 1950-1954 were examined and in parallel, important newspapers, representing the entire political spectrum, were studied, in an attempt to highlight differentiation in political stances on the relevant events, stemming from underlying political nuances. In this light, it appeared that the press was rather critical of the caution exhibited by the Greek side towards the Cypriot claims, which it supported almost entirely. Simultaneously, though, most of the press welcomed the effort to improve Greek-Turkish relations, with the exception of the newspaper “Avgi”, which placed it in the realm of the confrontation between the NATO coalition and the Eastern coalition. At the level of secondary sources, the Greek and foreign literature that has recorded the events of the period, as well as online sources dealing with the developments around the Cyprus issue during the post referendum period, were studied. The present study clearly revealed the reluctance of the Greek side to play a leading role in the internationalization of the Cyprus issue on the basis of avoiding the deterioration of Greek-British relations, as well as Greece’s integration into the Western alliance and its consequent objectives. Along the same lines, it became clear that an attempt was made to build long

lasting relationship of trust with Turkey, with the basic aim of building a stable alliance, which would constitute an embankment against the potential danger from the North.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εν γένει πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων δεν εδράζεται και δεν αξιολογείται στη βάση συγκεκριμένων σταθερών, αλλά χαρακτηρίζεται από έντονη ρευστότητα και μεταβλητότητα. Ορόσημο των σχέσεων αυτών συνιστά η Μικρασιατική καταστροφή και οι δραματικές αλλά και ανεξίτηλες συνέπειές της ειδικότερα για τον Ελληνισμό. Η επίγνωση της νέας πραγματικότητας που διαμορφώθηκε την επαύριον του Μικρασιατικού πολέμου, υπό το πρίσμα και της συνθήκης ειρήνης της Λωζάννης αφενός απομάκρυνε οριστικά την Ελλάδα από το όραμα της Μεγάλης Ιδέας αφετέρου την οδήγησε στη σταδιακή αναπροσαρμογή της πολιτικής της έναντι της Τουρκίας και την επένδυσή της στην καλλιέργεια σχέσεων καλής γειτονίας και συνεργασίας. Μια προοπτική που ξεκινά, αλλά και σφυρηλατείται από τον Ελευθέριο Βενιζέλο στο διάστημα της τελευταίας κυβερνητικής του θητείας (1928 - 1932). Τη βενιζελική οπτική έρχεται να υποστηρίξει και η τουρκική πολιτική ηγεσία υπό τον Κεμάλ Ατατούρκ, στη λογική της σύναψης φιλικών σχέσεων με την Ελλάδα ως αντιβάρου στην ευκρινώς αναθεωρητική Βουλγαρία, η οποία και συνιστά ορατή απειλή για τα ζωτικά συμφέροντα των δύο χωρών, αλλά και για την ίδια την ασφάλειά τους.¹

Το ανωτέρω πλέγμα διαμόρφωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων θα διατηρηθεί σε σημαντικό βαθμό και για εύρος διαστήματος περίπου τριάντα ετών, όταν η ανάφλεξη στην Κύπρο με την έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, τον Απρίλιο του 1955, και η επιχείρηση διεθνοποίησης του κυπριακού ζητήματος από την ελληνική πλευρά, ήδη από το 1954, θα σηματοδοτήσει την έναρξη μίας μακράς περιόδου εντάσεων και αναταραχών, όχι μόνο σε διπλωματικό επίπεδο.

Μία αλλαγή που είχε ήδη αρχίσει να προεξοφλείται και να δρομολογείται από τα πρώτα βήματα των Ελλήνων της Κύπρου για την απαλλαγή τους από το καθεστώς της βρετανικής αποικιοκρατίας, αλλά και για την ευόδωση του εθνικού οράματος για την ένωση της μεγαλονήσου με τη μητέρα Ελλάδα. Αφετηρία της νέας αυτής πορείας αποτελεί η διεξαγωγή του δημοψηφίσματος (Ιανουάριος 1950), που έλαβε χώρα στην Κύπρο κατόπιν

¹ Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *Μετά το 1922: Η παράταση του διχασμού*, Πατάκης, Σεπτέμβριος 2021, σ. 293 - 294.

σχετικής πρωτοβουλίας, αλλά και υπό τον συντονισμό της Εθναρχίας, με αντικείμενο την ένωση με την Ελλάδα.²

Σκοπός της εν λόγω διατριβής είναι η προσέγγιση των ελληνοτουρκικών σχέσεων υπό το φως των σύνθετων και επιταχυνόμενων εξελίξεων επί του κυπριακού ζητήματος, μετά τη διεξαγωγή του ανωτέρω δημοψηφίσματος. Οι επιμέρους στόχοι εδράζονται στη διερεύνηση της επίδρασης των εξελισσόμενων γεγονότων στην Κύπρο - μετά την εντυπωσιακή και σχεδόν καθολική υποστήριξη των Ελλήνων της Κύπρου στην προοπτική της Ένωσης με τη μητέρα – πατρίδα και τη συνακόλουθη απαλλαγή από την αγγλική κατοχή – αλλά και στην επιχείρηση ανάδειξης της αντικειμενικής επιδίωξης της συντριπτικής πλειονότητας των κατοίκων της νήσου, όπως αυτή είχε αποτυπωθεί στο εν λόγω δημοψήφισμα. Επιπροσθέτως, θα επιδιωχθεί η προσπέλαση του υποβάθρου των τελικών επιλογών της ελληνικής πλευράς στις επίμονες εκκλήσεις των Ελλήνων της Κύπρου για τη διεθνοποίηση του κυπριακού ζητήματος, που συνάντησαν την απορριπτική απάντηση της πρώτης έως τον ριζικό επαναπροσδιορισμό αυτής της στάσης με την επιλογή της προσφυγής στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) (Αύγουστος 1954), την εδραζόμενη στην κατίσχυση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των λαών και για τον αντίστοιχο της Κύπρου. Τέλος, θα επιχειρηθεί η μελέτη της αντανάκλασης των κινήσεων της ελληνοκυπριακής πλευράς αναφορικά με την προώθηση της εκπεφρασμένης βούλησής της για την ένωση με την Ελλάδα στην πορεία των σχέσεων των δύο όμορων χωρών, Ελλάδος και Τουρκίας, έως και το 1954, όπως αυτά αναλύονται και στον τύπο της εποχής.

Στο πλαίσιο της μελέτης της προσέγγισης του τύπου αναφορικά με τη διενέργεια του δημοψηφίσματος της Εθναρχίας, τον Ιανουάριο του 1950, στο οποίο και υπερψηφίστηκε από τον Ελληνισμό της Κύπρου η πρόταση ένωσης με την Ελλάδα, θα επιχειρηθεί η αποτύπωση του επικρατούντος κλίματος κατά τη διεξαγωγή του, αλλά και την επόμενη ημέρα, αρχικά από τον κυπριακό τύπο. Χαρακτηριστικά θα καταγραφούν οι εντυπώσεις δύο εφημερίδων, του *Λαϊκού Βήματος* και της *Εσπερινής*. Αναφορικά με το ανωτέρω γεγονός, αλλά και με τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης έναντι της ασκούμενης πίεσης της κυπριακής πλευράς προς την πρώτη για την ενεργοποίησή της στην κατεύθυνση της επιχειρούμενης διεθνοποίησης του κυπριακού ζητήματος, καθώς και με τη βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων στον απόηχο των εξελίξεων στην Κύπρο, θα επιχειρηθεί η μελέτη της προσέγγισης του ελληνικού τύπου. Μία πρώτη αναφορά για τα γεγονότα στην Κύπρο, στις αρχές του 1950, θα πραγματοποιηθεί με την προσέγγιση της εφημερίδας *Εμπρός*, η οποία διακρινόταν για την εγκυρότητά της, αλλά και για την αντικειμενικότητά

² Roderick Beaton, *Ελλάδα. Βιογραφία ενός σύγχρονου έθνους*, Πατάκης, Αθήνα 2020, σ. 399 - 400.

της. Στη συνέχεια, αναλυτικότερα, θα μελετηθεί η στάση της *Καθημερινής*, εφημερίδας εμβληματικής στον συντηρητικό χώρο και με σαφή θέση υπέρ του δυτικού προσανατολισμού της χώρας. Επίσης, θα διερευνηθεί η στάση του *Βήματος*, μίας κομβικής, για τον κεντρώο χώρο, εφημερίδας, ειδικά δε, αφού την περίοδο 1950-1952 την ευθύνη της διακυβέρνησης της χώρας την έχουν κεντρώα σχήματα. Σημειώνεται ότι και αυτή η εφημερίδα στηρίζει τη φιλοσοφία της ένταξης της χώρας στον δυτικό κόσμο. Στον καμβά των κεντρώων εφημερίδων θα μελετηθεί και η *Ελευθερία*, η οποία διακρινόταν για τη μαχητικότητα, αλλά και για τον καυστικό της λόγο. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η διερεύνηση της προσέγγισης της *Εστίας*, μίας εφημερίδας που ανήκει ευδιάκριτα στο δεξιό φάσμα, αλλά διευθύνεται από την οικογένεια Κύρου. Μία σημαντική οικογένεια, καταγόμενη από την Κύπρο και με σαφή δραστηριοποίηση σε ζητήματα που αφορούν στη νήσο, όπως συνέβη στα Οκτωβριανά του 1931, στα οποία καταδίκασε την έλλειψη υποστήριξης της τότε κυβέρνησης Βενιζέλου. Απόρροια αυτής της εξέλιξης ήταν η αλλαγή πολιτικού προσανατολισμού της εφημερίδας που εγκατέλειψε τον βενιζελικό χώρο και προσεταιρίστηκε τον δεξιό. Τέλος, ενδιαφέρουσα κρίνεται η μελέτη της προσέγγισης της *Αυγής*, εφημερίδας συμβόλου για την παράταξη της Αριστεράς. Η πολιτική της θέση την κατατάσσει στις αντιπολιτευόμενες τον δυτικό προσανατολισμό της χώρας εφημερίδες και στα όσα από την επιλογή αυτή απορρέονται ως δεσμεύσεις και στρατηγικές.

Παραλλήλως, η ανασκόπηση των αρχείων του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη και του Ευάγγελου Αβέρωφ, σημαντικών προσωπικοτήτων του δεξιού και του κεντρώου χώρου αντιστοίχως, αλλά και της δευτερογενούς βιβλιογραφίας προσδοκάται ότι θα επιτρέψει την πληρέστερη κατανόηση των στοχεύσεων της ελληνικής πολιτικής τάξης, την περίοδο 1950-1954, όπως αυτές αποκρυσταλλώθηκαν και στις τελικές επιλογές της είτε αυτές αφορούν στη σαφή πρόθεση για διαρκή σφυρηλάτηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων είτε αφορούν στη σφοδρή επιθυμία για αποτροπή κάθε εμπλοκής και πιθανότητας επιδείνωσης των ελληνοβρετανικών σχέσεων, έως την άνοιξη του 1954, εξαιτίας του αγώνα των Κυπρίων για ένωση με την Ελλάδα. Την περίοδο αυτή θα αποφασιστεί από τον Αλέξανδρο Παπάγο, τότε πρωθυπουργό της χώρας, η διεθνοποίηση του κυπριακού ζητήματος με την επιδίωξη της παραπομπής του στη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ).

Τέλος, στο σκέλος της δευτερογενούς βιβλιογραφίας έχει παραχθεί σημαντικό έργο είτε σε ό,τι αφορά στο δημοψήφισμα και τις επενέργειές του στην ελληνική πολιτική σκηνή είτε σε ό,τι αφορά στις ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο 1950-1954. Σημειώνεται, όμως, ότι η βιβλιογραφία που μελετά τις εξελίξεις, μετά τη διενέργεια του δημοψηφίσματος, στο ελληνικό πολιτικό σύστημα είναι μεν αξιόλογη, όχι, όμως, τόσο εκτεταμένη όσο αυτή

της περιόδου μετά την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα, τον Απρίλιο του 1955. Πάρα ταύτα, οι εμπειριστατωμένες μελέτες των Άγγελου Βλάχου, Γεώργιου Γεωργή, Νίκου Κρανιδιώτη και Ευάνθη Χατζηβασιλείου - που έχουν επιλεγεί στην παρούσα εργασία- αποτυπώνουν το διαμορφωθέν κλίμα στον κυπριακό Ελληνισμό μετά το δημοψήφισμα, αλλά και τις προσπάθειες της ηγεσίας του να επηρεάσουν τη στάση της ελληνικής πλευράς. Παράλληλα, στον τομέα των ελληνοτουρκικών σχέσεων τα έργα των Θάνου Βερέμη, Άγγελου Συρίγου, Κωνσταντίνου Σβολόπουλου αναδεικνύουν το ερμηνευτικό υπόβαθρο των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Τα ανωτέρω έργα, σε συνδυασμό με όσα περιλαμβάνονται στην αναλυτική βιβλιογραφία, συνέβαλαν στη σταχυολόγηση και την επιλογή του κατάλληλου υλικού στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, που αποσκοπεί στην εμβάθυνση της μελέτης των κινήτρων και των αιτίων που διαμόρφωσαν τις βασικές συντεταγμένες του ελληνικού πολιτικού συστήματος αναφορικά με τις εξελίξεις στην Κύπρο, αλλά και με τις ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο 1950-1954.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1. Η διπλωματική δραστηριότητα μετά το δημοψήφισμα της Εθναρχίας, τον Ιανουάριο του 1950

Τα πρώτα ίχνη της δημοψηφισματικής πρωτοβουλίας εντοπίζονται σε δράση του Ανορθωτικού Κόμματος Εργαζόμενου Λαού (ΑΚΕΛ), το οποίο με επιστολή των ανηκόντων στο ίδιο δημοτικών συμβουλίων προς τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, ζητούσε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος προκειμένου να καταγραφούν οι πραγματικές επιθυμίες των Κυπρίων. Πρακτικώς, το δημοψήφισμα έλαβε χώρα μετά από την απόφαση της Κυπριακής Ιεράς Συνόδου και παρά την κάθετη άρνηση της βρετανικής διοίκησης, που καθιστούσε σαφές ότι θα αγνοούσε το όποιο αποτέλεσμα του. Τελικώς, αυτό πραγματοποιήθηκε σε δύο γύρους (15 και 22 Ιανουαρίου 1950) και στέφθηκε με απόλυτη επιτυχία, καθώς έδωσε δυναμικό παρών το ελληνικό στοιχείο του νησιού, το οποίο με το συντριπτικό ποσοστό του 95,7% ενέκρινε την πρόταση περί ένωσης με την Ελλάδα. Σημειώνεται ότι την πρόταση αυτή υποστήριξαν και ορισμένοι Τουρκοκύπριοι. Με το εντυπωσιακό αυτό αποτέλεσμα η Εθναρχία, τον Μάρτιο του 1950, έλαβε την πρωτοβουλία να οργανώσει επίσημες αποστολές

σε σημαντικές πρωτεύουσες του εξωτερικού (Νέα Υόρκη, Λονδίνο, Αθήνα) στην κατεύθυνση της προώθησης της ενωτικής προοπτικής.³

Η εντυπωσιακή αποτύπωση της επιθυμίας του Ελληνισμού της Κύπρου στο εν λόγω δημοψήφισμα αναδύεται και στον τύπο της επόμενης ημέρας στη νήσο. Παραδειγματικά, η εφημερίδα *Εσπερινή* μιλά καθαρά για την εκπεφρασμένη βούληση των πολιτών, όπως αποκρυσταλλώθηκε στο δημοψήφισμα μέσα σε ένα πανηγυρικό και μυσταγωγικό κλίμα, καθώς η συμμετοχή τους σε αυτό ταυτίζεται με την εκπλήρωση ενός ιερού και απαράβατου καθήκοντος. Διερωτάται, μάλιστα, στο κύριο άρθρο της η εφημερίδα για την επικείμενη στάση της βρετανικής κυβέρνησης και για το ηθικό της έρεισμα ως προς τη συνέχιση της συστηματικής απαξίωσης του φρονήματος του κυπριακού λαού.⁴ Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται, εν πολλοίς, και η εφημερίδα *Λαϊκόν Βήμα* η οποία, όμως υπογραμμίζει τον προβληματισμό της για την αρνητική στάση της κοινότητας των Τούρκων της νήσου, καθώς επισημαίνει ότι οι δύο κοινότητες συμπορεύονται αρμονικά επί πολλές δεκαετίες και δεν υπάρχει κανένας λόγος ανησυχίας για την ασφάλεια και την υπόσταση των Τούρκων της Κύπρου.⁵

Την ίδια ώρα στον ελληνικό τύπο καταγράφεται η είδηση του διενεργηθέντος δημοψηφίσματος με την εφημερίδα *Ελευθερία* να αναφέρεται στο πρωτοσέλιδό της με πηχυαίους τίτλους στη δεδηλωμένη βούληση των Ελλήνων της Κύπρου να αποκτήσουν την ελευθερία τους, αποδεδειγμένοι από τον βρετανικό ζυγό και να ενταχθούν στην ελληνική επικράτεια. Επίσης, παραθέτει τις δηλώσεις του αρχιεπισκόπου Μακαρίου περί της συστηματικής επιχείρησης διεθνοποίησης της ετυμηγορίας των Κυπρίων, αλλά και περί του απαράμιλλου ενθουσιασμού που διέπτε τους Έλληνες της Κύπρου κατά τη διάρκεια της ψηφοφορίας μέσω της οποίας διατράνωσαν την άοκνη βούλησή του για την ένωση με την Ελλάδα. Παραλλήλως, στην ίδια εφημερίδα γίνεται αναφορά σε ψηφίσματα συμπαράστασης από διάφορες οργανώσεις και σωματεία στη χώρα μας, μέσω των οποίων εκφράζεται η πλήρης αλληλεγγύη στις πρωτοβουλίες και στις δράσεις των Ελλήνων της Κύπρου. Αξίζει να σημειωθεί, όμως, ότι ταυτοχρόνως καταγράφονται και οι αντιδράσεις που λαμβάνουν χώρα στην Τουρκία και πιο συγκεκριμένα στην Κωνσταντινούπολη από ομάδες Τούρκων φοιτητών που ξεκαθαρίζουν ότι θα αποτρέψουν την ανάρτηση της ελληνικής σημαίας στην Κύπρο. Από την άλλη πλευρά, σε ανταπόκριση από τη βρετανική πρωτεύουσα φιλοξενείται η στάση της βρετανικής πλευράς, που επιχειρεί να περιορίσει το

³ Νίκος Χριστοδουλίδης, «Το ενωτικό δημοψήφισμα στην Κύπρο», Αθήνα 02 Σεπτεμβρίου 2012, <https://www.kathimerini.gr/society/467141/to-enotiko-dimopsifisma-stin-kypro> (ημερομηνία πρόσβασης: 10 Σεπτεμβρίου 2022).

⁴ «Ο Κυπριακός λαός εξέδωσε χθες την ετυμηγορία του», *Εσπερινή*, Λευκωσία 16 Ιανουαρίου 1950.

⁵ «Σοφώτεραι σκέψεις», *Λαϊκόν Βήμα*, Λευκωσία 16 Ιανουαρίου 1950.

εύρος της αποστροφής των Ελλήνων της Κύπρου στη βρετανική διοίκηση και να αποδώσει την όποια απήχησή του σε διάφορους εθνικιστικούς κύκλους, οι οποίοι αγνοούν την χρηστή και έντιμη πολιτική των Βρετανών.⁶ Αλλά και η εφημερίδα *Εμπρός* σε πρωτοσέλιδο κεντρικό της άρθρο αναδεικνύει τη σημασία του αποτελέσματος χαρακτηρίζοντάς το θριαμβευτικό και περιγράφει τις εκτυλισσόμενες σκηνές χαράς των συμμετεχόντων στο δημοψήφισμα. Παράλληλα, δεν παραλείπει να αναφερθεί και στις διαδηλώσεις που διεξήχθησαν στην Κωνσταντινούπολη ως απάντηση στις εξελίξεις στην Κύπρο. Διαδηλώσεις στις οποίες κυριαρχεί το εθνικιστικό σύνθημα «Η Κύπρος είναι τουρκική». Στο κεντρικό άρθρο της ίδιας εφημερίδας με τίτλο «Μέγα μήνυμα» εκφράζεται η θέση της επί των συντελουμένων γεγονότων, η οποία ανάγεται στην ανάδειξη του πόθου της συντριπτικής πλειονότητας των κατοίκων της νήσου, αλλά και στο ιστορικό χρέος των Βρετανών να σεβαστούν τη βούληση των Κυπρίων, αλλά και να αναλογιστούν τους ιστορικούς, συμμαχικούς δεσμούς που ενώνουν τη Μεγάλη Βρετανία με την Ελλάδα, παραχωρώντας τη νήσο στην τελευταία. Σημειώνει δε ότι θα είναι μία κίνηση που θα λειτουργήσει επωφελώς προς τα βρετανικά συμφέροντα, προβάλλοντας και τις φιλελεύθερες αξιακές αρχές της Βρετανίας.⁷

Για την απορρέουσα ευθύνη της ελληνικής πλευράς εκ του δημοψηφίσματος είχε ήδη μιλήσει η εφημερίδα *Εστία* με κεντρικό της άρθρο στις 13 Ιανουαρίου 1950. Αρχικώς, ανέδειξε την τεσσάρων χιλιάδων ετών ελληνική παρουσία στη νήσο, η οποία παραμένει αναλλοίωτη παρά τις μεγάλες περιόδους υποδούλωσης από διάφορους κατακτητές. Για αυτό ακριβώς και το Κυπριακό ζήτημα ανάγεται σε ελληνικό και κινητοποιεί όλο τον Ελληνισμό. Πέραν αυτής της διαπίστωσης, η εφημερίδα προβαίνει και σε μία σαφή υπόδειξη προς την ελληνική πολιτική ηγεσία. Γνωρίζοντας τις πολύπλευρες πιέσεις των Βρετανών προς την ίδια προκειμένου να αποσιωπηθεί το Κυπριακό προτείνει στους Έλληνες πολιτικούς να συστρατευθούν σε μία επιχείρηση πειθούς της Βρετανίας. Υπό το πρίσμα αυτό, καλούνται να επισημάνουν τους κινδύνους που ελλοχεύουν για την ελληνοβρετανική φιλία και για τη σημασία αυτής στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου από μία αδιέξοδη πολιτική επί του θέματος. Τονίζει δε ότι η τυχόν συμμόρφωση των Ελλήνων πολιτικών προς τις βρετανικές υποδείξεις για περιορισμό των κινήσεων ενθάρρυνσης των Κυπρίων αγωνιστών από τον ελληνικό λαό και τον τύπο θα αποδειχθεί ατελέσφορη και επικίνδυνη. Επιπλέον, σε αυτήν την περίπτωση ούτε το πατριωτικό τους χρέος θα υπηρετήσουν ούτε την ελληνοβρετανική φιλία θα προστατεύσουν. Και αυτό επειδή η αδυναμία επίλυσής του θα

⁶ «Η Κύπρος επιθυμεί να ζήσει ελεύθερα», *Ελευθερία*, Αθήνα 17 Ιανουαρίου 1950.

⁷ «Καταπληκτικός ο θρίαμβος του δημοψηφίσματος στην Κύπρο», *Εμπρός*, Αθήνα 17 Ιανουαρίου 1950.

αμαυρώσει τις ελληνοβρετανικές σχέσεις, αντιθέτως η λύση του θα ενισχύσει και τις τελευταίες, αλλά και την ίδια τη θέση της Βρετανίας στην περιοχή μας. Κλείνοντας δε, αναδεικνύει και έναν ακόμη κίνδυνο, αυτόν της ενίσχυσης του κομμουνισμού στη νήσο από τη βρετανική αδιαλλαξία. Με πρόσχημα αυτή, αλλά και την ενδοτικότητα της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας, θα αυτοαναγορευθεί η κομμουνιστική πλευρά ως η μόνη υπέρμαχος του εθνικού αιτήματος.⁸

Το ενθαρρυντικό αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, αναφορικά με τη συλλογική βούληση της συντριπτικής πλειοψηφίας των Ελλήνων της Κύπρου για την ένωση με την αρχέγονη πολιτισμική και ηθική πατρίδα, έδρασε καταλυτικά στην κινητοποίηση των εκκλησιαστικών και μη παραγόντων στη νήσο προκειμένου να προωθήσουν τις αναγκαίες διαδικασίες, οι οποίες θα προλείαιναν το έδαφος για την επίτευξη του εθνικού οράματος. Η ανάρρηση στον αρχιεπισκοπικό θρόνο του νησιού του Μιχαήλ Μούσκου, του τριανταεπτάχρονου κληρικού με το φλογερό λόγο, το στιβαρό ύφος και το υπερμέγεθες, για τα δεδομένα του νησιού, εκτόπισμα προδιέγραφε τη ροή των πραγμάτων. Ήδη, όμως, και πριν την αλλαγή στον αρχιεπισκοπικό θώκο η ορθόδοξη κυπριακή εκκλησία θα αξιοποιούσε στο έπακρο το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος με στόχο τη μέγιστη άσκηση πολιτικής πίεσης στην ελληνική πολιτική ηγεσία, κατά κύριο λόγο, προκειμένου αυτή με τη σειρά της να τεθεί επικεφαλής της εκστρατείας για τη διεθνή αποδοχή του ελληνοκυπριακού αιτήματος. Η κίνηση αυτή ήταν δεδομένη μετά και την κατηγορηματική απόρριψη της βούλησης των Ελλήνων της Κύπρου από τη βρετανική διοίκηση, η οποία θεωρούσε την κυριαρχία επί της νήσου καταλυτική για τη διασφάλιση των ζωτικών συμφερόντων της Μεγάλης Βρετανίας στον ευρύτερο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής.⁹

Υπό το πρίσμα αυτό, ο Μητροπολίτης Κερύνειας Κυπριανός επωμίστηκε την ευθύνη της προβολής του αποτελέσματος του δημοψηφίσματος στην Ελλάδα, αλλά και εν γένει στο εξωτερικό. Ερχόμενος στη χώρα μας, ως επικεφαλής της κυπριακής αντιπροσωπείας, συνάντησε την άρνηση της ελληνικής κυβέρνησης -υπό την αρχηγία του κεντρώου Νικολάου Πλαστήρα- να παραλάβει τους δερματόδετους τόμους με τις συλλεχθείσες υπογραφές των διακοσίων δεκαπέντε και πλέον χιλιάδων Κυπρίων, δεδομένου ότι η ελληνική πολιτική ηγεσία αναλογιζόταν τον κίνδυνο της ενόχλησης της βρετανικής πλευράς. Αντ' αυτού, προτιμήθηκε η παραλαβή τους από την Αντιπροεδρία της Βουλής των Ελλήνων χωρίς, όμως, να δοθεί τόνος επισημότητας στην ανωτέρω διαδικασία. Την ίδια

⁸ «Η Ελλάς και το Κυπριακόν ζήτημα», *Εστία*, Αθήνα 13 Ιανουαρίου 1950.

⁹ Beaton, ό.π., σ. 400 - 401.

ώρα η βρετανική πρεσβεία στην Αθήνα σημείωνε την αυξημένη ευαισθησία των Ελλήνων για τις εξελίξεις στην Κύπρο μέσα από τις ενέργειες και τη δραστηριοποίηση του μητροπολίτη Κερύνειας. Ευαισθησία συνδεδεμένη και με την αγωνιώδη προσπάθεια μίας πληγωμένης από τον εμφύλιο χώρας να επανακτήσει την αυτοκυριαρχία της. Όλα αυτά τα δεδομένα παραγνωρίζονταν από τη βρετανική πολιτική σκηνή, η οποία, μάλιστα αντιλαμβανόταν τη χώρα μας ως οιονεί ευγνωμονούσα και ως εκ τούτου εξαρτημένη από τη Βρετανία λόγω της βρετανικής συνεισφοράς κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και του μετέπειτα εμφυλίου. Σημαντική πτυχή συνιστά η διαφοροποίηση του κοινωνικού σώματος από την ελληνική κυβέρνηση, δεδομένης της θερμής υποδοχής διαφόρων οργανώσεων και σωματείων στην κυπριακή αποστολή.¹⁰

Στη διαφοροποίηση από την επίσημη πολιτική ηγεσία πρέπει να προστεθεί και η στάση του τύπου, που συμερίζεται και ταυτίζεται με τη στάση των Ελλήνων πολιτών. Ως εκ τούτου, η εφημερίδα *Το Βήμα* στο κεντρικό άρθρο της πρώτης σελίδας του φύλλου της 21^{ης} Μαΐου 1950 περιγράφει με παραστατικότητα και ιδιαίτερη θερμότητα τον απαράμιλλο ενθουσιασμό των Ελλήνων πολιτών, που υποδέχθηκαν στο λιμάνι του Πειραιά την κυπριακή αποστολή. Υπογραμμίζει το εορταστικό κλίμα, το οποίο κατέκλυε την πόλη, όπως αποδεικνύει και ο γενικός σημαιοστολισμός της, αλλά πάνω απ' όλα το πανηγυρίζον πλήθος που ζητωκραύγαζε υπέρ της Ένωσης. Σημειώνει δε και τον λόγο του διακεκριμένου πολιτικού Παναγιώτη Κανελλόπουλου, που βρέθηκε στον χώρο της εντυπωσιακής αυτής υποδοχής, εκπροσωπώντας και την πολιτική τάξη της χώρας. Ο Κανελλόπουλος, πέραν της συναισθηματικής φόρτισής του, μοιράστηκε με τους παρευρισκομένους και την πίστη του ότι η Μεγάλη Βρετανία θα ανταποκριθεί στον δίκαιο πόθο του Ελληνισμού της Κύπρου, στάση που θα ενισχύσει τον παγκόσμιο ρόλο της χάρις στην ηθική διάσταση του εν λόγω ζητήματος.¹¹ Και η εφημερίδα *Εστία* αναδεικνύει τη λαϊκή συμμετοχή, υπενθυμίζοντας ότι κάθε απόπειρα φίμωσης ή περιθωριοποίησης της ανωτέρω υποστήριξης είναι ανώφελη. Απορρίπτει κατηγορητικά τους βρετανικούς ισχυρισμούς περί «κλειστού» θέματος, αλλά και την επιρροή των βρετανικών κινήσεων προς την ελληνική πλευρά, καθώς θεωρεί ότι ακόμη και αν επηρεάσουν αρνητικά τη στάση της, δεν θα κάμψουν το φρόνημα των πολιτών. Επιπροσθέτως, προβάλλει, για μία ακόμη φορά, την κομμουνιστική απειλή, αφού η κομμουνιστική πτέρυγα θα βρει ευήκοα ώτα στην Κύπρο, αν η ελληνική πολιτική τάξη φανεί αδρανής και υποχωρητική στις βρετανικές αξιώσεις. Και στο πλαίσιο αυτό, θα

¹⁰ Robert Holland - Diana Markides, *Οι Βρετανοί και οι Έλληνες. Αγώνες εξουσίας για την Ανατολική Μεσόγειο, 1850 - 1960*, Πατάκης, Αθήνα 2021, σ. 403 - 404.

¹¹ «Ο λαός των Αθηνών και του Πειραιώς υπεδέχθη χθες ενθουσιωδώς την εθνικήν πρεσβείαν της Κύπρου με τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος, οι εκφωνηθέντες λόγοι, ο Πρωθυπουργός θα δεχθή την αντιπροσωπείαν», *Το Βήμα*, Αθήνα 21 Μαΐου 1950.

άρχιζαν να πολλαπλασιάζονται οι φωνές εκείνων που μιλούν για την ένοπλη αντιπαράθεση ως τη μόνη λύση δικαίωσης του Αγώνα. Μία τέτοια εξέλιξη θα επηρέαζε αναπόδραστα και την Ελλάδα, επομένως και τους ελληνοβρετανικούς δεσμούς. Υπό τις συνθήκες αυτές, η «Εστία» καλεί την ελληνική κυβέρνηση να αρθεί στο ύψος των περιστάσεων και να τεθεί επικεφαλής του διπλωματικού Αγώνα για την επίτευξη της Ένωσης.¹²

Η ευρύτερη στάση του τύπου, υπέρ των δικαίων των Κυπρίων, αλλά και του συνακόλουθου αγώνα τους, αναδύεται και στην ανακοίνωση της Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών (ΕΣΗΕΑ), στην οποία και δηλώνεται η αδιαμφισβήτητη συμπαράσταση στον κυπριακό Αγώνα, αλλά και ο σεβασμός για τη μαχητικότητα και το σθένος των Κυπρίων αδελφών μας, που μάχονται για τα αυτονόητα ιδανικά, όπως της ελευθερίας και της αυτοδιάθεσης. Σημειώνεται δε ότι ο Πρόεδρος του εν λόγω συνδικαλιστικού οργάνου εκφράζει την ετοιμότητα σύσσωμου του δημοσιογραφικού κόσμου να σταθεί συνοδοιπόρος στον δίκαιο αυτό Αγώνα από όποιο μετερίζι του ζητηθεί. Το περιεχόμενο αυτής της ανακοίνωσης, βέβαια, δημοσιεύεται σε ένα άρθρο του οποίου ο τίτλος αναφέρεται στην πρόθεση του πρωθυπουργού Πλαστήρα να παραμείνει το Κυπριακό ζήτημα αποκλειστικά στη δικαιοδοσία της ελληνικής κυβέρνησης κατά την κρίση της, αντανakλώντας και την αναντιστοιχία πολιτικής ηγεσίας και τύπου.¹³ Την εμφανή απόσταση μεταξύ λαού και πολιτικών επί του προκειμένου ζητήματος στηλιτεύει η εφημερίδα *Εστία* συμπυκνώνοντας το περιεχόμενο των συναντήσεων Πλαστήρα και κυπριακής αντιπροσωπείας στην τοποθέτηση του πρώτου περί του μη ενδεδειγμένου χρόνου για οποιαδήποτε πρωτοβουλία από την πλευρά της Ελλάδας. Επιπλέον, η εφημερίδα υποθέτει ότι οι συνεχιζόμενες βρετανικές παρεμβάσεις στην ελληνική πλευρά στοχεύουν στην παράταση του ζητήματος και στη συνακόλουθη κόπωση των Κυπρίων, όπως συνέβη στα Οκτωβριανά του 1931. Στη συνέχεια ξεκαθαρίζει ότι δεν υφίσταται αντικειμενική σύγκριση των δύο περιόδων και, παραλλήλως, επισημαίνει εκ νέου τον κίνδυνο εύνοιας της κομμουνιστικής πλευράς, της οποίας το εθνικό ενδιαφέρον αρνείται, θέτοντας ως βασικό της γνώμονα τη δημιουργία προσκομμάτων στη Βρετανία.¹⁴

Σε κάθε περίπτωση η ελληνική πλευρά δεν ακύρωσε τη σημασία του δημοψηφίσματος, που, εξάλλου, συναντούσε τις μύχιες σκέψεις της συντριπτικής πλειονότητας του Ελληνισμού. Γνωρίζοντας, όμως, τη σημασία της διατήρησης της στενής συμμαχικής σχέσης με μία από τις σημαντικότερες διεθνείς δυνάμεις της εποχής, τη Μεγάλη

¹² «Να αναλάβη η κυβέρνηση την διαχείρισιν του Κυπριακού», *Εστία*, Αθήνα 25 Μαΐου 1950.

¹³ «Η πολιτική της κυβερνήσεως εις το Κυπριακόν πρέπει ελευθέρα να το χειρισθή η ίδια, ο κ. Πλαστήρας ενημέρωσε τους συνεργάτας του», *Το Βήμα*. Αθήνα 15 Ιουνίου 1950.

¹⁴ «Το «κλειστόν» ζήτημα», *Εστία*, Αθήνα 16 Ιουνίου 1950.

Βρετανία, επιχείρησε να μεταφέρει το φλέγον ζήτημα της Ένωσης στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, προσκαλώντας τους Βρετανούς να συμμετάσχουν. Οι επαναλαμβανόμενες προσκλήσεις, υπό τη συνεχή πίεση της ελληνοκυπριακής πλευράς προς τη βρετανική πλευρά συναντούσαν την κάθετη άρνηση της τελευταίας, που ήδη αντιμετώπιζε σημαντικές πιέσεις σε πολλά σημεία της αυτοκρατορίας. Εξάλλου, η Βρετανία, ευρισκόμενη σε μία κατάσταση προϊούσας αποδυνάμωσης σε αντιδιαστολή προς τη ραγδαία ισχυροποίηση των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής πάσχιζε να κρατήσει αλώβητες εφεδρείες, όπως αυτή της Κύπρου, καθώς της εξασφάλιζε ένα σαφές στρατηγικό πλεονέκτημα στην ευρύτερη περιοχή.¹⁵

Από την άλλη πλευρά, η προσπάθεια διατήρησης ενός σταθερού *modus vivendi* στις σχέσεις μεταξύ της Ελλάδος και της Τουρκίας μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στηριζόταν σε ένα περίπλοκο πλέγμα αλληλεξαρτήσεων, που, εν πολλοίς, λειτουργούσαν επιδραστικά και δεσμευτικά για την ελληνική πλευρά και σε μεγάλο βαθμό και για την τουρκική. Η Ελλάδα είχε εξέλθει, πληγωμένη και καταρρακωμένη πολυεπίπεδα, από την εξοντωτική περίοδο της Κατοχής, αλλά και από έναν πρωτοφανούς αγριότητας εμφύλιο πόλεμο. Παραλλήλως, ήταν άρρηκτα προσδεδεμένη στον δυτικό συμμαχικό άξονα, με βασικές συνιστώσες του, τις Η.Π.Α και τη Μεγάλη Βρετανία, και ως εκ τούτου ήταν μονόδρομος η συμμόρφωσή της με τις επιταγές τους, δεδομένης και της εξάρτησής της από την οικονομική συνδρομή των Η.Π.Α, όπως αυτή εκφραζόταν από τις πρόνοιες του σχεδίου Μάρσαλ για την ανασυγκρότηση των χωρών εκείνων που είχαν πληγεί υπέρμετρα από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Υπό το βάρος των συνεπειών του Ψυχρού Πολέμου στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των χωρών και της αναζήτησης στρατηγικών συμμαχικών σχέσεων η Ελλάδα και η Τουρκία έθεσαν ως θεμέλιο της πολιτικής τους τη συμπερίληψή τους στον κορμό της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας.¹⁶

Η αδιατάρακτη προσήλωση της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας στη διατήρηση της άτρωτης συμμαχίας και στενής σχέσης με τη Μεγάλη Βρετανία, αλλά και στη σφυρηλάτηση στενών σχέσεων με τη γείτονα Τουρκία οδήγησε την ελληνική πλευρά στην υιοθέτηση, ειδικά κατά την περίοδο 1950 - 1952, μίας φανερά απογοητευτικής για τον κυπριακό Ελληνισμό πολιτικής. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Γεωργίου Παπανδρέου από τη θέση του Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης

¹⁵ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το κυπριακό ζήτημα, 1878-1960: η συνταγματική πτυχή*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σ. 67 - 70.

¹⁶ Θάνος Βερέμης, *Ιστορία των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Από το 1453 έως το 2005*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2005, σ. 145 - 147.

Η Ελλάς αναπνέει σήμερον με δύο πνεύμονας, τον μεν αγγλικόν, τον δε αμερικανικόν. Δεν ημπορεί, λόγω του Κυπριακού, να διακινδυνεύσει από ασφυξίαν.

Η ξεκάθαρη αυτή τοποθέτηση αναδεικνύει την άμεση και άρρηκτη συσχέτιση της υπόστασης της χώρας με την πάση θυσία διατήρηση ανέφελων σχέσεων με τη Μεγάλη Βρετανία και εν γένει με τον δυτικό άξονα.¹⁷ Μάλιστα, την επαύριο της παράδοσης των προαναφερθέντων τόμων στον Πρόεδρο της Βουλής διεξάγεται σχετική συζήτηση στη Βουλή, σύμφωνα με την εφημερίδα *Ελευθερία*, κατά την οποία ο πρωθυπουργός Νικόλαος Πλαστήρας, αν και αναγνωρίζει την ιστορική και συναισθηματική διάσταση του δημοψηφίσματος, υπογραμμίζει την κρισιμότητα των συνθηκών και ζητεί από το σώμα των βουλευτών, όπως εξάλλου προκύπτει και από το σύνταγμα, την αποκλειστική διαχείριση του ανακύψαντος ζητήματος από την ελληνική κυβέρνηση. Για αυτό ακριβώς και απορρίπτει την πρόταση του αρχηγού της αντιπολίτευσης, Κωνσταντίνου Τσαλδάρη, για την ανάθεση στον Πρόεδρο της Βουλής της προώθησης, παραλλήλως προς τις κυβερνητικές ενέργειες, του κυπριακού προβλήματος, ειδικά, προς το βρετανικό Κοινοβούλιο. Επιμένει δε ότι η σοβαρότητα του θέματος επιβάλλει την αποκλειστική κυβερνητική ευθύνη διαχείρισής του με ιδιαίτερη προσοχή και στον ενδεδειγμένο χρόνο, αλλά και την αποφυγή της δημόσιας συζήτησης.¹⁸ Στις επίμονες εκκλήσεις της ακροδεξιάς αλλά και της ακροαριστερής πτέρυγας του ελληνικού Κοινοβουλίου για την ελληνική συνδρομή στο δίκαιο της αναγνώρισης της Ένωσης επ' αφορμή και της άφιξης της κυπριακής αποστολής στην ελληνική πρωτεύουσα ο Πλαστήρας εκφράζει τη συναισθηματική του απόκριση στο ενωσιακό αίτημα σημειώνοντας, όμως, ότι προσωπική του προσδοκία είναι η διαχείριση και η επίλυση του κρίσιμου αυτού ζητήματος, που συνδέεται με τα συναισθήματα και τους πόθους του κυπριακού Ελληνισμού, να διατηρηθεί στο πλαίσιο της πατροπαράδοτης ελληνοβρετανικής φιλίας. Πάρα ταύτα, η ελληνική Βουλή υιοθέτησε την πρόταση του επικεφαλής της Αξιωματικής αντιπολίτευσης της εποχής, του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη, για την αποστολή τηλεγραφήματος στον Πρόεδρο της Βουλής των Κοινοτήτων υπερασπιζόμενη το αίτημα του κυπριακού Ελληνισμού.¹⁹

Σημειώνεται, πάντως, ότι το βρετανικό υπουργείο Εξωτερικών επιχείρησε να αποτρέψει τη συνάντηση του Πλαστήρα με την αποστολή της Εθναρχίας, υπογραμμίζοντας ότι αυτή θα συνιστούσε επέμβαση στις υποθέσεις της Αυτοκρατορίας, θα ήταν αρνητικό

¹⁷ Χριστοδουλίδης, ό.π.

¹⁸ «Συζήτησις εις την Βουλήν δια το Κυπριακόν - Η διαχείρισις του θέματος υπό της κυβερνήσεως», *Ελευθερία*, Αθήνα 5 Ιουλίου 1950.

¹⁹ Άγγελος Βλάχος, *Δέκα χρόνια Κυπριακού*, Εστία, Αθήνα 1980, σ. 31 - 32.

δεδικασμένο και δεν θα σύναδε με τους δεδομένους ελληνοβρετανικούς δεσμούς. Ο Πλαστήρας διαφωνούσε και με τη διεθνοποίηση, αλλά και με την άμεση έκθεση του θέματος στη βρετανική πλευρά. Μάλιστα, είχε ενημερώσει τον Βρετανό πρέσβη στην Αθήνα Νόρτον ότι η χώρα δεν θα προχωρούσε σε καμία πρωτοβουλία, που θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι θέτει σε κίνηση το Κυπριακό ζήτημα, αλλά ότι παραμένει πιστή στο δόγμα των κυβερνήσεων Σοφούλη, ήτοι της προστασίας, με κάθε τρόπο, των ελληνοβρετανικών σχέσεων. Παραλλήλως, η ελληνική πλευρά απέρριπτε απολύτως και την παραπομπή του θέματος στα Ηνωμένα Έθνη με τη διαμεσολάβηση χώρας του Ανατολικού Συνασπισμού, καθώς θα εκλαμβάνονταν ως αντιβρετανική και ως αντινατοϊκή ενέργεια, θα απέτρεπε όλα τα ελεύθερα έθνη από την υποστήριξη των Κυπρίων και θα έχανε την ηθική της διάσταση, αφού θα συσχετιζόταν με τον υπόγειο πόλεμο της ψυχροπολεμικής περιόδου. Απορριπτόταν δε και η διαμεσολάβηση τρίτης χώρας, εκτός του Ανατολικού Συνασπισμού, καθώς θα χρησιμοποιούσε την κίνηση αυτή η σοβιετική πλευρά προκειμένου να προκαλέσει διένεξη στους δυτικούς επικαλούμενη τον πόθο των Κυπρίων για αυτοδιάθεση. Σε κάθε περίπτωση ο Πλαστήρας και ο Βενιζέλος απέκλειαν τη διεθνοποίηση, καθώς θα είχε ως συνέπεια την ενόχληση της Αμερικής και της Βρετανίας, που απεύχονταν τη σοβιετική ανάμειξη.²⁰

Είναι αλήθεια, όμως, ότι παρά την ευκρινώς διστακτική έως και απορριπτική στάση της ελληνικής κυβέρνησης στην κατεύθυνση της ριζοσπαστικού τύπου διεκδίκησης του ενωτικού ζητήματος, η κυπριακή αποστολή που βρέθηκε στην Αθήνα, την άνοιξη του 1950, δέχτηκε κύμα συμπαράστασης από την πλειονότητα του ελληνικού λαού, αλλά και από την επίσημη Ελληνική Εκκλησία. Βασικός πυλώνας αυτής της θερμής υποστήριξης ανεδείχθη ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Σπυρίδων. Μία προσωπικότητα που και στο παρελθόν, τη δεκαετία του 1910 - 1920, είχε διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο, από τη θέση του Μητροπολίτη Ιωαννίνων, στον αγώνα για την απελευθέρωση της Βορείου Ηπείρου. Στην παρούσα συγκυρία η υποστήριξη αυτή θα ενσαρκωθεί και στο σχηματισμό της οργάνωσης «Πανελλήνιος Επιτροπή Αγώνος Ενώσεως Κύπρου», που τελούσε υπό τη δικαιοδοσία και την καθοδήγηση του ίδιου του Αρχιεπισκόπου. Μάλιστα, σε μία πανηγυρική, μαζική εκδήλωση στο Καλλιμάρμαρο στάδιο, στις 21 Ιουλίου 1950, εκφώνησε πύρινο λόγο μέσω του οποίου δήλωνε απερίφραστα την πρόθεσή του να τεθεί η Ελληνική Εκκλησία επικεφαλής του κυπριακού Αγώνα σε περίπτωση που η ελληνική κυβέρνηση έδειχνε σημάδια υποχωρητικότητας και αβελτηρίας.²¹

²⁰ Μανόλης Κούμας, «Οι ελληνικές κυβερνήσεις και το κυπριακό ενωτικό δημοψήφισμα 1949-1950», στο: Πέτρος Παπαπολυβίου - Άγγελος Συρίγος- Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Το Κυπριακό και το διεθνές σύστημα, 1945 - 1974. Αναζητώντας θέση στον κόσμο*, Πατάκης, Αθήνα 2013, σ. 31 - 46.

²¹ Ευάγγελος Αβέρωφ - Τσιτσίκας, *Ιστορία χαμένων ευκαιριών, (Κυπριακό, 1950 - 1963)*, τμ.1, Εστία, Αθήνα 1982, σ. 22 - 23.

Η επιφυλακτική ή και ακόμη αντίθετη στάση της ελληνικής κυβέρνησης έναντι των αξιώσεων της πλευράς των Ελλήνων της Κύπρου που επιζητούσαν την ενεργότερο εμπλοκή της Ελλάδας στην προβολή του Αγώνα τους σε διεθνές επίπεδο υπαγορευόταν από πλήθος παραγόντων, που, εν πολλοίς, περιόριζαν δραματικά το πεδίο δραστηριοποίησης της χώρας μας. Η στάση αυτή συνδεόταν με ένα πλέγμα αλληλεξαρτώμενων καταστάσεων και δεδομένων, όπως οι ευρύτερες ρευστές και εξαιρετικά ευαίσθητες διεθνείς συνθήκες, ο υπέρμετρα μεγάλος βαθμός εξάρτησης της αδύναμης χώρας μας από την εύνοια και την υποστήριξη του διεθνούς παράγοντα (η χώρα είχε ενταχθεί πλήρως στις πρόνοιες του Δόγματος Τρούμαν). Την ίδια ώρα δε που η βρετανική πλευρά δήλωνε κατηγορηματικά και σε όλα τα επίπεδα ότι δεν επιθυμούσε ούτε καν την έναρξη διαλόγου αναφορικά με τις διεκδικήσεις των Ελλήνων της Κύπρου, δεδομένου ότι παραχωρήσεις σημαντικές θα έθεταν σε κίνδυνο τα γεωστρατηγικά της συμφέροντα, η χώρα μας δεν διέθετε εκείνους τους διπλωματικούς μηχανισμούς, αλλά και τη γενικότερη ισχύ, που θα της έδινε τη δυνατότητα να οδηγήσει στο τραπέζι των ουσιαστικών διαπραγματεύσεων τη Μεγάλη Βρετανία. Ως εκ τούτου, έπρεπε να αποτραπεί η εκτράχυνση των ελληνοβρετανικών σχέσεων, καθώς θα έβλαπτε την ασφάλεια και την υπόσταση της χώρας συνολικά.

Μετά την επιφυλακτικότητα που συνάντησαν στην ελληνική πρωτεύουσα τα μέλη της κυπριακής αντιπροσωπείας μετέβησαν στο Λονδίνο, επιδιώκοντας την προσέγγιση της βρετανικής κυβέρνησης, γεγονός που δεν κατέστη δυνατό μετά την κατηγορηματική άρνησης της τελευταίας. Κατάφεραν να προσεγγίσουν ορισμένα μέλη του βρετανικού κοινοβουλίου και κάποιους εκπροσώπους του τύπου. Ακολούθως, η αντιπροσωπεία επισκέφθηκε τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, - ειδικότερα στη Νέα Υόρκη, την έδρα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών - όπου και με την ενεργό υποστήριξη της ελληνικής ομογένειας, συναντήθηκε με εκπρόσωπο της αμερικανικής κυβέρνησης, με ξένες αντιπροσωπείες, αλλά και προχώρησε στη μεγαλύτερη δυνατή προβολή του κυπριακού προβλήματος στην αμερικανική κοινωνία.²²

Παραλλήλως, την προώθηση του κυπριακού ζητήματος είχε επωμιστεί και μία άλλη αντιπροσωπεία υπό την καθοδήγηση του επηρεαζόμενου από το ΑΚΕΛ Εθνικού Απελευθερωτικού Συνασπισμού (ΕΑΣ), καθώς η αντιπροσωπεία της κυπριακής εκκλησίας δεν δέχτηκε την ενημέρωση και κινητοποίηση των χωρών του Ανατολικού Συνασπισμού, προκειμένου να αποφύγει την αναμενόμενη κατηγορία περί σύμπλευσης με τους εκπροσώπους του κομμουνισμού, πράγμα που ήδη καλλιεργούνταν από τη βρετανική

²² Γεώργιος Γεωργιάς, *Η Αγγλοκρατία στην Κύπρο. Από τον αλυτρωτισμό στον αντιαποικιακό αγώνα*, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Αθήνα 2016. σ. 130 - 131.

διπλωματία. Τα μέλη της επισκέφθηκαν το Λονδίνο, όπου είχαν περιορισμένης εμβέλειας επαφές με εκπροσώπους του βρετανικού πολιτικού σκηνικού και εν συνεχεία βρέθηκαν στο Παρίσι, εξασφαλίζοντας κατ' ιδίαν συνάντηση με τον Νικόλαο Πλαστήρα, που ήταν ήδη στη γαλλική πρωτεύουσα. Στην αξίωσή τους για την κατάθεση του θέματος στην ημερήσια διάταξη των θεμάτων της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε, συνάντησαν την απόρριψη της πρότασής τους με το επιχείρημα ότι το Κυπριακό ζήτημα έπρεπε να παραμείνει στο πλαίσιο του πλέγματος των ελληνοβρετανικών σχέσεων.²³

2.2. Η υποδοχή της πριγκίπισσας Ελισάβετ στην Αθήνα

Χαρακτηριστικό δείγμα της ξεκάθαρης βούλησης της ελληνικής πλευράς να παραμείνει αδιατάρακτο το επίπεδο των ελληνοβρετανικών σχέσεων συνιστά και η εντυπωσιακή υποδοχή της πριγκίπισσας Ελισάβετ, διαδόχου του βρετανικού θρόνου στην ελληνική πρωτεύουσα τον Δεκέμβριο του 1950, έστω και αν είχε ανεπίσημο χαρακτήρα. Η εξαήμερη παραμονή της στην Αθήνα πραγματοποιήθηκε σε ένα πανηγυρικό κλίμα, καθώς έτυχε θερμής ανταπόκρισης από το βασιλικό ζεύγος της Ελλάδας, αλλά και από πλήθος πολιτών, που συνέρρευσαν στο κέντρο της πόλης προκειμένου να παρακολουθήσουν δια ζώσης την επίσκεψη της πριγκίπισσας Ελισάβετ στο κέντρο της πόλης. Στο συγκεντρωμένο πλήθος υπήρξε και μερίδα, η οποία συνθηματολόγησε για το ζήτημα της Ένωσης, χωρίς όμως να ανατρέπεται η ευρύτερη εικόνα, που ήταν μάλλον θετική για την εν λόγω επίσκεψη. Αλλά και μεγάλο μέρος του τύπου της εποχής υποδέχεται με θερμά λόγια τη διάδοχο του βρετανικού θρόνου, αποφεύγοντας την αναφορά σε ευαίσθητα ζητήματα, όπως τη βρετανική κατοχή της Κύπρου και την αδιάλλακτη στάση των αποικιοκρατών στα εύλογα και δίκαια αιτήματα των Κυπρίων.²⁴

Για παράδειγμα, η εφημερίδα *Ελευθερία* αναφέρεται στις θερμές εκδηλώσεις του λαού στο πρόσωπο της αφιχθείσας πριγκίπισσας κατά τις μετακινήσεις της στους δρόμους της πόλης, αποφεύγοντας την οποιαδήποτε αναφορά σε πιθανές αρνητικές αντιδράσεις και ιαχές. Ταυτοχρόνως, παραθέτει αυτούσιες την προσφώνηση του δημάρχου Αθηναίων στο πρόσωπο της πριγκίπισσας Ελισάβετ, αλλά και την αντιφώνηση αυτής. Στην προσφώνησή του ο δήμαρχος επισημαίνει την αιώνια και σπουδαία φιλία μεταξύ του βρετανικού και του ελληνικού λαού, αλλά και τα ιδιαίτερα συναισθήματα ευγνωμοσύνης που τρέφει ο

²³ Χριστοδουλίδης, ό.π.

²⁴ «Βρετανία: Η μοναδική επίσκεψη της βασίλισσας Ελισάβετ στην Ελλάδα όταν ήταν ακόμα πριγκίπισσα», *Το Βήμα*, Αθήνα 7 Δεκεμβρίου 1950. <https://www.tovima.gr/2022/09/09/world/vretania-i-monadiki-episkepsis-tis-vasilissas-elisavet-stin-ellada-otan-itan-akoma-prigkipissa/> (ημερομηνία πρόσβασης: 15 Σεπτεμβρίου 2022).

ελληνικός λαός έναντι της Μεγάλης Βρετανίας, καθώς υπήρξε ακλόνητος και καταλυτικός αρωγός στον Αγώνα της πατρίδας μας για την Ανεξαρτησία, αλλά και για όλα εκείνα τα ζητήματα, τα οποία άπτονται των εθνικών μας συμφερόντων. Φυσικά, απουσιάζει κάθε νύξη στο φλέγον ζήτημα της Κύπρου και των μηνυμάτων του πρόσφατου δημοψηφίσματος. Και η εφημερίδα ολοκληρώνει το αφιέρωμά της στην πριγκιπική επίσκεψη αναφερόμενη στην κατάθεση στεφάνου υπό τις επευφημίες του συγκεντρωμένου πλήθους στο μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτου.²⁵

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1. Διπλωματικές και πολιτικές εξελίξεις ως απόρροια του Κυπριακού ζητήματος το έτος 1951

Τον Φεβρουάριο του 1951 ο πρωθυπουργός Σοφοκλής Βενιζέλος αναφέρει στο ελληνικό Κοινοβούλιο ότι η ελληνική κυβέρνηση έθεσε το ζήτημα της Κύπρου στη βρετανική πλευρά και αναμένει τις απαντήσεις της. Προσθέτει δε ότι μία κάθετα αρνητική στάση της Βρετανίας θα μπορούσε να οδηγήσει τη χώρα στο μέλλον να παραπέμψει το θέμα στα Ηνωμένα Έθνη.²⁶ Η δήλωση του Βενιζέλου κινητοποιεί την τουρκική μειονότητα στο νησί, καθώς το «Τουρκικό εθνικό κόμμα της Κύπρου» απευθύνεται στον υπουργό Αποικιών της Βρετανίας, γνωστοποιώντας του τη βούληση των Τούρκων της νήσου, αυτή να παραμείνει υπό βρετανική διοίκηση. Εκφράζει την απογοήτευσή τους για τις δηλώσεις Βενιζέλου και την πεποίθησή τους ότι η έκκλησή τους θα τύχει της υποστήριξης της τουρκικής κυβέρνησης.²⁷

Τον Μάρτιο του 1951, σύσσωμο το ελληνικό πολιτικό σύστημα, όπως μάλιστα διατυπώνεται ευκρινώς σε σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών, εμμένει στο δόγμα της επίλυσης του κυπριακού προβλήματος μέσω της διπλωματικής οδού, δια των διμερών επαφών Ελλήνων και Βρετανών. Την οπτική αυτή υιοθετεί και ο στρατηγός Αλέξανδρος Παπάγος. Καμία πολιτική παράταξη δεν υποστηρίζει ότι η χώρα μας έχει τα εφόδια, υπό το πρίσμα των τότε διεθνών εξελίξεων, αλλά και της εγχώριας κατάστασης να ξεκινήσει μία διεγκυστίνδα με τη Μεγάλη Βρετανία, χωρίς να διακυβεύσει τα ελληνικά ζωτικά

²⁵ «Ο Δήμος Αθηναίων εδεξιώθη τη διάδοχο της Αγγλίας - Θερμαί εκδηλώσεις του λαού», *Ελευθερία*, Αθήνα 8 Δεκεμβρίου 1950.

²⁶ «Η κυβέρνηση πιθανόν να φέρη το θέμα της Κύπρου εις την Γενικήν Συνέλευσιν του ΟΗΕ», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 17 Φεβρουαρίου 1951.

²⁷ «Οι Τούρκοι της Κύπρου αποδοκιμάζουν την ένωσιν της νήσου μετά της Ελλάδος», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 18 Φεβρουαρίου 1951.

συμφέροντα.²⁸ Στο κείμενο των αποφάσεων της εν λόγω σύσκεψης αναφέρεται ρητά και κατηγορηματικά ότι η Ελλάδα διατηρεί πατροπαράδοτους φιλικούς δεσμούς με τη Μεγάλη Βρετανία, δεσμούς που συνέχουν σε μεγάλο βαθμό τον πυρήνα της εξωτερικής της πολιτικής διαχρονικά. Υπό το πρίσμα αυτό και δεδομένων των υφισταμένων συνθηκών η διασφάλιση της απρόσκοπτης αυτής σχέσης είναι επιτακτική ανάγκη περισσότερο από κάθε άλλη περίοδο. Σημειώνεται, πάντως, στο συγκεκριμένο κείμενο ότι η χώρα επιθυμεί την ενδυνάμωση του γεωστρατηγικού ρόλου της Βρετανίας στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου για λόγους που άπτονται της δικής της ασφάλειας. Παραλλήλως, η Βρετανία επιζητώντας την ανεμπόδιστη λειτουργία στρατιωτικών βάσεων στο έδαφος της νήσου χρειάζεται την ανταπόκριση και την υποστήριξη του κυπριακού λαού. Ευλόγως προκύπτει ταύτιση συμφερόντων και όχι απόκλιση. Ως εκ τούτου, αναδεικνύεται το κατάλληλο πλαίσιο ανοικτής διαπραγμάτευσης με στόχο την αναζήτηση λύσεων, που θα καλύπτουν τις ανάγκες και τις επιθυμίες όλων των εμπλεκόμενων μερών. Και επειδή η υπόθεση αυτή είναι κρίσιμη και πολυπρισματική, δίδεται το περιθώριο στη Μεγάλη Βρετανία να εκτιμήσει όλες τις παραμέτρους και να επιλέξει τον χρόνο, πάντοτε εντός λογικού πλαισίου αναμονής, να προχωρήσει στη λύση του προβλήματος στη βάση των αρχών του καταστατικού χάρτη του ΟΗΕ περί της αυτοδιάθεσης των λαών και συμφώνων προς τους πόθους του κυρίαρχου κυπριακού λαού.²⁹ Δεν μπορεί να παραβλεφθεί και η σημασία του αμερικανικού παράγοντα στη διαμόρφωση των τελικών αποφάσεων της ελληνικής πλευράς, δεδομένου ότι ο ίδιος ο πρωθυπουργός, Σοφοκλής Βενιζέλος, σε κατ' ιδίαν συνάντηση με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, επικαλείται, σε κάθε περίπτωση την απουσία των ενδεδειγμένων συνθηκών για την προώθηση του κυπριακού αιτήματος, αλλά και την ξεκάθαρη θέση των Αμερικανών περί της μη προσφυγής στα Ηνωμένα Έθνη.³⁰

Τη σύμπνοια των εγχώριων πολιτικών δυνάμεων να αποφευχθεί η δυνητική εμπλοκή στις ελληνοβρετανικές σχέσεις, έστω και με κάποιες διαφορετικές αποχρώσεις, αποτυπώνεται και στο διαβαθμισμένο ως απόρρητου χαρακτήρα σημείωμα του διπλωμάτη Μιχαήλ Μελά αναφορικά με το πραγματοποιηθέν συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών στην Ελλάδα επί του ζητήματος της Κύπρου, τον Μάρτιο του 1951. Αναφερόμενος στη στάση του επικεφαλής της αξιωματικής αντιπολίτευσης, όπως αυτή εκφράστηκε από τον συμμετέχοντα στο ανωτέρω συμβούλιο αντιπρόσωπό του, Γεώργιο Στράτο, υπογραμμίζει την άποψη του Τσαλδάρη περί μελλοντικής ενεργοποίησης του κυπριακού θέματος.

²⁸ Μενέλαος Αλεξανδράκης, Βύρων Θεοδωρόπουλος, Ευστάθιος Λαγάκος, *Το Κυπριακό 1950 - 1974, Μία ενδοσκόπηση*, Αθήνα 1987, Ελληνική Ευρωεκδοτική, σ. 21.

²⁹ Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα χρόνια, Κύπρος 1950 - 1960*, Εστία, Αθήνα 1981, σ. 52 - 54.

³⁰ Ανδρέας Φάντης, *Κυπριακό 1950 - 1960: Ο ενταφιασμός ενός γλυκύτατου ονείρου, της Ένωσης*, Ιδιωτική, Λευκωσία 1995, σ. 88.

Ειδικότερα, επισημαίνει ότι μετά την επίσκεψη του στη βρετανική πρωτεύουσα και τη συνάντησή του με ανώτατους παράγοντες της βρετανικής πολιτικής σκηνής ο Τσαλδάρης θεωρεί ότι η ενδεδειγμένη περίοδος ανάδειξης του κυπριακού θέματος θα είναι αυτή μετά την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Μεγάλης Βρετανίας σχετικά με την προοπτική της ενσωμάτωσης της Ελλάδας και της Τουρκίας στον άξονα των δημοκρατικών χωρών μέσω της ένταξής τους στη Βορειοατλαντική συμμαχία. Προσθέτει, μάλιστα, ότι, αν η εν λόγω ανάδειξη δεν ευοδωθεί, τότε θα είναι σε θέση η ελληνική πλευρά να αξιώσει από τη βρετανική κάποια δέσμευση περί μελλοντικής συζήτησης αλλά και εύρεσης λύσης επί του κυπριακού ζητήματος.³¹ Πάντως, σημειώνεται ότι η ελληνική πλευρά σύσσωμη στην προσπάθειά της να φέρει στο τραπέζι του διαλόγου τη βρετανική πλευρά και εν συνεχεία να διαμορφώσει ένα υπόβαθρο μελλοντικής συνεννόησης προτείνει, πέραν της διασφάλισης των βρετανικών βάσεων στη νήσο, τη διαμόρφωση βάσεων και εντός του ελλαδικού χώρου, είτε στον ηπειρωτικό κορμό είτε σε νησιωτικές περιοχές.³²

3.2. Οι κινήσεις του Μακάριου μετά την επίσκεψή του στην Αθήνα, τον Μάρτιο του 1951

Μάλιστα, κοινωνός των προθέσεων της ελληνικής πλευράς έγινε ο νεοεκλεγείς Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ο Γ', ο οποίος έφθασε στην Αθήνα, στις 13 Μαρτίου 1951. Η παραμονή του στην ελληνική πρωτεύουσα ήταν μακρά και κατά τη διάρκειά της συνάντησε το σύνολο της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας, από τον βασιλιά Παύλο έως και τον Πρωθυπουργό της χώρας.³³ Στο φύλλο της 15^{ης} Μαρτίου η εφημερίδα *Η Καθημερινή* αναφέρεται στην πρώτη επίσκεψη του Μακάριου με τη νέα του ιδιότητα, βάσει της οποίας θα έρθει σε επαφή με τους ανωτέρω παράγοντες, με τους αρχηγούς των άλλων κομμάτων, αλλά και με τον επικεφαλής της ελλαδικής εκκλησίας. Επισημαίνεται δε ότι μετά τον κύκλο των επαφών του με το πολιτικό δυναμικό της χώρας, αλλά και με άλλους παράγοντες θα συναντηθεί εκ νέου με τον πρωθυπουργό Βενιζέλο προκειμένου να καθορίσουν τα επόμενα βήματά τους επί της υπόθεσης της Κύπρου.³⁴ Παραλλήλως στο ίδιο φύλλο σε άλλο άρθρο η εφημερίδα αναφέρεται στις κινήσεις της ελληνικής πλευράς προς τη βρετανική για την

³¹ Αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1951, φάκ. 53, *1951 Κυπριακό ζήτημα, Βόρειος Ήπειρος*, «Πρόσθετον σημείωμα επί του συμβουλίου των κ.κ. Αρχηγών των κομμάτων περί Κύπρου», Αθήνα, 23 Μαρτίου 1951.

³² Βλάχος, ό.π. σ. 46.

³³ Βλάχος, ό.π. σ. 45.

³⁴ «Αι πρώται συνομιλίας του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου δια την προώθησιν του Κυπριακού. Σήμερον θα γίνη δεκτός από του Βασιλέως», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 15 Μαρτίου 1951.

εξέταση της πιθανότητας έναρξης ενός φιλικού διαλόγου αναφορικά με το κυπριακό ζήτημα. Σημειώνεται ότι εστάλησαν διαβήματα από την ελληνική κυβέρνηση με την έκφραση της επιθυμίας της ελληνικής πλευράς, που, όμως, δεν έχουν τύχει κάποιας ανταπόκρισης από τους Βρετανούς παραλήπτες. Προσθέτει δε η εφημερίδα, ότι κατά πληροφορίες, ο Βρετανός πρέσβης στην Αθήνα, Νόρτον, σε κατ' ιδίαν συνάντηση με τον Πρωθυπουργό, την ημέρα που κατέφθασε και ο Μακάριος στην ελληνική πρωτεύουσα, τού διεμήνυσε για μία ακόμη φορά ότι η βρετανική άποψη επί του καθεστώτος της Κύπρου παραμένει αναλλοίωτη στην κατεύθυνση της μη αλλαγής της ισχύουσας κατάστασης. Βέβαια, στο τέλος του άρθρου η εφημερίδα σημειώνει ότι οι πληροφορίες επί της εν λόγω συνάντησης και του δυνητικού περιεχομένου της παραμένουν ανεπιβεβαιώτες.³⁵ Όπως ήδη επισημάνθηκε η συστηματική εκστρατεία για την επίτευξη της αυτοδιάθεσης τέθηκε υπό την αιγίδα του αποκαλούμενου Εθνάρχη Μακαρίου ενεργοποιώντας τα αρνητικά αντανακλαστικά της Βρετανίας. Μάλιστα, από το 1954 και εξής η τελευταία μεθόδευσε την τακτική «διαίρει και βασίλευε» καλλιεργώντας και υποθάλποντας την εχθρότητα της κοινότητας των Τούρκων έναντι των Ελλήνων, και ενθάρρυνε την τουρκική μειονότητα να στραφεί εναντίον των Ελλήνων. Με αυτόν τον τρόπο, η βρετανική στρατηγική ενεργοποίησης της τουρκικής κοινότητας στόχευε και στην κινητοποίηση της ίδιας της Τουρκίας, ως ενδιαφερόμενης χώρας, προκειμένου να λειτουργήσει ως επιπλέον ανάχωμα στις αξιώσεις της ελληνικής κοινότητας.³⁶

Παρά ταύτα, η στήριξη του τύπου στις κινήσεις του Μακαρίου να επιτύχει τη διεθνοποίηση του κυπριακού ζητήματος, ενάντια στην επιφυλακτικότητα της ελληνικής πολιτικής τάξης, είναι εμφανής στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας *Το Βήμα* της 7^{ης} Απριλίου 1951. Η εφημερίδα καλύπτει δημοσιογραφικά με πηχραίους τίτλους τη συνέντευξη τύπου που παραχώρησε στους Έλληνες και ξένους δημοσιογράφους στο ξενοδοχείο της «Μεγάλης Βρετανίας». Τον περιγράφει με γλαφυρότητα και θαυμασμό για το θάρρος, την ακλόνητη πίστη του στο ιδανικό της Ένωσης, την ξεκάθαρη βούλησή του να εξαντλήσει κάθε περιθώριο πρωτοβουλιών και δράσεων, που θα του επιτρέψουν να προωθήσει με επιτυχή τρόπο τη μόνη λύση στο κυπριακό ζήτημα, την Ένωση με την κοιτίδα του Ελληνισμού, τη χώρα μας. Μάλιστα, δημοσιεύει σημαντικά μέρη των δηλώσεών του, που αποκαλύπτουν την πρόθεσή του και όλων των Κυπρίων, των οποίων εξ ονόματος μιλά, να αγωνιστούν με

³⁵ «Η Κυβέρνησις εβολιδοσκόπησε την βρετανικήν προς έναρξιν φιλικών συνομιλιών επί του Κυπριακού. Εις το διάβημα μέχρι τούδε δεν εδόθη απάντησις», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 15 Μαρτίου 1951.

³⁶ Christos P. Ioannides, «Cyprus, British Colonialism and the Seeds of Partition», *The Journal of Modern Hellenism*, Queens College - New York 2014, σ. 47-49.

κάθε τρόπο για τη δικαίωση των πόθων τους, ακόμη και χωρίς την ενεργό και ξεκάθαρη συμπαράσταση της Ελλάδος, την οποία, αυτονοήτως, επιθυμεί και για την οποία απευθύνει δημόσια έκκληση.³⁷

Η σαφής και σταθερή θέση της ελληνικής πλευράς να αποφύγει την πρόκληση ρήξης στις ελληνοβρετανικές σχέσεις με άξονα τις εξελίξεις στην Κύπρο, εμμένοντας στη διαχείριση του ζητήματος στο επίπεδο των προαναφερθεισών σχέσεων οδήγησε τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο στο συμπέρασμα ότι το Κυπριακό παραπεμπόταν στις καλές σχέσεις χωρίς άμεση προοπτική επίλυσης. Η συνειδητοποίηση αυτής της πραγματικότητας λειτούργησε ως καταλύτης εξελίξεων, δεδομένου ότι αποφάσισε να μεταφέρει το ζήτημα σε άλλο επίπεδο και πιο συγκεκριμένα σε αυτό του Ο.Η.Ε. Μία τέτοια επιλογή φάνταζε ελπιδοφόρα, καθώς στους κόλπους του διεθνούς οργανισμού επικρατούσε ένα ιδιαίτερα θετικό κλίμα αναφορικά με θέματα αυτοδιάθεσης των κατεχόμενων πληθυσμών. Υπό το πρίσμα αυτό προχώρησε στην πρώτη του κίνηση, την αποστολή τηλεγραφήματος στον επικεφαλής της επιτροπής για τις μη αυτοεξουσιαζόμενες χώρες στο πλαίσιο της ΣΤ' Συνόδου της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. στη γαλλική πρωτεύουσα, τον Νοέμβριο του 1951. Το περιεχόμενο του τηλεγραφήματος συμπύκνωνε τους πόθους του κυπριακού Ελληνισμού για την αποκήρυξη του βρετανικού ζυγού και την ενσωμάτωση στην ομοαίματη πατρίδα, με την επίκληση στην αρχή της αυτοδιάθεσης.³⁸

Σε αυτήν την αρχή, εκ των πραγμάτων, μετά τις ως άνω εξελίξεις θα αναφερθεί και ο εκπρόσωπος της Ελλάδας, στο πλαίσιο των εργασιών της Επιτροπής Κηδεμονιών του ΟΗΕ, Γεώργιος Μαύρος, απευθυνόμενος στη Μεγάλη Βρετανία και ζητώντας της, με βάση το αναγνωρισμένο από τον διεθνή αυτό οργανισμό δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, να επιτρέψει στους Έλληνες της Κύπρου να το ασκήσουν. Επισημαίνει δε ότι συνιστά δυσάρεστη τροπή το γεγονός της άρνησης των Βρετανών να σεβαστούν την καθολική βούληση της συντριπτικής πλειονότητας των κατοίκων της νήσου. Υπογραμμίζει δε ότι όλοι γνωρίζουν τη διαχρονική παρουσία των Ελλήνων της Κύπρου στο νησί, καθώς και την ύπαρξη ενός ξεχωριστού πολιτισμού. Ως εκ τούτου, δεν μπορεί παρά να αναγνωρίζουν ότι ο λαός αυτός με σωφροσύνη και ωριμότητα επέλεξε να χειριστεί την τύχη και το μέλλον του. Κλείνει την τοποθέτησή του ο Έλληνας αντιπρόσωπος με την ευχή η Μεγάλη Βρετανία να εξετάσει με προσοχή και κατανόηση τις εξελίξεις και να προχωρήσει στη δικαίωση των Ελλήνων της Κύπρου, συμμορφούμενη και με το πλαίσιο των αρχών του ΟΗΕ, όπως επιβεβαιώθηκαν από όλους τους συμμετέχοντες κατά τις εργασίες της Γενικής

³⁷ «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου διαδηλοί ότι ο κυπριακός λαός και μόνο θα αγωνισθή δια την ένωση της Μεγαλονήσου με τη μητέρα Ελλάδα», *Το Βήμα*, Αθήνα 7 Απριλίου 1951.

³⁸ Γεωργιάς, ό.π. σ. 131 - 132.

Συνέλευσης.³⁹ Η εφημερίδα *Η Καθημερινή* με τη σειρά της επισημαίνει ότι οι προτάσεις περί της δυνατότητας της αυτοδιοικήσεως δεν ικανοποιούν την ελληνική αντιπροσωπεία που τις εκλαμβάνει ως επιχείρηση περιθωριοποίησης του Κυπριακού, την ώρα που αυτό εντάχθηκε στο πεδίο των συζητήσεων των επιτροπών του ΟΗΕ. Καταγράφει τη γνώμη δυτικών διπλωματών ότι στο βάθος του χρόνου η Βρετανία δεν θα μπορέσει να αποτρέψει την αναγωγή του θέματος στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. Σημειώνει, πάντως, η εφημερίδα ότι η πίστη στην ανάγκη διαφύλαξης των ελληνοβρετανικών δεσμών θα ωθήσει την ελληνική αντιπροσωπεία να υιοθετήσει παθητική στάση στο ζήτημα των κυπριακών ενεργειών παρά την απόλυτη συναισθηματική σύνδεση με τους Κυπρίους.⁴⁰

Ως εκ τούτου, στις επίσημες διεργασίες της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, η ελληνική αντιπροσωπεία θα αποφύγει την ευθεία έκθεση του κυπριακού ζητήματος και θα καταφύγει σε μία ενδιάμεση λύση, την οποία και θα στηλιτεύσει μέσα από το κεντρικό της άρθρο η εφημερίδα *Το Βήμα*. Ειδικότερα, ο Έλληνας αντιπρόσωπος θα προσεγγίσει κατά την τοποθέτησή του, σύμφωνα με την ανταπόκριση της εφημερίδας, εμμέσως το Κυπριακό ζήτημα χωρίς να αναφερθεί ευθαρσώς στην Κύπρο, καθώς θα προτείνει την επιβεβλημένη μεταβολή του καταστατικού των Ηνωμένων Εθνών προκειμένου στις χώρες εκείνες οι οποίες δικαιούνται να αναδεικνύουν το ζήτημα της δικαίωσης και αποκατάστασής τους να είναι δυνατό να ενταχθεί και η Κύπρος. Σύμφωνα με την εφημερίδα επρόκειτο για μία κίνηση κατευνασμού των ανησυχιών των Ελλήνων πολιτών με την παράλληλα πρόθεση της αποτροπής της πρόκλησης δυσαρέσκειας στη βρετανική πλευρά, η οποία, αν προκαλούντο ευθέως, θα όφειλε να τοποθετηθεί δημόσια για το φλέγον ζήτημα της Κύπρου και της αυτοδιάθεσης του λαού της. Ως εκ τούτου, καταλήγει είναι εύλογη η σκέψη ότι με τη φοβική αυτή συμπεριφορά της η ελληνική πλευρά δεν πρόκειται να συνδράμει ενεργά στην κυπριακή υπόθεση και ούτε, ευλόγως, να πιέσει τη βρετανική να δείξει το ελάχιστο ενδιαφέρον για τις κατατιθέμενες προτάσεις της, αλλά ούτε καν στην ίδια τη Γενική Συνέλευση.⁴¹

Η ανησυχία, πάντως, της ελληνικής πλευράς να μη διαρραγεί το πλαίσιο των ελληνοβρετανικών σχέσεων αποτυπώνεται σε δημοσίευμα της εφημερίδας *Η Καθημερινή*, στις 27 Νοεμβρίου 1951, όπου ασκεί έντονη κριτική στους χειρισμούς του υφυπουργού Εξωτερικών, Ευάγγελου Αβέρωφ. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στην διάψευση επικείμενης συνάντησής του με τον υπουργό Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας, Άντονι

³⁹ «Η ελληνική αντιπροσωπεία εις τον ΟΗΕ εξήτησε όπως η Μεγάλη Βρετανία ικανοποιήσει τον πόθον του λαού της Ελληνικής Κύπρου προς αυτοδιάθεσιν», *Το Βήμα*, Αθήνα 23 Νοεμβρίου 1951.

⁴⁰ Κ. Γ. Ζαφειρόπουλος, «Οι Κύπριοι εμμένοντες εις τα αιτήματα της Ενώσεως αποκρούουν την προσφερόμενην αυτοδιοίκησιν», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 18 Νοεμβρίου 1952.

⁴¹ «Απέφυγαν να θέσουν το Κυπριακόν», *Το Βήμα*, Αθήνα 14 Νοεμβρίου 1951.

Ήντεν, στη Ρώμη, καθώς φοβήθηκε ότι η δημοσιοποίηση της τυχόν συνάντησης από τη δημοσιογραφική έρευνα θα προκαλούσε δυσφορία στη βρετανική πλευρά. Μάλιστα, η εφημερίδα χαρακτηρίζει τον χειρισμό του «αδέξιο» δεδομένου ότι η τοποθέτηση του υφυπουργού ότι παραμένει στη διάθεση του Βρετανού επισήμου και άρα, εναπόκειται στον τελευταίο η ανάληψη της σχετικής πρωτοβουλίας, παραπέμπει το θέμα της Κύπρου στις καλένδες, καθώς θεωρείται αδύνατη μία τέτοια κίνηση εκ μέρους του.⁴²

3.3. Η σφυρηλάτηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων στον απόηχο των ενεργειών της κυπριακής πλευράς για τη διεθνοποίηση του ενωτικού αιτήματος

Η σταθερή προσήλωση των δύο όμορων χωρών στη συμπερίληψή τους στο Βορειοατλαντικό σύμφωνο και η απόφασή τους να αποτρέψουν κάθε εμπλοκή με χώρες του Ανατολικού Συνασπισμού θα λειτουργήσουν ως κινητήριοι μοχλοί ενδυνάμωσης των διπλωματικών τους σχέσεων, γεγονός που θα αποτυπωθεί και στο πλήθος των συναντήσεων ελληνοτουρκικών παραγόντων. Μία πρώτη επαφή θα έχουν ο πρωθυπουργός της χώρας, Νικόλαος Πλαστήρας, και ο υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας, Φουάτ Κιοπρουλού, τον Ιούνιο του 1950, στη γαλλική πρωτεύουσα, όπου και θα διαπιστωθεί κοινός τόπος σχετικά με την πολυεπίπεδη εμβάθυνση των σχέσεων των δύο χωρών. Τον Ιούνιο του 1951, ο Έλληνας αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, Σοφοκλής Βενιζέλος, θα έχει μία κατ' ιδίαν συνάντηση με τον Τούρκο υπουργό Εξωτερικών στο αεροδρόμιο της ελληνικής πρωτεύουσας με βασικό θέμα συζήτησης την ενσωμάτωση των δύο κρατών στους κόλπους της βορειοατλαντικής συμμαχίας. Οι προηγηθείσες επαφές μεταξύ των Ελλήνων και Τούρκων επισήμων θα κορυφωθούν κατά τη διάρκεια του 1952. Ήδη από τον Φεβρουάριο του έτους αυτού, ο αντιπρόεδρος της ελληνικής κυβέρνησης θα βρεθεί στην τουρκική πρωτεύουσα στο πλαίσιο επίσημης επίσκεψης. Δύο μήνες αργότερα, στη χώρα μας θα αφιχθεί ο πρωθυπουργός Αντνάν Μεντερές.⁴³ Ο Έλληνας πολιτικός, σύμφωνα με την εφημερίδα *Το Βήμα*, είναι και κομιστής μηνύματος του βασιλιά της Ελλάδος προς τον ανώτατο πολιτειακό άρχοντα της γείτονος χώρας, μέσω του οποίου διατυπώνει τη βεβαιότητά του ότι η ελληνοτουρκική προσέγγιση θα λειτουργήσει επωφελώς για την ειρήνη διεθνώς, αλλά και για τη διασφάλιση της ευημερίας των πολιτών των δύο χωρών. Σύμφωνα δε με διπλωματικές αντιπροσωπείες του εξωτερικού ο μεταβαίνων στην Άγκυρα πολιτικός είναι φορέας μίας ρηζικέλευθης πρότασης για τη σύσταση ελληνοτουρκικής

⁴² «Ο αδέξιος χειρισμός του Κυπριακού εις την Ρώμην ενδέχεται να παραμερίση την διδόμενην ευκαιρίαν της συζητήσεώς του μεταξύ των δύο κυβερνήσεων», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 27 Νοεμβρίου 1951.

⁴³ Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Πατάκης, Αθήνα 2021 σ. 106 - 109.

συμμαχίας, με την ενσωμάτωσή τους στο βορειοατλαντικό σύμφωνο. Μία κίνηση, που θα συνέδραμε καταλυτικά στην εδραίωση της σταθερότητας και της ασφάλειας στη Βαλκανική Χερσόνησο και την Ανατολική Μεσόγειο, ικανοποιώντας τα μέγιστα τον συμμαχικό άξονα, που θα αντιμετώπιζε ως ευεργετική την περαιτέρω ενδυνάμωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, ως αναχώματος στη δύναμη και την απειλή του ανατολικού σχηματισμού.⁴⁴ Εξάλλου, ήδη από την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, η διάχυτη ανησυχία για την πιθανότητα ενίσχυσης της κομμουνιστικής επιρροής, όπως είχε ήδη φανεί στα προηγούμενα χρόνια από την ενεργό εμπλοκή κρατών του Ανατολικού Συνασπισμού στην εγχώρια εμφύλια σύγκρουση αλλά και στη σοβιετική στρατηγική έναντι της Τουρκίας είχε σταθεροποιήσει τη δυναμική σχέση των δύο χωρών.⁴⁵

Βεβαίως, στην ίδια εφημερίδα, την επομένη ημέρα, δημοσιεύεται η διάψευση εκ μέρους της κυβερνήσεως της συγκρότησης ελληνοτουρκικής συμμαχίας. Σημειώνεται, όμως, ότι ο ίδιος ο Σοφοκλής Βενιζέλος στις δηλώσεις του προς τον τύπο, προ της αναχώρησής του, ξεκαθάρισε ότι το Κυπριακό δεν μπορεί να διαρρήξει τους στενούς δεσμούς των δύο κρατών, δεδομένου ότι είναι ζήτημα που άπτεται των συμφερόντων των Κυπρίων και της βρετανικής κυβέρνησης. Κλείνει, πάντως, τις δηλώσεις του ισχυριζόμενος ότι μεταβαίνει στην τουρκική πρωτεύουσα πορευόμενος στον δρόμο που χάραξε ο πατέρας του, Ελευθέριος Βενιζέλος, για την επίτευξη, αλλά και τη διατήρηση της ελληνοτουρκικής φιλίας. Και καθιστά σαφές ότι θα πράξει τα δέοντα, για να την ενισχύσει και μέσω αυτής της επίσκεψης.⁴⁶ Στην ανταπόκριση από την Άγκυρα για τα τεκταινόμενα κατά την πρώτη ημέρα της επίσκεψης στην Τουρκία, η εφημερίδα *Το Βήμα* μεταφέρει ένα κλίμα εγκάρδιο και εξαιρετικά φιλικό. Σημειώνει ειδικότερα

ότι αι συνομιλίας του αντιπροέδρου της Κυβερνήσεως Σ. Βενιζέλου με τους Τούρκους κυβερνήτας συνεχίζονται εις την ίδιαν ατμόσφαιραν της θερμής φιλίας, από όλους δε τους ξένους παρατηρητάς τονίζεται ότι δια πρώτην φοράν η Ελλάς και η Τουρκία αναμένουν να παίξουν, εν στενή συνεργασία, μεγάλον ρόλον εις την περιοχόν της Ανατολικής Μεσογείου και γενικώτερα εις την Ευρώπην.

Σε κάποιο σημείο της προσφώνησής του προς τον Έλληνα προσκεκλημένο του, ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Φ. Κιοπρουλού υπογραμμίζει ότι είναι «πεπεισμένος ότι δεν υφίσταται καμμία δυσχέρεια που αι δύο χώραι μας δια της ειλικρινούς και πλήρους

⁴⁴ «Θα επιδιώξη ελληνοτουρκικήν συμμαχίαν ο αναχωρήσας χθες εις Άγκυραν κ. Βενιζέλος», *Το Βήμα*, Αθήνα, 29 Ιανουαρίου 1952.

⁴⁵ Andreas Stergiou, «Soviet Policy Toward Cyprus», *The Cyprus Review, A Journal Of Social, Economic and Political Issues*, Λευκωσία 2007, σ. 83-106.

⁴⁶ «Διαψεύδεται αρμοδίως ότι ο κ. Βενιζέλος εις Άγκυραν θα επιδιώξη την σύναψιν ελληνοτουρκικής συμμαχίας εντός των πλαισίων του Ατλαντικού Συμφώνου», *Το Βήμα*, Αθήνα, 30 Ιανουαρίου 1952.

συνεργασίας των με τα ελεύθερα κράτη, να μην δυνηθούν να την υπερπηδήσουν». Για να κινηθεί στο ίδιο μοτίβο ο Σ. Βενιζέλος στην αντιφώνησή του, λέγοντας ότι «είμαι ευτυχής βλέπων ότι η παρουσία μου μεταξύ σας έδωσεν αφορμήν εις νέαν λαμπράν εκδήλωσιν της φιλίας των δύο χωρών μας, φιλίας τοσούτω μάλλον σταθεράς, όσον βασίζεται επί του ιδεώδους της ειρήνης, της αμοιβαίας κατανόησεως και της κοινότητος των συμφερόντων».⁴⁷

Η ίδια εφημερίδα με την ολοκλήρωση της επίσκεψης και την έκδοση κοινού ανακοινωθέντος σε πρωτοσέλιδο άρθρο εκφράζει τη γνώμη ότι οι συζητήσεις στην τουρκική πρωτεύουσα μπορεί να μην συνιστούν μία θεμελιακή εξέλιξη στις σχέσεις των δύο χωρών, έθεσαν, όμως, τις κατάλληλες βάσεις προκειμένου στο μέλλον να διευκολυνθεί η μεταξύ τους επικοινωνία και συνεργασία στην κατεύθυνση της κοινής διαχείρισης των ζωτικών τους συμφερόντων. Και όλα αυτά πάνω στη διαδρομή που ιχνηλάτησαν ο Βενιζέλος και ο Κεμάλ.⁴⁸ Στην εφημερίδα *Η Καθημερινή*, πάντως, δημοσιεύεται και η αντίδραση των Κυπρίων στα όσα διαδραματίζονται στην Τουρκία, στο πλαίσιο της επίσημης επίσκεψης του Αντιπροέδρου της Ελληνικής Κυβέρνησης, και ειδικά σε σχέση με τις δηλώσεις του αναφορικά με την εξέταση του Κυπριακού ως μίας ελληνοβρετανικής διαφοράς. Ο αντιπρόσωπος της Εθναρχίας, Σάββας Λοϊζίδης, επιχειρεί να διασκεδάσει τις εντυπώσεις, μιλώντας για πιθανή παρερμηνεία των δηλώσεων του Έλληνα πολιτικού, που, μάλιστα, αντίκεινται σε προηγούμενες ενώπιον του ελληνικού Κοινοβουλίου. Και υπογραμμίζει ότι στο πλαίσιο του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των λαών η ελληνική κυβέρνηση θα επιδιώξει τη συμπερίληψη του κυπριακού ζητήματος στα υπό συζήτηση θέματα της επικείμενης Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ.⁴⁹

Στην κατεύθυνση της ενδυνάμωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων εντάσσεται και η επίσκεψη του Τούρκου πρωθυπουργού Α. Μεντερές και του υπουργού Εξωτερικών Φ. Κιοπρουλού, στα τέλη Απριλίου 1952, κατά τη διάρκεια της οποίας διοργανώθηκε και θαλάσσια εκδρομή προς τιμήν τους στον Αργοσαρωνικό. Οι δύο πρωθυπουργοί, αφικνούμενοι στις Σπέτσες, θα απευθυνθούν στο συγκεντρωμένο πλήθος, συγκινημένοι από την εντυπωσιακή υποδοχή του. Μάλιστα, η εφημερίδα *Το Βήμα* υπογραμμίζει τη στα ελληνικά διατυπωμένη υπόσχεση του Μεντερές «την άλλην φοράν που θα έλθω θα έχω μάθει καλύτερα ελληνικά, για να σας πω περισσότερα». Στις δηλώσεις του προς τους δημοσιογράφους θα επιμείνει στη διατήρηση της ελληνοτουρκικής φιλίας, την οποία χάραξαν οι Βενιζέλος και Κεμάλ, και θα υπογραμμίσει τη δέσμευση των δύο χωρών για την

⁴⁷ «Μεταδίδονται πληροφορίες ότι εις την Άγκυραν η Ελλάς και η Τουρκία ζητούν ίδιον σχέδιο δια την άμυναν της Ανατολικής Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής», *Το Βήμα*, Αθήνα 1 Φεβρουαρίου 1952.

⁴⁸ «Σταθερή συμμαχική πορεία εις τον δρόμον Βενιζέλου - Κεμάλ», *Το Βήμα*, Αθήνα 5 Φεβρουαρίου 1952.

⁴⁹ «Οι Κύπριοι δια τις δηλώσεις του κ. Σοφ. Βενιζέλου. Το ενωτικόν ζήτημα πρέπει να εισαχθεί εις τον ΟΗΕ», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 31 Ιανουαρίου 1952.

αλληλοϋποστήριξη τους και τη διευθέτηση της οποιασδήποτε διαφοράς στο πλαίσιο των στενών δεσμών τους και με γνώμονα τη διασφάλιση της ειρήνης και της ευημερίας των πολιτών τους.⁵⁰

Στην έκδοση της εφημερίδας *Το Βήμα* της 2^{ας} Μαΐου 1952, το άρθρο που συμπυκνώνει τη θέση της επί του βασικότερου θέματος της επικαιρότητας είναι αυτό που χειροκροτεί την ελληνοτουρκική αλληλεγγύη. Σημειώνει δε ότι τρανή απόδειξη της εκπεφρασμένης πρόθεσης, αλλά και προσήλωσης των δύο μερών συνιστούν οι διαδοχικές επισκέψεις στη χώρα μας του Τούρκου πρωθυπουργού, του υπουργού Εξωτερικών, του επικεφαλής του τουρκικού στρατού, αλλά και η προηγηθείσα επίσκεψη στη γείτονα χώρα του Έλληνα αντιπροέδρου της κυβέρνησης. Επισημαίνεται η ακλόνητη βούληση και δέσμευση των δύο πλευρών να κατακτήσουν τη μέγιστη δυνατή συνεργασία στον τομέα της αμυντικής πολιτικής και θωράκισης, δεδομένο που θα συνεισφέρει στην επίτευξη της ενότητας των δύο χωρών. Είναι χαρακτηριστική η αναφορά της εφημερίδας στην από κοινού πορεία των δύο χωρών, την οποία κανείς δεν δύναται, αλλά ούτε καν σκέφτεται να επιχειρήσει να διασπάσει. Κλείνει δε το άρθρο με τη διαπίστωση ότι και για τα δύο έθνη καταλυτικής σημασίας αποδεικνύεται η στο επίπεδο της εξωτερικής πολιτικής η εκατέρωθεν αλληλεγγύη των λαών τους.⁵¹ Στην ίδια εφημερίδα, λίγες ημέρες αργότερα, δημοσιεύεται αυτούσιο το κοινό ανακοινωθέν με το πέρας της επίσκεψης των Τούρκων πολιτικών, στο οποίο αναφέρεται ρητά η διαπίστωση της επιβεβλημένης σύσφιγξης των σχέσεων των δύο χωρών, των οποίων οι θέσεις συγκλίνουν απόλυτα επί των παγκοσμίων ζητημάτων. Η δε ενίσχυση των σχέσεών τους θα συνεισφέρει και στην ευημερία των πολιτών τους και στη θεώρηση του κοινού τους μέλλοντος με θετικό πρόσημο.⁵²

Αλλά και η εφημερίδα *Η Καθημερινή* ήδη με την ανακοίνωση της αναχώρησης των Τούρκων επισήμων για τη χώρα μας αναδεικνύει τη σημασία της, αλλά και την ομόθυμη βούληση της τουρκικής κοινωνίας για συνεχή βελτίωση των σχέσεων των δύο κρατών. Προσθέτει δε ότι και οι δύο λαοί είναι αυστηρά προσηλωμένοι στην προάσπιση του θεμελιωδέστερου αγαθού για την ανθρωπότητα, της ειρήνης.⁵³ Με την ολοκλήρωση δε της επίσκεψης, η εφημερίδα δημοσιεύει δηλώσεις του Σ. Βενιζέλου, σύμφωνα με τις οποίες θέλει να καταστήσει σαφές στους Τούρκους ότι αποτελεί κοινή βούληση των δύο

⁵⁰ «Εις ατμόσφαιραν εγκαρδιότητος αμοιβαίας κατανόησης συνεχίζονται αι συνομιλίες μεταξύ κυβερνήσεως και των Τούρκων επισήμων διά τα κοινά προβλήματα των δύο χωρών», *Το Βήμα*, Αθήνα 29 Απριλίου 1952.

⁵¹ «Η αλληλεγγύη Ελλάδας και Τουρκίας», *Το Βήμα*, Αθήνα 2 Μαΐου 1952.

⁵² «Διεπιστώθη η ανάγκη, όπως η ελληνοτουρκική συνεργασία γίνει στενωτέρα», *Το Βήμα*, Αθήνα 3 Μαΐου 1952.

⁵³ «Αι θερμότεραι ευχαί του τουρκικού λαού συνοδεύουν τους κ. Μεντερές και κ. Κιοπρουλού εις τας Αθήνας, Η επίσκεψις θα δώσῃ ώθησιν εις την εγκαινιασθείσαν πολιτικήν στενωτέρας συνεργασίας των δύο χωρών», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 25 Απριλίου 1952.

κυβερνήσεων να καταλήξουν οι σχέσεις των δύο χωρών σε τέτοιο επίπεδο, ώστε οι πολίτες τους να αισθάνονται ότι ανήκουν στο ίδιο κράτος. Εξάλλου, το Αιγαίο συνιστά ενοποιητικό και όχι διαιρετικό παράγοντα.⁵⁴

Στον καμβά των αλλεπάλληλων επαφών των δύο πλευρών έρχεται να προστεθεί και η επίσκεψη του υφυπουργού Εξωτερικών Ευάγγελου Αβέρωφ στην τουρκική πρωτεύουσα, τον Ιούνιο του 1952. Αυτή έγινε προκειμένου να συναντηθεί με την τουρκική πολιτική ηγεσία εν όψει του επικείμενου ταξιδιού του Τούρκου πρωθυπουργού στο Λονδίνο για την πραγματοποίηση ανώτατου επιπέδου επαφών με τη βρετανική πολιτική τάξη. Το ταξίδι αυτό αναδεικνύει την αγωνία της ελληνικής πλευράς για το μήνυμα που θα μεταφερθεί στη Μεγάλη Βρετανία αναφορικά με τη στάση της χώρας μας απέναντι της, για τις ελληνικές κινήσεις αναφορικά με το κυπριακό ζήτημα, αλλά και για το επίπεδο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, βασικού πυλώνα της διασφάλισης της γεωπολιτικής ισορροπίας στην Ανατολική Μεσόγειο. Ο ίδιος ο Ευάγγελος Αβέρωφ σε ιδιόχειρο σημείωμά του, αναφερόμενος στο περιεχόμενο των συνομιλιών του με τον Πρωθυπουργό και τον υπουργό Εξωτερικών της γείτονος χώρας, περιγράφει με σαφή τρόπο τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης και σε ό,τι αφορά στις εξελίξεις στην Κύπρο, που είναι άρρηκτα συσχετιζόμενες με τις ελληνοβρετανικές σχέσεις, αλλά και σε ό,τι αφορά τη σχέση με την Τουρκία. Ειδικότερα, ο Αβέρωφ επισημαίνει ότι βρέθηκε στην Άγκυρα κατόπιν σχετικής πρόσκλησης της τουρκικής πλευράς και ότι ο Τούρκος πρωθυπουργός Μεντερές ήθελε να λειτουργήσει ως κοιμιστής δυνητικών μηνυμάτων της Αθήνας προς τους Βρετανούς αξιωματούχους. Μάλιστα, ο εκτυλισσόμενος διάλογος δομείται στη βάση της πιθανολόγησης των ζητημάτων, που θα εγείρει η βρετανική πλευρά στη συνάντηση με τους Τούρκους. Ο Έλληνας πολιτικός αναφέρει ως πιθανό θέμα το Κυπριακό, καθώς συνιστά πηγή ιδιαίτερης ανησυχίας για τους Βρετανούς δεδομένης και της πίεσης που ασκείται στην ελληνική κυβέρνηση από τις αντιδράσεις της ελληνικής κοινωνίας υπέρ των Κυπρίων για συμπαράταξη της χώρας μας στην επιχείρηση διεθνοποίησης. Ο Αβέρωφ υπογραμμίζει ότι η ελληνική κυβέρνηση ασχολείται με το Κυπριακό με τη δέουσα προσοχή, σοβαρότητα και ψυχραιμία. Εκφράζει τον προβληματισμό του για την πιθανή μεταφορά του θέματος στη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε με πρωτοβουλία των κομμουνιστών και τη συνεισφορά των κρατών μελών του Ανατολικού Συμφώνου, εξέλιξη, η οποία θα δυσχεράνει και τους χειρισμούς της ελληνικής πλευράς, δεδομένης της άτεγκτης στάσης των Βρετανών που αρνούνται την επιλογή μίας πιο ήπιας προσέγγισης με την παραχώρηση για παράδειγμα

⁵⁴ «Η τουρκική αντιπροσωπεία ανεχώρησε χθες επιστρέφουσα εις την Άγκυραν», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 3 Μαΐου 1952.

κάποιων ευνοϊκών ρυθμίσεων σε θέματα εκπαιδευτικού ενδιαφέροντος. Στη σχετική συζήτηση, η οποία ήταν δυσάρεστη και για την τουρκική πλευρά, ο Αβέρωφ θεώρησε απολύτως απαραίτητο να καταθέσει την κατηγορηματική διαβεβαίωση του Έλληνα υπουργού Εξωτερικών, Σ. Βενιζέλου, ότι δεν υφίσταται κανένα ζήτημα, που μπορεί να επηρεάσει δυσμενώς τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Επιπροσθέτως, θεωρεί δεδομένο πως οποιοδήποτε ζήτημα προκύψει θα αντιμετωπιστεί με τέτοιο τρόπο, ώστε η επίλυσή του να είναι επωφελής και για τις δύο πλευρές. Στην αντιφώνησή τους οι Τούρκοι αξιωματούχοι αφενός εξεδήλωσαν την ιδιαίτερη ικανοποίησή τους για τις ελληνικές διαβεβαιώσεις, αφετέρου κατέστησαν σαφές ότι διέπονται από ανάλογα συναισθήματα. Ο Μεντερές μάλιστα υπογράμμισε ότι η βρετανική πλευρά πρέπει να πειστεί απολύτως ότι δεν υπάρχει κανένα ζήτημα δυσπιστίας ανάμεσα στις δύο όμορες χώρες, καθώς σε αντίθετη περίπτωση θα έσπευδε να εκμεταλλευθεί κάθε πιθανή διένευξη προκειμένου να εξυπηρετήσει δικά της συμφέροντα. Στη συνέχεια της συζήτησής τους αντάλλαξαν σκέψεις και ιδέες για τη βελτίωση των όρων διαβίωσης της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη, αλλά και της ελληνικής στην Κωνσταντινούπολη, ώστε να εκμηδενίσουν, ει δυνατό, την πιθανότητα εμφάνισης προβλημάτων στις σχέσεις των δύο χωρών. Η δε τουρκική πλευρά εκφράζει με ιδιαίτερη ζέση την επιθυμία για στενότερη συνεργασία με τη χώρα μας, αλλά και για διάθεση ειλικρίνειας στις μεταξύ μας συνομιλίες, στάση που βρίσκει σύμφωνο τον Έλληνα πολιτικό. Πάντως, στο περιεχόμενο του εν λόγω σημειώματος τονίζεται και για τις δύο πλευρές η σημασία της διασφάλισης του εξαιρετικού επιπέδου των ελληνοτουρκικών σχέσεων στο πλαίσιο της γενικότερης αστάθειας στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, αλλά και ειδικότερα στη Βαλκανική Χερσόνησο, δεδομένης της οιονεί απειλής από τις χώρες του Ανατολικού Συνασπισμού.⁵⁵

Εξάλλου, η σφυρηλάτηση ενός συμμαχικού άξονα στενής και αδιατάρακτης συνεργασίας μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας αποτελεί κοινή επιθυμία, μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τη διαμόρφωση των δύο αντίπαλων συνασπισμών, που κυριαρχούσαν στην παγκόσμια σφαίρα. Η συμπερίληψη των δύο γειτονικών χωρών στο δυτικό σύστημα ασφαλείας και οργάνωσης είχε αναδειχθεί σε μείζονα στόχο και για τις δύο χώρες, αλλά και για τη γεωπολιτική στρατηγική του βορειοατλαντικού συμφώνου. Η εκ του Βορρά προερχόμενη απειλή λειτούργησε ως καταλύτης στη δυναμική των ελληνοτουρκικών σχέσεων, αλλά και ως ο θεμελιώδης άξονας της οικοδόμησης και εξέλιξής τους. Στην κατεύθυνση αυτή κεντρικό ρόλο διαδραμάτισαν οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, αλλά

⁵⁵ Αρχείο Αβέρωφ, 1952, φακ. 98^Α, *Μνημόνιο Συνομιλίας Αβέρωφ - Μεντερές, Διμερείς σχέσεις Ελλάδος - Τουρκίας 1952. Κυπριακό 1952 - 1961, Γιουγκοσλαβία.*

και η Μεγάλη Βρετανία, οι δύο βασικοί πυλώνες της βορειοατλαντικής συμμαχίας, για τους οποίους η πρόσδεση των δύο χωρών στο γεωπολιτικό τους άρμα ήταν μία εκ των ων ουκ άνευ προϋπόθεση για τη διασφάλιση του ελέγχου και της ισχύος τους στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου.⁵⁶

Μία εξέλιξη που θα λάβει χώρα μετά από επίπονες και μακρές διαπραγματεύσεις στις 18 Φεβρουαρίου 1952, ημέρα πρόσκλησης της χώρας μας, αλλά και της Τουρκίας για την ενσωμάτωσή τους στον συμμαχικό συνασπισμό της Δύσης. Στη χώρα μας η ένταξη σε αυτό το μεγάλο σχήμα ασφάλειας δημιούργησε θετικά συναισθήματα στην πλειονότητα του πολιτικού κόσμου, αλλά και στην ευρύτερη κοινωνία. Σε μία εποχή που κυριαρχούσε η εκ των βορείων γειτόνων μας απειλή για την εδαφική μας ακεραιότητα η συμπερίληψή μας στο βορειοατλαντικό σύμφωνο έμοιαζε να λειτουργεί ως ασπίδα προστασίας. Μοναδική διαφωνούσα δύναμη θα είναι αυτή από τον αριστερό χώρο, την Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ), στην αντίληψη της οποίας η ένταξή μας στο NATO –ένα όργανο εξυπηρέτησης και προώθησης των αμερικανικών επιδιώξεων- λειτουργούσε υπονομευτικά για την ειρήνη στην ευρύτερη περιοχή μας και συνιστούσε μείζονα κίνδυνο για την ασφάλειά μας, καθώς άνοιγε ο δρόμος για την εμπλοκή της χώρας σε στρατιωτικού τύπου περιπέτειες.⁵⁷ Η ίδια η βούληση των δύο χωρών, Ελλάδος και Τουρκίας, στους κόλπους της συμμαχίας αποτέλεσε έναν ακόμη προωθητικό παράγοντα της θετικής εξέλιξης των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Μάλιστα, ακριβώς επειδή η απόφαση ένταξης ελήφθη υπό το βάρος σοβαρών επιφυλάξεων και ενστάσεων άλλων χωρών μελών, η δυνητική στρατιωτική αντιπαράθεση των δύο πλευρών θα ήταν ένα καίριο λάθος.⁵⁸ Την ένταξη των δύο κρατών στον συμμαχικό συνασπισμό ακολούθησε η οριοθέτηση του πεδίου ευθύνης των στρατιωτικών τους δυνάμεων και η ενσωμάτωσή τους στη στρατιωτική δομή του οργανισμού. Οι στρατιωτικές δομές της Ελλάδος τέθηκαν στη Διοίκηση Νοτιοανατολικής Ευρώπης που βρισκόταν υπό τον έλεγχο της αμερικανικής πλευράς, το δε ναυτικό μας δυναμικό θα εντασσόταν στη Διοίκηση Μεσογείου, υπό την εποπτεία της Βρετανίας. Παραλλήλως, στις δύο χώρες εναποτίθετο η αμυντική προστασία της εθνικής τους επικράτειας. Το σχέδιο ένταξης και ενσωμάτωσης των δύο χωρών στους μηχανισμούς του NATO επικυρώνει τη θεώρηση της αμερικανικής πλευράς αναφορικά με τον ρόλο τους ως θεματοφύλακα ενός αδιάσπαστου χώρου στρατηγικών συμφερόντων για τα νατοϊκά σχέδια. Η καλλιέργεια, ως εκ τούτου, των στενών ελληνοτουρκικών δεσμών, κατά τα πρώτα έτη της δεκαετίας του 1950, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τις στρατηγικές επιδιώξεις της

⁵⁶ Συρίγος, ό.π., σ. 117.

⁵⁷ Σβολόπουλος, ό.π. σ. 33-34.

⁵⁸ Συρίγος, ό.π. σ. 110.

βορειοατλαντικής συμμαχίας, που διαμόρφωνε και τον πυρήνα της εξωτερικής πολιτικής των δύο κρατών. Η βεβαιότητα της δυναμικής αλλά και του αδιάσπαστου των ελληνοτουρκικών δεσμών χαρακτήρα πιθανόν λειτούργησε ως μία συνθήκη που προκάλεσε μία εσφαλμένη αντίληψη στην ελληνική πλευρά για την απραξία της γείτονος χώρας σε περίπτωση που η χώρα μας ανταποκρινόταν ενεργά στις αξιώσεις του κυπριακού Ελληνισμού και πρόβαλλε το αίτημα της αυτοδιάθεσης στον ΟΗΕ.⁵⁹

Την κρισιμότητα των στενών σχέσεων των δύο χωρών, Ελλάδος και Τουρκίας, και για την ίδια την επιβεβαίωση του ΝΑΤΟ είχε ήδη επισημάνει η εφημερίδα *Το Βήμα* από τον Ιανουάριο του 1952 σε πρωτοσέλιδο άρθρο του Εδμόνδου Στήβενς, διευθυντή του Γραφείου των νέων της Μεσογείου της αμερικανικής εφημερίδας «Christian Science Monitor». Πιο συγκεκριμένα, ο αρθρογράφος, φίλος της ελληνικής εφημερίδας, τονίζει ότι η συμμετοχή της Ελλάδας και της Τουρκίας στους κόλπους της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας συνιστά ένα πρότυπο για την ένωση των ελεύθερων κρατών. Από την ώρα, που δύο παλαιότεροι εχθροί επιτυγχάνουν να υπερβούν τις όποιες αντιπαλότητες και διαφορές και καταφέρνουν να οικοδομήσουν μία σταθερή σχέση και συνεργασία με γνώμονα την υπεράσπιση του ιδεώδους της ελευθερίας, τότε θα έπρεπε να αποτελέσουν παράδειγμα προς μίμηση και για άλλα έθνη, όπως τη Γαλλία και τη Γερμανία, προκειμένου να υπερκεράσουν και αυτές τα όσα τις χωρίζουν και να συνεννοηθούν.⁶⁰

Παρά τη βούληση και των δύο χωρών να κτίσουν γέφυρες συνεννόησης και να εδραιώσουν ένα κλίμα ηρεμίας και σταθερότητας στις μεταξύ τους σχέσεις, η περίοδος μετά το 1950 δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ανέφελη, χωρίς, όμως σε καμία περίπτωση τα όποια ανακύψαντα προβλήματα να αποτελέσουν τη θρυαλλίδα ανεξέλεγκτων και επικίνδυνων εντάσεων. Ένα ανάλογο ζήτημα ήταν τα λεγόμενα αλιευτικά επεισόδια μεταξύ των αλιευτικών σκαφών των δύο χωρών, συχνά, συνοδευόμενα και από την επιθετική εμπλοκή σκαφών του τουρκικού Λιμενικού Σώματος. Στην ευρύτερη προβληματική μπορεί να ενταχθεί και η τουρκική εκφραζόμενη ανησυχία για την κυριαρχούσα υπανάπτυξη της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης, αλλά και για την εμμονή των μελών της να ακολουθούν στην καθημερινότητά τους τους παραδοσιακούς τρόπους οργάνωσης των κοινοτήτων τους, μακριά από τις εκσυγχρονιστικές μεταρρυθμίσεις της κοσμικής Τουρκίας του Κεμαλισμού.⁶¹

⁵⁹ Σωτήρης Ριζάς, «1949 - 1952: Εξωτερική πολιτική», στο: *Ιστορία των Ελλήνων*, τμ. 17, Δομή, Αθήνα 2006, σ. 290 - 297.

⁶⁰ «Η συνεργασία Ελλάδας –Τουρκίας αποτελεί μάθημα διά τους ελευθέρους λαούς», *Το Βήμα*, Αθήνα 6 Ιανουαρίου 1952.

⁶¹ Στο ίδιο, σ. 116.

3.4. Εκατέρωθεν ανταλλαγές επισκέψεων σε ανώτατο πολιτειακό επίπεδο κατά το 1952

Πάντως, το 1952 μπορεί να χαρακτηριστεί ως έτος σημειολογικό για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, καθώς κατά τη διάρκειά του θα συμβούν δύο ξεχωριστά γεγονότα. Πρόκειται για τις επίσημες, αμοιβαίου χαρακτήρα ανταλλαγές επισκέψεων των ανώτατων πολιτειακών εκπροσώπων των δύο χωρών στο έδαφος της άλλης χώρας, και μάλιστα σε συνθήκες πανηγυρικού κλίματος και στο επίπεδο της επίσημης υποδοχής, αλλά και του πλήθους. Η πρώτη επίσκεψη ήταν αυτή που πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 1952 από το βασιλικό ζεύγος της Ελλάδος στη γείτονα χώρα. Στην κατεύθυνση της σύσφιγξης των σχέσεων των δύο χωρών συνέβαλε καθοριστικά η ανάδειξη στον πρωθυπουργικό θώκο της Τουρκίας του Α. Μεντερές, του αρχηγού του Δημοκρατικού κόμματος, μετά από την αποκλειστική κατοχή της επί είκοσι επτά έτη από τους φορείς του κεμαλικού κόμματος. Κομβικής σημασίας θεωρείται και ο ρόλος του Οικουμενικού Πατριάρχη Αθηναγόρα, ο οποίος ανήλθε στον οικουμενικό θρόνο το 1949, κατόπιν ισχυρής αμερικανικής υποστήριξης και προώθησης, δεδομένης της ευδιάκριτης βούλησης της τελευταίας να ενισχυθούν οι δίαυλοι εκείνοι, οι οποίοι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως κινητήριοι μοχλοί της διατήρησης της ισορροπίας στην ευαίσθητη για τα αμερικανικά ζωτικά συμφέροντα περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου. Ο ίδιος υποστήριζε με θέρμη τον κοσμικό χαρακτήρα του τουρκικού κράτους και έγινε δεκτός με ιδιαίτερη ικανοποίηση από την τουρκική πλευρά.⁶²

Σημειώνεται ότι ο πανηγυρικός τόνος της εντυπωσιακής υποδοχής που επεφυλάχθη από τη γείτονα χώρα στο βασιλικό ζεύγος της Ελλάδας αποτυπώνεται και στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας *Η Καθημερινή*, στις 10 Ιουνίου του 1952. Οι τίτλοι είναι πηχλοί, αλλά και το περιεχόμενο της ανταπόκρισης από την Τουρκία διθυραμβικού χαρακτήρα. Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι οι θερμές προσφωνήσεις του βασιλικού ζεύγους, η παλλαϊκή υποδοχή από τον τουρκικό λαό, καθώς και η εορταστικού χαρακτήρα διαδρομή από την Κωνσταντινούπολη προς την τουρκική πρωτεύουσα αναδεικνύουν όχι μόνο το υψηλό επίπεδο των επαφών και της συνεργασίας των γειτονικών χωρών, αλλά και την ολοκλήρωση της διαδρομής που εγκαινίασε ο Ελευθέριος Βενιζέλος το 1930 με στόχο τη σφυρηλάτηση στενών και ειλικρινών φιλικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Οι θερμότερες εκφράσεις των Τούρκων πολιτών προς το βασιλικό ζεύγος βάζουν τη σφραγίδα τους προς μία νέα εποχή στις σχέσεις των δύο χωρών, καθώς οι στενοί δεσμοί τους αγκαλιάστηκαν

⁶² Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Ελληνική εξωτερική πολιτική 1830 - 1981*, Εστία, Αθήνα 2020, σ. 252 - 253.

από τον ίδιο τον τουρκικό λαό.⁶³ Σημειώνεται, πάντως, ότι προ της αναχωρήσεως η εφημερίδα *Το Βήμα* εξέφρασε τις επιφυλάξεις του για τον επισπεύδοντα χαρακτήρα της επίσκεψης αυτής από την ελληνική κυβέρνηση και εύχεται να μην οδηγήσει τον Βασιλιά σε κινήσεις αδικαιολόγητες. Φυσικά, η εφημερίδα δεν απομακρύνεται από την ανάγκη εμβάθυνσης των σχέσεων των δύο χωρών και αντιμετώπισης των εκκρεμών θεμάτων σε πνεύμα αμοιβαίας κατανόησης.⁶⁴

Τη σκυτάλη των επισκέψεων εκατέρωθεν των δύο γειτονικών χωρών πήρε ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, ο οποίος βρέθηκε για πολυήμερη επίσκεψη στην Ελλάδα τον Δεκέμβριο του 1952, ανταποκρινόμενος στην επίσημη πρόσκληση του ελληνικού βασιλικού ζεύγους. Επρόκειτο για την πρώτη φορά που επισήμως ο αρχηγός του τουρκικού κράτους βρισκόταν στη χώρα μας. Το κλίμα κατά την υποδοχή του Τούρκου Προέδρου στην Αθήνα δεν παρέκκλινε από τον πανηγυρικό τόνο, τον οποίο, προφανώς, η ελληνική πολιτεία επιθυμούσε να του προσδώσει. Υπό αυτό το πρίσμα, μπορούν να ερμηνευτούν τα χιλιάδες ελληνόπουλα, τα οποία είχαν στοιχιστεί στους κεντρικούς δρόμους της ελληνικής πρωτεύουσας προκειμένου να τον τιμήσουν, ενώ στην Κομοτηνή ξεκίνησε τη λειτουργία του μειονοτικό γυμνάσιο έξι τάξεων στο οποίο απεδόθη τιμής ένεκεν το όνομά του. Σε ανταπόδοση η τουρκική πλευρά ενέκρινε τη λειτουργία στα νησιά, Ίμβρος και Τένεδος, τη λειτουργία δύο ημιγυμνασίων, τον Νοέμβριο του ίδιου έτους.⁶⁵ Αξίζει δε να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με τον Γεώργιο Μαυρογορδάτο, η τακτική των παραχωρήσεων, που ακολούθησε η ελληνική πλευρά, λειτούργησε μακροπρόθεσμα επιβλαβώς για τα ελληνικά συμφέροντα. Αναλυτικότερα, η πολιτική απόφαση του πρωθυπουργού Αλέξανδρου Παπάγου, το 1954 - κατόπιν πιέσεων της τουρκικής πρεσβείας στην Αθήνα - που εντελλόταν τις δημόσιες υπηρεσίες της περιοχής της Θράκης να αντικαταστήσουν τον όρο «μουσουλμανικός» με τον όρο «τουρκικός» σε κάθε πτυχή της δημόσιας ζωής, που αυτός συμβαίνει να χρησιμοποιείται, λειτούργησε ως παρακαταθήκη για τις μελλοντικές τουρκικές αξιώσεις επί του καθεστώτος της εκεί μειονότητας.⁶⁶

Τη βαρύνουσα σημασία της επίσκεψης του Τούρκου Προέδρου, Τζελάλ Μπαγιάρ, στην Αθήνα αναδεικνύει η εφημερίδα *Το Βήμα* με την καταχώριση εκτενούς αφιερώματος σε όλα όσα σχετίζονται με τις εκδηλώσεις προς τιμήν του, αλλά και με το περιεχόμενο και τη σπουδαιότητα των διεξιχθεισών συνομιλιών με την ελληνική πολιτική ηγεσία.

⁶³ «Το βασιλικό ζεύγος της Ελλάδος ανέμενε θριαμβευτικήν υποδοχίν εις Κωνσταντινούπολιν και Άγκυραν, Αυθόρμηται και συγκινητικάί εκδηλώσεις εκ μέρους του λαού της γείτονος χώρας», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 10 Ιουνίου 1952.

⁶⁴ «Μεγάλην σπουδήν», *Το Βήμα*, Αθήνα 7 Ιουνίου 1952.

⁶⁵ Συρίγος, ό.π. σ. 110.

⁶⁶ Μαυρογορδάτος, ό.π. σ. 460 - 461.

Αναφορικά με το πρώτο σκέλος παρουσιάζεται λεπτομερώς η αναγόρευση του Τζελάλ Μπαγιάρ σε επίτιμο δημότη της πόλεως των Αθηνών παρουσία του βασιλέως της Ελλάδος Παύλου, αλλά και πλήθους θεσμικών παραγόντων, από τον χώρο της Εκκλησίας έως και αυτόν της Δικαιοσύνης. Η εφημερίδα επισημαίνει την παλλαϊκή υποδοχή του Τούρκου Προέδρου, αλλά και την παρουσία στρατιωτικών αγημάτων κατά μήκος της διαδρομής από το Παλάτι έως και τον χώρο του Δημαρχείου της Αθήνας. Συμπληρώνει δε ότι ο ίδιος ο Μπαγιάρ εξέφρασε την ευχαρίστησή του από τον αυθόρμητη υποδοχή των Αθηναίων. Στο ίδιο άρθρο σημειώνεται ότι ο επικεφαλής του τουρκικού κράτους συναντήθηκε με σχεδόν σύσσωμη την ελληνική πολιτική τάξη (Βενιζέλο, Πλαστήρα, Τσουδερό, Τσαλδάρη, Παπανδρέου) και έλαβε τη διαβεβαίωση ότι «η ελληνοτουρκική φιλία αποτελεί πρόγραμμα όλων των κομμάτων τα οποία πιστεύουν εις αυτήν και τη θεωρούν ακρογωνιαίον λίθον της εξωτερικής πολιτικής». Στο ίδιο μήκος κύματος και ο Τούρκος Πρόεδρος υπογράμμισε τη συναισθηματική του φόρτιση από τη θερμότητα υποδοχή των Ελλήνων πολιτών. Μία υποδοχή που ενδυναμώνει την αντίληψη για την ειλικρινή διάσταση της ελληνοτουρκικής φιλίας και για τη βούλησή τους η σχέση αυτή να ενισχυθεί έτι περαιτέρω. Και η εφημερίδα κλείνει την αναφορά της στην επίσκεψη του Τούρκου Προέδρου με την επισήμανση ότι κατά τη διάρκειά της τίθενται στο τραπέζι του διαλόγου όλα τα αφορώντα στις σχέσεις των δύο χωρών θέματα με τη βεβαιότητα ότι θα επιλυθούν κατά τρόπο επωφελή για τη σφυρηλάτηση των στενών δεσμών.⁶⁷

Την επόμενη δε ημέρα, η εφημερίδα *Η Καθημερινή* στο πρωτοσέλιδο άρθρο της, όπου καταγράφεται η άποψή της για τα πιο σημαντικά θέματα της επικαιρότητας, αναφέρεται σε τρίστηλο πλαίσιο στη σπουδαιότητα της επίσκεψης αυτής για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Ειδικότερα, ξεκινά με την ετοιμότητα του ελληνικού λαού να στηρίξει ομοθυμώς τη θετική αντίληψη της πολιτικής ηγεσίας για τη μελλοντική πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Κάνοντας αναφορά στην εικοσαετή διαδρομή της οικοδομηθείσας σχέσης, υπογραμμίζει τη συνδρομή της βούλησης του ελληνικού λαού στη στρατηγική των διαχειριστών της εξωτερικής πολιτικής, ο οποίος αποδέχεται πλήρως το ιδεώδες της ελληνοτουρκικής φιλίας. Συνεχίζοντας, αναδεικνύει τη σταθερή προσήλωση των δύο όμορων κρατών να ενισχύσουν τις μεταξύ τους σχέσεις, επενδύοντας στη από κοινού διαχείριση του ρευστού περιβάλλοντος που ανεδείχθη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Σημειώνει δε ότι η συμπερίληψη των δύο κρατών στους κόλπους της βορειοατλαντικής συμμαχίας διευκολύνει την ευόδωση του στόχου τους, από την άλλη

⁶⁷ «Ο Τζελάλ Μπαγιάρ επίτιμος δημότης Αθηναίων κατέθεσε το πρωί στέφανον εις τον Άγνωστον. Η ελληνοτουρκική φιλία είναι πολιτική όλων των κομμάτων», *Το Βήμα*, Αθήνα 29 Νοεμβρίου 1952.

πλευρά η δυσκαμψία, που, ενίοτε, διακρίνει τη λειτουργία, τον τρόπο και την ταχύτητα λήψεως αποφάσεων και πρωτοβουλιών ανάλογων μεγάλων πολυεθνικών σχηματισμών επιβάλλει την εγρήγορση και την κινητοποίηση των δύο χωρών για την αντιμετώπιση παντός κινδύνου. Η δική τους κοινή δραστηριοποίηση δύναται να προστατεύσει την ηρεμία στην ευρύτερη περιοχή τους. Τονίζεται δε στο ίδιο άρθρο ότι η σύμπραξη με τη Γιουγκοσλαβία είναι ένα πρόσθετο βοηθητικό βήμα στην ανωτέρω κατεύθυνση, αλλά σε κάθε περίπτωση βραχίονας της ασφάλειας στην περιοχή της Εγγύς Ανατολής, αλλά και της προστασίας των συμμαχικών συμφερόντων συνιστά η ελληνοτουρκική φιλία. Ακριβώς για αυτόν τον λόγο είναι χρέος των πολιτικών ταγών Ελλάδος και Τουρκίας να θέσουν στην άκρη τις όποιες εύλογες διαφορές μεταξύ αδελφικών χωρών και να επενδύσουν στη δόμηση σχέσεων αλληλοκατανόησης. Στο σημείο αυτό η εφημερίδα *Η Καθημερινή* αναφέρεται σε ζητήματα που, ενίοτε, δυναμιτίζουν το θετικό κλίμα, όπως η στάση μέρους του τουρκικού τύπου στο ζήτημα της Κύπρου ή οι αντεγκλήσεις μεταξύ των Ελλήνων και Τούρκων αλιέων, στην πρόκληση των οποίων η εφημερίδα επιμερίζει την ευθύνη και στην ελληνική πλευρά. Κλείνει δε με την ευχή ότι όλα τα ζητήματα θα αντιμετωπιστούν στο διάβα του χρόνου, καθώς είναι σημαντικό να προαχθούν τα θέματα εκείνα που ενδυναμώνουν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και τις καθιστούν θεμελιώδεις, όπως η συνεργασία στον οικονομικό τομέα.⁶⁸

Στον χορό των εφημερίδων που επικροτούν την επίσκεψη Μπαγιάρ προστίθεται και η εφημερίδα *Εστία*, που σε μονόστηλο άρθρο γνώμης αναφέρεται σε αυτήν ως επιστέγασμα της κοινής στάσης των όμορων χωρών να εργαστούν για την ειρήνη και να αποκρούσουν ενωμένες την οποιαδήποτε εξωτερική απειλή. Υπό τις συνθήκες αυτές, ευλόγως, οι Έλληνες υποδέχονται με θερμότητα τον ξένο επισκέπτη, ο οποίος θα έρθει σε συζητήσεις με μία ισχυρή κυβέρνηση, που απολαμβάνει της εσωτερικής, αλλά και της εξωτερικής εμπιστοσύνης. Η κυβέρνηση θα αναλάβει στο πλαίσιο αυτών των συζητήσεων ευθύνες, οι οποίες συνάδουν με την υπεράσπιση των εθνικών συμφερόντων.⁶⁹

Χωρίς να αμφισβητεί το γενικότερο κλίμα ευφορίας που χαρακτήριζε τις αντιπροσωπείες των δύο χωρών στις μεταξύ τους συναντήσεις ούτε την οργανωμένη επίσημη υποδοχή του Τούρκου Προέδρου η εφημερίδα *Η Αυγή* διαφοροποιείται εν μέρει ως προς τον πάνδημο χαρακτήρα αυτής. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει την παρουσία χιλιάδων εκπροσώπων της μαθητιώσας νεολαίας, με τις σημαίες των δύο χωρών ανά χείρας, κατά μήκος της διανυθείσας διαδρομής του προέδρου της Τουρκίας, από τον Πειραιά έως

⁶⁸ «Η επίσκεψις», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 30 Νοεμβρίου 1952.

⁶⁹ «Η συμμαχική επίσκεψις», *Εστία*, Αθήνα 27 Νοεμβρίου 1952.

και το Παλάτι. Παράλληλα, όμως, επισημαίνει ότι οι γονείς των μαθητών αυτών δεν συμμετείχαν ενεργά και ενθουσιωδώς στην υποδοχή, απλώς στέκονταν πίσω από τους μαθητές που επευφημούσαν τον ξένο επίσημο επισκέπτη. Περιγράφει ως τυπική και ψυχρή τη στάση των ενηλίκων, γεγονός που δεν πρέπει να εκπλήξει την τουρκική πλευρά, δεδομένης της δημοσίευσης άρθρων έντονα επιθετικών κατά της χώρας μας από την εφημερίδα της γείτονος *Χουριέτ*, εδραζόμενων στην παρατηρούμενη κινητικότητα της ελληνικής πλευράς επί του κυπριακού προβλήματος. Η τουρκική εφημερίδα αποκαλούσε την Κύπρο «αναιδή πρώην επαρχία της Τουρκικής Αυτοκρατορίας», μία δημοσίευση, που κατά την ελληνική εφημερίδα, έρχεται να φανερώσει τον διπλωματικό χαρακτήρα των σχέσεων των δύο χωρών, που δεν μπορεί να εξωραΐσει ούτε να απαλείψει τις έντονες αντιθέσεις που συνεχίζουν να υφίστανται στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Εκ των πραγμάτων, οι Έλληνες πολίτες δεν παρασύρονται από το τεχνηέντως καλλιεργούμενο κλίμα φιλίας, αντιθέτως, αισθάνονται αυξανόμενη ανασφάλεια, καθώς γνωρίζουν ότι αυτές οι διπλωματικές πρωτοβουλίες και κινήσεις, συνοδεία των στρατιωτικών σκοπών που υπηρετούν, θέτουν εν αμφιβόλω την επιθυμητή από τον λαό ειρήνη.⁷⁰

3.5. Η επιφυλακτικότητα της ελληνικής πλευράς στην ενδεχόμενη διεθνοποίηση του κυπριακού ζητήματος κατά το 1952

Την απροθυμία της ελληνικής κυβέρνησης να τεθεί επικεφαλής μίας οργανωμένης διεκδίκησης της ικανοποίησης των αιτημάτων των Κυπρίων για την κατάκτηση της αυτοδιάθεσης και της συνακόλουθης ένωσης με την Ελλάδα αναπλήρωνε η στάση άλλων φορέων της χώρας, όπως η Ελλαδική Εκκλησία - ο πρωταγωνιστικός ρόλος της οποίας έχει ήδη αναλυθεί στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας - ο φοιτητικός κόσμος, η Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος. Αντιλαμβανόμενος τη συναισθηματική αλλά και ηθική διάσταση που είχε το κυπριακό ζήτημα για το σύνολο του ελληνικού λαού, αλλά και την τεράστια αποδοχή του αγώνα των Κυπρίων ο Μακάριος προχωρούσε, συχνά, σε κινήσεις που έφερναν σε δύσκολη θέση την ελληνική κυβέρνηση, η οποία φαινόταν να κινείται σε διαφορετική τροχιά από το λαϊκό αίσθημα. Στο πλαίσιο αυτό, κατήγγειλε, ευρισκόμενος στην ελληνική πρωτεύουσα, δημοσίως το ελληνικό πολιτικό σύστημα, κυβέρνηση και αντιπολίτευση, για την αβελτηρία και την αδράνεια επί του θέματος της Κύπρου. Τους κατηγορεί ότι επέδειξαν ατολμία και φοβία, ότι δεν ανταποκρίθηκαν στις ιστορικές τους

⁷⁰ «Ο Τζελάλ Μπαγιάρ στην ελληνική πρωτεύουσα. Το επίσημο κράτος υπεδέχθη χθες τον Τούρκο Πρόεδρο. Ο λαός των Αθηνών και του Πειραιώς παρηκολούθησε το θέαμα της τελετής», *Η Αυγή*, Αθήνα 28 Νοεμβρίου 1952.

ευθύνες και ότι η γενικότερη πολιτική τους επί του κυπριακού προβλήματος συνιστούσε παραπλάνηση και κοροϊδία των Ελλήνων πολιτών, αλλά και των Ελλήνων της Κύπρου. Και ως επιστέγασμα της στηλιτευτικής αναφοράς του αναγάγει την πάγια θέση των Ελλήνων πολιτικών περί φιλικής διευθέτησης του ζητήματος μέσω συνομιλιών με τη Μεγάλη Βρετανία. Για τον ίδιο ο μόνος δρόμος για την επίλυσή του είναι η παρώθηση των Βρετανών στο τραπέζι του διαλόγου μέσω της παραπομπής του θέματος στον ΟΗΕ.⁷¹

Υπό το πρίσμα αυτό, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος σε επικοινωνία του με τον υφυπουργό Αποικιών σερ Τόμας Λούντ, ο οποίος βρέθηκε στη νήσο στο πλαίσιο ολιγοήμερης επίσκεψης, του επεσήμανε ότι οι Κύπριοι προσδοκούν ότι η διαπνεόμενη από τις φιλελεύθερες αντιλήψεις Μεγάλη Βρετανία θα προχωρήσει στην αποκατάσταση του δικαίου, ανταποκρινόμενη στο αίτημα των Κυπρίων για την ένωση με την Ελλάδα, αποφεύγοντας με αυτόν τον τρόπο τον σκόπελο του ΟΗΕ, μετά την απόφαση των Κυπρίων να επιδιώξουν την παραπομπή του εθνικού τους θέματος στη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού. Στην ίδια λογική θα συνέλθει στην Κύπρο, τον Απρίλιο του 1952, η Πρώτη Παγκύπρια Εθνική Συνέλευση με την ενεργό παρουσία εξακοσίων εκπροσώπων του κυπριακού Ελληνισμού. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος στην εν λόγω συνέλευση θα επισημάνει την ξεκάθαρη βούληση των Κυπρίων κατά το έτος αυτό να επιτύχουν με κάθε τρόπο την αποδοχή από την ελληνική κυβέρνηση της πρότασής τους να προωθήσει το Κυπριακό ζήτημα προς συζήτηση στα Ηνωμένα Έθνη, σε περίπτωση που δεν τελεσφορήσει οποιοσδήποτε άλλος τρόπος διευθέτησής του. Δηλώνει δε, πως ακόμη κι αν η ένταξη στα προς συζήτηση θέματα της Γενικής Συνέλευσης δεν ευοδωθεί, η εξέλιξη αυτή δεν θα κάμψει το φρόνημα των Κυπρίων και δεν θα τους οδηγήσει σε παθητική αδράνεια.⁷²

Στην Παγκύπρια Εθνοσυνέλευση αναφέρεται η εφημερίδα *Η Καθημερινή*, μεταφέροντας το αγωνιστικό φρόνημα των συμμετεχόντων, που διατράνωσαν την αποφασιστικότητά τους ως προς τη συνέχιση του ενωτικού Αγώνα, αλλά και ως προς την απόρριψη των βρετανικών προτάσεων περί παροχής συντάγματος. Ταυτοχρόνως, δημοσιοποιεί και την πρόσκληση προς την ελληνική κυβέρνηση να προχωρήσει στην παραπομπή του Κυπριακού στην επικείμενη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών. Μάλιστα, η εφημερίδα αναδεικνύει και τη συμπαράσταση των Ελλήνων πολιτών στον Κυπριακό Αγώνα μέσα από τη δημοσίευση των εκδοθέντων κειμένων του Εμπορικού, του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών και της Εθνικής Γενικής Συνομοσπονδίας Αναπήρων και

⁷¹ Γιάννης Κ. Λάμπρου, *Ιστορία του Κυπριακού. Τα χρόνια μετά την Ανεξαρτησία, 1960 - 2008*, Πάργα, Αθήνα 2008, σ. 34.

⁷² Γεωργής, ό.π. σ. 132.

Θυμάτων Πολέμου, που πιστοποιούν την απόλυτη συμπαράταξή τους με τους Κυπρίους αδελφούς.⁷³

Ο Μακάριος θα βρεθεί και πάλι στην Αθήνα τον Ιούνιο - Ιούλιο του 1952 προκειμένου να ασκήσει τη μεγαλύτερη δυνατή πίεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα, αρχής γενομένης από τον επικεφαλής του εγχώριου κυβερνητικού σχήματος, τον Νικόλαο Πλαστήρα. Επρόκειτο για ένα σχήμα που είχε αναλάβει τις τύχες της χώρας μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1951, στις οποίες, όμως, την πρώτη θέση είχε καταλάβει ο Ελληνικός Συναγερμός του Αλέξανδρου Παπάγου. Ως εκ τούτου, η νέα κυβέρνηση ήταν προϊόν μικρότερων του πρώτου σχημάτων, της Εθνικής Προοδευτικής Ένωσης Κέντρου (ΕΠΕΚ) και των Φιλελευθέρων, δεδομένα που αποδυνάμωναν και την αποφασιστικότητά της, ειδικά επί κρίσιμων θεμάτων, όπως του Κυπριακού. Υπό το φως αυτών των δεδομένων, και η κυβέρνηση Πλαστήρα δεν απομακρύνθηκε από τη διστακτική και ιδιαίτερα προσεκτική στάση επί του ζητήματος, ώστε να αποτραπεί το ενδεχόμενο της διάρρηξης των σχέσεων με τη Μεγάλη Βρετανία, αλλά και εν γένει την αποφυγή πρόκλησης οποιασδήποτε τριβής εντός της ατλαντικής συμμαχίας.

Η τελευταία αυτή παράμετρος θα αναδειχθεί και από τον Σοφοκλή Βενιζέλο στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο με την καταλυτικού χαρακτήρα επισήμανση ότι δεν είναι λογικό και εφικτό ένα μικρό μέρος του Ελληνισμού να αξιολογεί να καθορίσει τη γενικότερη πολιτική του ελληνικού κράτους. Στο ίδιο πλαίσιο είχε κινηθεί και ο πατέρας του, ο Ελευθέριος Βενιζέλος, όταν το 1911 είχε συστήσει στους επαναστατημένους Κρητικούς, που διεκδικούσαν την ένωση με την Ελλάδα να δείξουν σύνεση και αυτοσυγκράτηση, να αντιληφθούν τη διεθνή πραγματικότητα και να μην επιχειρούν να εκβιάσουν την υιοθέτηση της επιθυμητής για αυτούς πολιτικής από την ελληνική πολιτεία. Ο Σοφοκλής Βενιζέλος, σαράντα χρόνια μετά, παρέμεινε θεματοφύλακας της πολιτικής των ισορροπιών, της διπλωματίας και της ψύχραιμης στρατηγικής που είχε εισαγάγει ο Ελευθέριος Βενιζέλος.⁷⁴ Το ξεκάθαρο στίγμα της βενιζελικής πολιτικής αναγόταν στη διατήρηση του κυπριακού θέματος στο επίπεδο της ελληνοβρετανικής διαπραγμάτευσης, μακριά από την προοπτική της δημόσιας ανακίνησης και με βασικό άξονα ότι οποιαδήποτε προοπτική επίλυσης θα προέκυπτε με τη συγκατάνευση της βρετανικής πλευράς και σε κάθε περίπτωση όχι ενάντια στη βούληση και τα ζωτικά συμφέροντά της.⁷⁵

⁷³ «Οι Κύπριοι απεφάσισαν όπως εντείνουν τον ενωτικό αγώνα», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 26 Απριλίου 1952.

⁷⁴ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1945 - 1981*, τμ. 2, Εστία, Αθήνα 2008, σ. 78 - 79.

⁷⁵ Αντώνης Κλάσης, «Κυπριακό και ελληνική εξωτερική πολιτική, 1918 - 1959. Η κληρονομιά του Ελευθερίου Βενιζέλου», στο: Γεώργιος Κουκουράκης - Τάσος Σακελλαρόπουλος, (επιμ.), *Η πολιτική κληρονομιά του Ελευθερίου Βενιζέλου. Συνέχειες και ασυνέχειες*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2021, σ. 183.

Στο ίδιο μήκος κύματος ο Ευάγγελος Αβέρωφ υπογραμμίζει ότι η χώρα ήταν πλήρως διαλυμένη από πλευράς υποδομών και ότι κατάφερνε να επιβιώσει χάρη στην οικονομική συνδρομή των ξένων δυνάμεων. Στον αγροτικό τομέα είχαν περιοριστεί δραματικά τα αναγκαία κεφάλαια, στο οδικό δίκτυο τα προβλήματα ήταν τεράστια, η εγχώρια παραγωγή δεν μπορούσε να καλύψει τις ανάγκες του πληθυσμού. Η αλγεινή αυτή κατάσταση της χώρας, εκ των πραγμάτων, αδυνατίζε τη διπλωματική της δύναμη και περιόριζε την ευελιξία της στα διεθνή fora. Υποστηρίζει δε, ότι η κυπριακή πλευρά ανέλαβε να δρομολογήσει, αλλά και να πρωταγωνιστήσει σε έναν Αγώνα, αγνοώντας κρίσιμες παραμέτρους, που εκ των πραγμάτων, θα επηρέαζαν την πορεία, αλλά και το αποτέλεσμα του. Αρχικώς, δεν συνυπολόγιζε την εγγενή αδυναμία της Ελλάδας να συνδράμει, υπό τις δυσχερείς συνθήκες επιβίωσής της, τις προσπάθειες των Κυπρίων. Παραλλήλως, υποτιμούσε το ειδικό βάρος που απέδιδε στον ρόλο της Κύπρου η Μεγάλη Βρετανία, αλλά και η ίδια η Τουρκία, η οποία δεν ήταν δυνατό να μείνει αμέτοχη σε ριζικές ανακατατάξεις, που θα συνεπαγόταν η Ένωση με την Ελλάδα μίας περιοχής όμορης προς τη δική της επικράτεια. Μάλιστα, ακόμη και αν επισήμως η τουρκική πολιτική ηγεσία δεν είχε εγείρει κάποια εδαφική αξίωση ως προς την Κύπρο από το 1950 και έως τη διεθνοποίηση του ζητήματος το 1954, είναι γεγονός ότι στον τουρκικό τύπο αναπαράγονταν συνεχώς δημοσιεύματα, τα οποία καλλιεργούσαν τον τουρκικό εθνικισμό. Αλλά και η σθεναρή αντίδραση των φοιτητών στην Τουρκία εναντίον των κινήσεων της ελληνικής πλευράς στην Κύπρο ανάγκασε την τουρκική κυβέρνηση να δείξει ενεργό ενδιαφέρον για τα συμβαίνοντα στο νησί. Εξάλλου, επικαλούνταν και το δικαίωμα της υπεράσπισης των Τούρκων της Κύπρου, που στη συντριπτική τους πλειονότητα εξεδήλωναν φανερά τη διαφωνία τους με την ενωτική προοπτική.⁷⁶ Η ακλόνητη επιθυμία των Ελλήνων της Κύπρου για την ένωση με την Ελλάδα συναντούσε τη διαφοροποίηση της τουρκικής κοινότητας, καθώς ανησυχούσε για τη μελλοντική θέση και ασφάλειά της σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Οι ίδιοι δεν είχαν κανένα δεσμό με την Ελλάδα, οπότε μία ανάλογη εξέλιξη θα επηρέαζε δυσμενώς τη θέση τους. Μάλιστα, οι Βρετανοί, αρχικά, δεν προσπάθησαν να εμποδίσουν ορισμένες βίαιες εκδηλώσεις των εθνικιστών της ελληνικής κοινότητας αποβλέποντας στον προκαλούμενο θυμό των Τούρκων του νησιού.⁷⁷ Η «διαλεκτική της μισαλλοδοξίας», εξάλλου, εξακτινώθηκε σε όλες τις σημαντικές

⁷⁶ Αβέρωφ, ο.π. σ. 26 - 27.

⁷⁷ Nancy Crawshaw, *The Cyprus revolt. An account of the struggle for union with Greece*, Routledge, Λονδίνο 2022, σ. 88-90.

περιόδους της πολιτικής ζωής του νησιού, καλλιεργούμενη συστηματικά από τη βρετανική διοίκηση⁷⁸

Στο πλαίσιο της παραμονής του στην ελληνική πρωτεύουσα ο Μακάριος θα αρχίσει να εξετάζει μία άλλη εκδοχή προώθησης του εθνικού ζητήματος, που, όμως, απείχε παρασάγγας της διπλωματικής οδού. Αυτή της ανάληψης στρατιωτικής δράσης, όπως του είχαν εισηγηθεί αξιωματικοί εν αποστρατεία, αλλά και ομάδες εφραπτόμενες με τον χώρο της Ακροδεξιάς. Η άρνηση της ελληνικής κυβέρνησης να αναλάβει κάποια οργανωμένη θεσμική πρωτοβουλία για την προβολή του κυπριακού ζητήματος, όχι απλώς κρατούσε ενεργές τέτοιου είδους συζητήσεις, αλλά και τις αναζωπύρωνε. Για αυτό και πραγματοποιούνταν την περίοδο εκείνη μυστικές συναντήσεις με τη συμμετοχή προσωπικοτήτων του στρατού, των επιστημών και σημαντικών φορέων με αντικείμενο την καταφυγή στην ένοπλη δράση προς υπεράσπιση των δικαίων του κυπριακού Αγώνα. Αν και ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ήταν αρχικά ιδιαίτερα σκεπτικός και επιφυλακτικός ως προς το ενδεχόμενο στρατιωτικοποίησης του Αγώνα, στην πορεία του χρόνου και λόγω της στασιμότητας των διπλωματικών εξελίξεων, άρχισε να προσεγγίζει την προοπτική της ένοπλης δράσης, χωρίς όμως αυτή να λάβει τη μορφή γενικευμένης εξέγερσης, αλλά να περιοριστεί στο επίπεδο της είτε της πρόκλησης ζημιών εναντίον βρετανικών στόχων στο νησί είτε μεμονωμένων επιθέσεων. Στη συνέχεια, οι ομάδες που επέμεναν στην ένοπλη δραστηριότητα θα οργανώσουν δύο μυστικές Επιτροπές, μία που θα επωμιστεί την πολιτική και μία τη στρατιωτική πλευρά του κυπριακού Αγώνα. Αυτές ούσες ανυποχώρητες στην ενωτική προοπτική θα λειτουργούν ως πολιορκητικός κλοιός στον Μακάριο για την έγκρισή του ως προς τη γενίκευση της ένοπλης δράσης στο νησί και στο πλαίσιο αυτό θα αναλάβουν και τη μεταφορά στη νήσο του απαραίτητου στρατιωτικού υλικού.⁷⁹

Στην επίσκεψη αυτή του Μακαρίου θα αναφερθεί η εφημερίδα *Το Βήμα*, με την κάλυψη της συνάντησής του με τον βασιλιά Παύλο στον οποίο τόνισε αφενός εκ νέου την πρόθεση των Κυπρίων να παραμείνουν πιστοί στον Αγώνα τους, αφετέρου επικαλέστηκε την αναγκαιότητα επιμονής της ελληνικής κυβέρνησης στην πορεία προοπτικής της επίλυσης του ζητήματος ακόμη και με τη χρήση του τελευταίου μέτρου, ήτοι της παραπομπής του στον ΟΗΕ. Στο ίδιο άρθρο παρατίθενται και μία σειρά εκδηλώσεων και κινητοποιήσεων ανά τη χώρα από την πλευρά των Ελλήνων πολιτών υπέρ των αγωνιζόμενων αδελφών τους.⁸⁰ Στις 14 Ιουνίου 1952, η ίδια εφημερίδα, στο πρωτοσέλιδο

⁷⁸ Paschalis M. Kitromilides, «The Dialectic of Intolerance. Ideological Dimensions of Ethnic Conflict», *Journal of the Hellenic Diaspora*, No 4, 1979, σ. 5-30.

⁷⁹ Κρανιδιώτης, ο.π. σ. 55 - 56.

⁸⁰ «Ο Βασιλεύς δεχθείς τον κ. Μακάριον διεβίβασε θερμόν χαιρετισμόν προς τον αγωνιζόμενο υπέρ της ενώσεως με την Ελλάδα Κυπριακόν λαόν», *Το Βήμα*, Αθήνα 6 Ιουλίου 1952.

άρθρο διατύπωσης γνώμης, μεταφέρει την ικανοποίηση των Ελλήνων πολιτών για την επικείμενη συνάντηση του Βενιζέλου με τον Παπάγο (αντιπροέδρου της Κυβέρνησης και επικεφαλής της μείζονος αντιπολίτευσης αντίστοιχα) με αντικείμενο το Κυπριακό και την αναζήτηση κοινής συνισταμένης, συναφούς με τις προσδοκίες των πολιτών. Συνεχίζει, όμως, επισημαίνοντας την ανάγκη αφενός του διαρκούς Αγώνα για την ευόδωση των κυπριακών δικαίων, αφετέρου για την αποτροπή της πρόκλησης ελληνοβρετανικής διένεξης. Για αυτό ακριβώς συστήνει η επιλογή των Ηνωμένων Εθνών να αποτελέσει την ύστατη λύση, μετά την εξάντληση όλων των εναλλακτικών πρόσφορων μέσων για την επίλυση του ζητήματος εντός του ελληνοβρετανικού πλέγματος φιλίας. Αλλά είναι σημαντικό να γίνει αντιληπτό στους Βρετανούς ότι είναι αδιανόητο για την ελληνική πλευρά να παραμείνει απαθής, παρατηρώντας μία αδιάλλακτη βρετανική στάση, έναντι ενός θέματος που διαπερνά την ψυχή του Ελληνισμού.⁸¹ Πάντως, στις 7 Ιουνίου 1952 *Το Βήμα* αναφερόταν στην προγραμματισμένη επίσκεψη της τουρκικής πολιτικής ηγεσίας στη Βρετανία, προεξοφλώντας την προσπάθεια των Βρετανών να πείσουν τους Τούρκους συνομιλητές τους να ενστερνιστούν τη δική τους οπτική επί του κυπριακού ζητήματος. Η εφημερίδα σημειώνει ότι η βρετανοτουρκική σύμπραξη, κατά την άποψη των Βρετανών, ενισχύει τη βρετανική επιχειρηματολογία περί του αναλλοίωτου του ισχύοντος καθεστώτος στη νήσο και λειτουργεί ως ανάχωμα στα ελληνικά αιτήματα.⁸²

Στη σταθερή επιθυμία και βούληση της ελληνικής κυβέρνησης να αποφύγει την επιδείνωση των ελληνοβρετανικών σχέσεων εντάσσονται οι σαφείς κατευθύνσεις που έδωσε ο πρωθυπουργός Νικόλαος Πλαστήρας στην ελληνική αντιπροσωπεία, η οποία θα μετέβαινε στην έδρα του ΟΗΕ προκειμένου να εκπροσωπήσει τη χώρα στην 8^η σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης τον Σεπτέμβριο του 1952. Στις οδηγίες αυτές είναι ξεκάθαρη η εντολή απεμπλοκής της χώρας μας από την οποιαδήποτε επιχείρηση διεθνοποίησης του κυπριακού προβλήματος με αποκλειστικό γνώμονα την αποτροπή της όποιας δυνητικής διένεξης με τη βρετανική πλευρά. Μάλιστα, σημειώνει ότι σε εύθετο χρόνο, όποτε εκείνος κρίνει ότι οι συνθήκες και οι περιστάσεις είναι δόκιμες, θα φέρει το θέμα ενώπιον των Βρετανών, αξιώνοντας την εύρεση του κατάλληλου τρόπου παραχώρησης της νήσου στην Ελλάδα δεδομένου ότι επί της ουσίας της ανήκει. Αλλά δεν αφήνει κανένα περιθώριο περί του άκαιρου της ενεργοποίησης μίας τέτοιας κίνησης εκείνη τη χρονική περίοδο.⁸³

⁸¹ «Διά την λύσιν του Κυπριακού», *Το Βήμα*, Αθήνα 14 Ιουνίου 1952.

⁸² «Οι κ.κ. Μεντερές και Κιοπρουλού μεταβαίνουν εις Λονδίνον κατόπιν προσκλήσεως, όπου όπως πιστεύεται θα γίνη προσπάθεια προσεταιρισμού της Τουρκίας εις τας αγγλικάς απόψεις δια το Κυπριακόν, το αρχηγείον της Μέσης Ανατολής και την ηγεσίαν της Μεσογείου», *Το Βήμα*, Αθήνα 7 Ιουνίου 1952.

⁸³ Κλάνης, ό.π. σ. 176.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4.1. Οι εξελίξεις στο ζήτημα της Κύπρου μετά την ανάρρηση στην εξουσία του Αλέξανδρου Παπάγου

Η κάθετα απορριπτική έως και απαξιωτική συμπεριφορά και στάση των Βρετανών έναντι του παλλαϊκού αιτήματος των Ελλήνων της Κύπρου για την παροχή της αυτοδιάθεσης, με τελικό στόχο την Ένωση με τη μητέρα - πατρίδα, έδρασε ως καταλύτης για την πρόκληση ραγδαίων εξελίξεων και εντός της Κύπρου. Οι εξελίξεις αυτές μετέφεραν το Κυπριακό ζήτημα σε ένα άλλο επίπεδο, στο οποίο ο διπλωματικός κατευνασμός, η αβελτηρία και οι νουθεσίες για ψυχραιμία, αυτοσυγκράτηση και υπομονή των Κυπρίων, έμοιαζαν περιττά. Πιο συγκριμένα, η ανωτέρω άτεγκτη βρετανική στάση έδρασε ως το γενεσιουργό αίτιο για την εισαγωγή ενός άλλου παράγοντα στην επιχείρηση λύσης της πολύπλοκης αυτής εξίσωσης: αυτού της στρατιωτικοποίησης του ζητήματος, της καταφυγής στον ένοπλο αγώνα. Τα πρώτα σπέρματα για την εξέλιξη αυτή είχαν ήδη εμφανιστεί από τον Μάρτιο του 1953 στις οργανωμένες ομάδες που είχαν συγκροτήσει οι Κύπριοι που βρίσκονταν στην ελληνική πρωτεύουσα. Μάλιστα, οι ηγήτορες αυτής της επιλογής είχαν προχωρήσει και σε κατάθεση όρκου, προκειμένου να δώσουν έναν πιο επίσημο τόνο στους σχεδιασμούς τους.⁸⁴

Η καταφυγή, όμως, στον πραγματικό ένοπλο αγώνα ήταν μία εξέλιξη, που θα καθυστερήσει λίγο, ειδικά μετά την ανάληψη της διακυβέρνησης της Ελλάδος από τον Αλέξανδρο Παπάγο, τον Νοέμβριο του 1952. Η εκλογική αυτή νίκη σηματοδότησε μία καίρια αλλαγή στον πολιτικό χάρτη της χώρας, καθώς αφενός σήμανε την κυριαρχία της Δεξιάς σε ιδεολογικό και πολιτικό επίπεδο αφετέρου έδωσε τέλος σε μια μακρά περίοδο πολιτικής ρευστότητας, δεδομένης της αδυναμίας των κυβερνήσεων κεντρώας απόχρωσης να εξασφαλίσουν την κυβερνητική πλειοψηφία επί μακρόν, καθώς οι κατά καιρούς συνασπισμοί των κεντρώων κομμάτων δεν χαρακτηρίζονταν από τη σταθερότητα και την ενότητα. Η συγκέντρωση της απόλυτης πλειοψηφίας στο πρόσωπο του Παπάγου τού προσέδωσε μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και αποφασιστικότητα, ακόμη και σε πιο κρίσιμα ζητήματα, όπως αυτά που άπτονταν της εξωτερικής πολιτικής, όπως θα αποδειχθεί το 1954 με την απόφαση της προσφυγής στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών για το ζήτημα της Κύπρου, και άρα την επίσημη διεθνοποίηση του ζητήματος με πρωτοβουλία και καθοδήγηση της ελληνικής κυβέρνησης. Ανεξαρτήτως αυτής της εξέλιξης ούτε ο Παπάγος

⁸⁴ Πέτρος Παπαπολυβίου, «Η Αγγλοκρατία στην Κύπρο: 1878-1960», στο: *Ιστορία των Ελλήνων*, τμ. 19, Δομή, Αθήνα 2006, σ. 482 - 531.

θα αποστεί από τη γενικότερη φιλοσοφία, που διέπνεε ήδη την εξωτερική πολιτική της χώρας και δεν ήταν άλλη από τη συμπόρευση με τις πολιτικές επιλογές και σταθερές της Δύσης.⁸⁵ Σημειώνεται δε ότι ο Αλέξανδρος Παπάγος ήταν η κορυφαία προσωπικότητα της αντικομμουνιστικής πολιτικής και, ως εκ τούτου, οργανικά συσχετιζόμενος με τους Βρετανούς, υπηρετώντας μία πολιτική σύμφωνη με τις επιλογές και τις προτεραιότητές τους. Για αυτό ακριβώς και η Μεγάλη Βρετανία υποστήριξε εμπράκτως και σε πολλά επίπεδα τις δυνάμεις του αστικού μπλοκ της χώρας έναντι των κομμουνιστικών δυνάμεων την περίοδο του εμφυλίου πολέμου.⁸⁶ Ήδη από την ανακοίνωση των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησής του ο Παπάγος φρόντισε να καταστήσει ευκρινές το στίγμα της πολιτικής του αναφορικά με το Κυπριακό, καθώς σημείωσε ότι ανεξαρτήτως των ειλικρινών συναισθημάτων του ίδιου, αλλά και των Ελλήνων πολιτών για τα δίκαια αιτήματα των Κυπρίων, η κυβέρνηση θα το διαχειριστεί, συμμορφούμενη με τις επιταγές της εποχής. Τη συγκρατημένη αυτή στάση θα γνωστοποιήσει και σε κατ' ιδίαν συνάντησή του με τον Μακάριο, όταν ο τελευταίος θα βρεθεί για μία ακόμη φορά στην ελληνική πρωτεύουσα, τον Μάρτιο του 1953. Ειδικότερα, τόνισε ότι η καταφυγή στα Ηνωμένα Έθνη θα είναι η έσχατη επιλογή, αφού προηγουμένως θα έχει χρησιμοποιήσει όλους τους εναλλακτικούς τρόπους.⁸⁷

Σύμφωνα δε με τις δηλώσεις του Έλληνα υπουργού των Εξωτερικών, Στέφανου Στεφανόπουλου, -από τον Νοέμβριο του 1952- αναφορικά με τις εξελίξεις στο Κυπριακό ζήτημα, υπογραμμίζεται το αληθινό ενδιαφέρον όλων των Ελλήνων για τον πόθο των Κυπρίων. Ταυτοχρόνως, όμως, επισημαίνει την κρισιμότητα των στιγμών και τον εκ βορρά κίνδυνο, δεδομένα που επιτάσσουν στις ελεύθερες χώρες την υπέρβαση των όποιων διαφορών προς χάριν του ευρύτερου συμφέροντος και εν προκειμένω του συμφέροντος του Ελληνισμού. Η ευόδωση του κοινού στόχου θέτει σε δεύτερη μοίρα την ικανοποίηση του ειδικότερου. Στην περίπτωση αυτή απαιτείται αυτοσυγκράτηση, έλεγχος των συναισθημάτων, δεδομένου ότι το εθνικό φρόνημα των Κυπρίων δεν πρόκειται να αλλοιωθεί, όπως δεν συνέβη και όλα τα προηγούμενα χρόνια. Προσθέτει ο υπουργός των Εξωτερικών ότι οι Κύπριοι πρέπει να γνωρίζουν ότι ο Αγώνας τους θα δικαιωθεί, έστω και αν είναι απαραίτητο να δείξουν υπομονή για ορισμένο χρονικό διάστημα. Εξάλλου, εκφράζει την πεποίθησή του ότι οι διαπνεόμενοι από τις φιλελεύθερες αξίες Βρετανοί θα λάβουν την ενδεδειγμένη στιγμή τις δέουσες αποφάσεις και θα προχωρήσουν στις ορθές ενέργειες, αφουγκραζόμενοι τις επιθυμίες και τις προσδοκίες του κυπριακού λαού. Στη

⁸⁵ Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας. Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους 18ος - 21ος αιώνας*, Πατάκης, Αθήνα 2016, σ. 740 - 743.

⁸⁶ Γιώργος Τενεκίδης - Γιάννος Κρανιδιώτης, *Κύπρος Ιστορία, προβλήματα και Αγώνες του λαού της*, Εστία, Αθήνα 2000, σ. 171.

⁸⁷ Βλάχος, ό.π. σ. 59 - 60.

συνέχεια, όμως, αναδεικνύει τη σοβαρότητα της περιρρέουσας κατάστασης, καθώς καθιστά σαφές ότι είναι η εποχή εκείνη κατά την οποία απαιτείται η μέγιστη δυνατή συνεργασία όλων των μελών του NATO στην κατεύθυνση της υπηρετήσης του μεγάλου στόχου της παγκόσμιας ελευθερίας, της βαλλόμενης από πολλές πλευρές. Ακριβώς αυτή τη συνθήκη είναι σημαντικό και αναγκαίο να υπηρετήσουν και οι Κύπριοι και να αντιληφθούν ότι η σημαντική γεωστρατηγική θέση του νησιού και η μακραίωνη ιστορία του, που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη διαχρονική πορεία του Ελληνισμού, καθιστούν επιβεβλημένη την επίδειξη ψυχραιμίας και διαχείρισης του φιλελεύθερου πνεύματος έως ότου εξαιρεθεί ο επαπειλούμενος κίνδυνος για την ασφάλεια του ελεύθερου κόσμου.⁸⁸ Ακριβώς, επειδή το Κυπριακό ζήτημα άπτεται πολλών θεμάτων διεθνούς ενδιαφέροντος και είναι στην πραγματικότητα αντικείμενο ελληνοβρετανικής διαπραγμάτευσης, οι Κύπριοι πρέπει να αφήσουν ανεπίσπαστη την ελληνική κυβέρνηση να το χειριστεί με βασικό γνώμονα την κρίση της για την επιλογή εκείνων των κινήσεων που θα λειτουργήσουν επωφελώς για τα ελληνικά συμφέροντα εν συνόλω. Για αυτό ακριβώς είναι απορριπτέες λαϊκίστικου τύπου πιέσεις στην ελληνική κυβέρνηση, που δύνανται να δυσχεράνουν το πεδίο των χειρισμών της, επηρεάζοντας δυσμενώς το κυπριακό ζήτημα.⁸⁹

Ανεξαρτήτως των δεδομένων ασφυκτικών πιέσεων, ο Παπάγος προσπάθησε να αποτρέψει την οδό της διεθνοποίησης του κυπριακού ζητήματος στη βάση της αποφυγής της εμπλοκής των ελληνοβρετανικών σχέσεων, και άρα της επίλυσής του εντός του πλέγματός τους. Εξ ου και υποστήριξε τη σταδιακή επίλυση του προβλήματος μέσω της διαδικασίας σε αρχικό επίπεδο της αυτοκυβέρνησης και στο τέλος την επίτευξη της ένωσης με την Ελλάδα, θέτοντας στη διπλωματική σκακιέρα και το πλεονέκτημα των βάσεων σε Κύπρο και Ελλάδα.⁹⁰

Το 1953, τρία χρόνια μετά τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος της Εθναρχίας και χωρίς καμία σαφή πρόοδο επί του κυπριακού ζητήματος, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος θα εντείνει την πίεσή του προς όλες τις κατευθύνσεις, αλλά κυρίως προς την ελληνική πλευρά για την ανάληψη δυναμικών πρωτοβουλιών στη λογική της διεθνοποίησης του ζητήματος. Επισκέφθηκε τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ελλάδα, όπου και συναντήθηκε χωρίς σαφή πρόοδο με τον Παπάγο.⁹¹ Στην υποδοχή που του επεφυλάχθη στον Πειραιά από πλήθος σωματείων και φορέων εκφώνησε λόγο στον οποίο εξέφρασε με απόλυτο τρόπο την άρνηση των Κυπρίων να μετεξελιχθούν σε Άγγλους, όπως επιθυμεί η Βρετανία, χρησιμοποιώντας

⁸⁸ Φίλιππος Στεφ. Δραγούμης, *Επί του κυπριακού θέματος, Νοέμβριος 1952 - Σεπτέμβριος 1956*, Όμιλος Εθνικής Ενέργειας, Αθήνα 1956, σ. 15 - 16.

⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 19.

⁹⁰ Βλάχος, ο.π. σ. 60.

⁹¹ Αβέρωφ, ο.π. σ. 40 - 42.

σωρεία τεχνασμάτων, αλλά και την αποφασιστικότητά τους να αποποιηθούν το καθεστώς των «λευκών δούλων», που τους έχει οδηγήσει η Βρετανία. Επίσης, κάνοντας μνεία στις νουθεσίες περί σεβασμού των ελληνοβρετανικών σχέσεων ο ίδιος απορρίπτει τη σημασία τους για τους Κυπρίους και δηλώνει την ετοιμότητά τους να θυσιάσουν για τα δίκαια της πατρίδας τους. Και όλα αυτά υπό τη σύσσωμη επιδοκιμασία των παρισταμένων.⁹² Βεβαίως, κατά τη συνάντησή του με τον Παπάγο θα γίνει για μία ακόμη φορά κοινωνός της βασικής ελληνικής θέσης περί φιλικού διακανονισμού με τη Βρετανία, αν και θα καταστεί καθαρή η πρόθεση του Έλληνα κυβερνήτη περί προσφυγής στον ΟΗΕ σε περίπτωση αδυναμίας ευόδωσης της πρώτης εκδοχής.⁹³

Επανακάμπτοντας στη νήσο δήλωσε ότι υπάρχει ένα θετικό πλαίσιο για την εξέλιξη του Κυπριακού με δεδομένη και την απόφαση του ΟΗΕ για το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης. Στο πνεύμα αυτό, ανέδειξε την προοπτική επανάληψης της δημοψηφισματικής διαδικασίας, ακόμη και υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών. Ταυτοχρόνως, προχώρησε σε μία ανατροπή της έως τότε στρατηγικής του, καθώς δήλωσε την ετοιμότητά του να αποδεχτεί τη στήριξη οποιασδήποτε πλευράς, άρα και αυτής του Ανατολικού Συνασπισμού. Μία κίνηση που ως τότε απέκλειε κατηγορηματικά. Τον Απρίλιο του 1953 απευθυνόμενος στον Άγγλο Κυβερνήτη έθετε στη βρετανική κυβέρνηση το ζήτημα του σεβασμού της αυτοδιαθέσεως των Κυπρίων είτε με αποδοχή του τελεσθέντος δημοψηφίσματος είτε με την αποδοχή της πραγματοποίησης νέου.⁹⁴ Εάν, όμως, η αυτοδιάθεση υλοποιούνταν, θα οδηγούσε σταδιακά στην ένωση με την Ελλάδα, ανταποκρινόμενη στη βούληση της πλειονότητας των κατοίκων της νήσου. Στις επίμονες, ως εκ τούτου, εκκλήσεις των Ελλήνων της Κύπρου για διενέργεια νέου δημοψηφίσματος, εποπτευόμενου από τους Βρετανούς, το αποικιακό καθεστώς απαντούσε αρνητικά, υποψιαζόμενο ότι το αποτέλεσμα του δεν θα εξυπηρετούσε τις βρετανικές επιθυμίες.⁹⁵

Η απορριπτική απάντηση του Βρετανού Κυβερνήτη οδήγησε σε επανασχεδιασμό της στάσης του Μακάριου, που οργισμένος μίλησε σε παλλαϊκή συγκέντρωση, στις 28 Ιουνίου 1953, στην εκκλησία της Φανερωμένης στη νήσο, εξαπολύοντας μύδρους κατά της βρετανικής πλευράς για την άτεγκτη στάση της, υποστηρίζοντας ότι ο δρόμος της επίλυσης μέσω της ελληνοβρετανικής φιλίας είναι ατελέσφορος. Παραλλήλως, όμως, απαιτούσε από την ελληνική πλευρά να θέσει το ζήτημα στα Ηνωμένα Έθνη, αλλά και καθιστούσε σαφές

⁹² «Η Κύπρος θα συνεχίσει συνεπή και αδιάλλακτο τον αγώνα της Ελευθερίας», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 2 Μαρτίου 1953.

⁹³ «Η Κυβέρνησις είναι αποφασισμένη να προωθήση την λύσιν του κυπριακού ζητήματος», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 13 Μαρτίου 1953.

⁹⁴ Βλάχος, ό.π. σ. 62.

⁹⁵ Ioannides, , ό.π. σ. 47-49.

ότι θα έκανε το παν, για να πετύχει τη διεθνοποίηση, αφού η Ελλάδα ήταν όμηρη των ενδοιασμών της. Επί της ουσίας, ο Μακάριος μιλούσε για μία ανεξάρτητη πολιτική, την οποία θα καθόριζε ο ίδιος, αποστασιοποιούμενος από την πρόσδεση στο ελληνικό άρμα και τις επιδιώξεις του. Τον Αύγουστο του 1953 ο Μακάριος προχώρησε στην κατάθεση αιτήματος στον ΟΗΕ για εισαγωγή του Κυπριακού στη Γενική Συνέλευση με αντικείμενο την προώθηση της αρχής της αυτοδιάθεσης των Κυπρίων. Στην κίνηση αυτή αιτήθηκε τη στήριξη της ελληνικής πλευράς προκειμένου βάσει κανονισμού να συζητηθεί το θέμα της ένταξης στον κατάλογο των προς συζήτησης θεμάτων. Η μη υιοθέτηση του αιτήματος από την ελληνική πλευρά, αλλά και από κανένα μέλος του ΟΗΕ οδήγησε εκ των πραγμάτων στη μη εγγραφή στα προς συζήτηση θέματα. Πάντως, τον Σεπτέμβριο του 1953, η ελληνική πλευρά, δια του υπουργού Εξωτερικών, Στέφανου Στεφανόπουλου, θα αναφερθεί στο κυπριακό αίτημα ανοικτά, διαμηνύοντας προς κάθε κατεύθυνση, κατά την επίσημη συνεδρίαση της 8^{ης} Γενικής Συνέλευσης, ότι η Ελλάδα δεν αδιαφορεί για το αίτημα των Κυπρίων, αλλά πριν το ενστερνιστεί και προχωρήσει στις συναφείς ενέργειες, επιθυμεί να χρησιμοποιήσει όλα τα διαθέσιμα εργαλεία προκειμένου να πείσει τη βρετανική πλευρά να επιλυθεί το Κυπριακό ζήτημα μέσω απευθείας συνομιλιών των δύο χωρών, Ελλάδος και Βρετανίας.⁹⁶

Τον Δεκέμβριο του 1953 ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών, Άντονι Ήντεν, θα βρεθεί στην Αθήνα, στο πλαίσιο ανάρρωσής του από προηγούμενη εγχείρηση. Τον προσωπικό χαρακτήρα αυτής της επίσκεψης θα επιχειρήσει να αξιοποιήσει ο Παπάγος, προκειμένου σε συνάντηση των δύο προσωπικοτήτων να αναζητηθεί ένας κοινός τόπος διευθέτησης του εκκρεμούς κυπριακού ζητήματος. Η απάντηση του Βρετανού επισήμου ήταν απορριπτική, αλλά το πιο μελανό σημείο ήταν η αγενής και σχεδόν περιφρονητική συμπεριφορά προς τον Έλληνα πρωθυπουργό. Η στάση αυτή, αλλά και η εμμονική αδιαλλαξία της Βρετανίας οδήγησαν στην επανεξέταση της ελληνικής στρατηγικής από τον Παπάγο, ο οποίος άρχισε να προσεγγίζει θετικά την ιδέα της διεθνοποίησης του ζητήματος, το επόμενο έτος.⁹⁷

4.2. Η εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων από το 1953 έως και πριν τη διεθνοποίηση του Κυπριακού

⁹⁶ Αβέρωφ, ό.π. σ. 40 - 42.

⁹⁷ Κρανιδιώτης, ό.π. σ. 65.

Το θετικό κλίμα, το οποίο διέπνεε τις ελληνοτουρκικές σχέσεις συνεχίστηκε και το 1953, μη επηρεαζόμενο από την πολιτική αλλαγή που συντελέστηκε στην Ελλάδα με την ανάληψη της διακυβέρνησης από τον Αλέξανδρο Παπάγο. Υπό το πρίσμα αυτό, θα συνεχιστούν και οι αμοιβαίες επισκέψεις επίσημων εκατέρωθεν.

Η εφημερίδα *Η Καθημερινή* στην πρώτη σελίδα της αφιερώνει εκτενές άρθρο στην επίσκεψη του Τούρκου υπουργού Εξωτερικών στην ελληνική πρωτεύουσα στις 26 Ιανουαρίου του 1953, δύο περίπου μήνες μετά την επίσκεψη του Τούρκου Προέδρου. Η επίσκεψη αυτή είχε ως βασικό αντικείμενο την πρόοδο των συζητήσεων αναφορικά με την κυοφορούμενη συμμαχία μεταξύ της Ελλάδος, Τουρκίας και Γιουγκοσλαβίας. Στην επίσημη ανακοίνωση, που συνόδευσε την επίσκεψη αυτή υπογραμμίζεται ότι πραγματοποιήθηκαν συνομιλίες μεταξύ του πρωθυπουργού Παπάγου, του υπουργού Εξωτερικών Στεφανόπουλου και του Κιοπρουλού «εν τω συνήθει πνεύματι ειλικρινούς φιλίας και βαθιάς κατανοήσεως, όπερ χαρακτηρίζει τις σχέσεις των δυο χωρών». Στην ίδια ανακοίνωση αναφέρεται ότι συζητήθηκαν όλα τα θέματα διεθνούς ενδιαφέροντος με σαφή την ταυτοσημότητα των θέσεων των δύο πλευρών, αλλά και την πρόθεσή τους να διατηρήσουν την κοινή θεώρηση της πολιτικής τους. Ο ίδιος ο Κιοπρουλού σε δηλώσεις του προς τους εκπροσώπους του ελληνικού τύπου, αφού αναφέρθηκε στην ιδιαίτερη χαρά του για κάθε επίσκεψή του στην Ελλάδα, σημείωσε τις βαθιές ρίζες της ελληνοτουρκικής φιλίας και τη διεξαγωγή των συνομιλιών επί του ελληνικού εδάφους σε κλίμα εγκαρδιότητας. Παραλλήλως, ανέδειξε το πολιτικό κεφάλαιο των συνομιλητών του, του υπουργού Εξωτερικών, αλλά και των πολιτικών ταγών της συμμαχου Ελλάδας, και κλείνοντας τόνισε την για πολλοστή φορά απόλυτη ταύτιση θέσεων σε όλα τα αντικείμενα των συζητήσεων του με την ελληνική πλευρά.⁹⁸ Πάντως, η εφημερίδα *Η Αυγή* καταθέτει και μία άλλη πτυχή της επίσκεψης του Κιοπρουλού, σύμφωνα με την οποία, όπως απορρέει από τις δηλώσεις του σε δημοσιογράφους, υφίσταται συμφωνία μεταξύ των κυβερνήσεων των δύο χωρών περί της αποφυγής ενεργοποίησης του κυπριακού ζητήματος.⁹⁹

Η ευόδωση των προπαρασκευαστικών συνομιλιών για τη συγκρότηση της τριμερούς Βαλκανικής Συνθήκης έγινε πραγματικότητα στις 28 Φεβρουαρίου 1953 με τη συνυπογραφή του σχετικού συμφώνου στην τουρκική πρωτεύουσα παρουσία των υπουργών Εξωτερικών των τριών ιδρυτριών χωρών, Ελλάδος, Τουρκίας και Γιουγκοσλαβίας. Με τη συμφωνία αυτή, βάσει του κοινού ανακοινωθέντος που ακολούθησε την υπογραφή της, τα

⁹⁸ «Η εμπιστοσύνη μεταξύ των τριών βαλκανικών χωρών αποτελεί παράγοντα σταθερότητας της περιοχής, θα απαιτηθούν εν τούτοις ορισμένοι διευκρινίσεις», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 30 Ιανουαρίου 1953.

⁹⁹ «Υπάρχει συμφωνία Ελληνικής και Τουρκικής Κυβερνήσεως να μην τεθεί το ζήτημα της Κύπρου!», *Η Αυγή*, Αθήνα 30 Ιανουαρίου 1953.

εμπλεκόμενα μέρη επιβεβαιώνουν, αλλά και διατρανώνουν την απόφασή τους, εμπορούμενα αλλά και δεσμευμένα από τις αρχές του χάρτη του ΟΗΕ, να διασφαλίσουν από κοινού την ειρήνη για τις χώρες τους, αλλά και να συνεισφέρουν ενεργά στην εμπέδωση της παγκόσμιας ειρήνης. Στο πλαίσιο αυτό, οι τρεις χώρες δηλώνουν αποφασισμένες να καταστήσουν στέρεις τις μεταξύ τους σχέσεις φιλίας και να υπερασπιστούν τα ιδανικά της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας των κατοίκων τους έναντι κάθε απόπειρας καταπάτησής τους. Ως εκ τούτου, θα επιδιώξουν τη στενότερη δυνατή συνεργασία σε θέματα που άπτονται της αμυντικής θωράκισής τους έναντι οποιουδήποτε εξωτερικού κινδύνου με την πεποίθηση ότι η διασφάλιση της ειρήνης απαιτεί την πρόληψη και την προετοιμασία σε αμυντικό επίπεδο εκείνων των μηχανισμών που θα λειτουργούν αποτρεπτικά.¹⁰⁰

Στον αντίποδα, η εφημερίδα *Η Αυγή* κάνει μία διαφορετική ανάγνωση των συνεπειών της υπογραφείσας συνθήκης, καθώς προβάλλει ως άμεσο αποτέλεσμα της την εντεινόμενη ανασφάλεια των πολιτών. Υπογραμμίζει ότι η γνωστοποίηση των όρων που την πλαισιώνουν δημιουργεί εύλογους προβληματισμούς και για τους τρεις βαλκανικούς λαούς, πολύ δε περισσότερο δεδομένου ότι κάποιες πληροφορίες μιλούν και για την ύπαρξη μυστικών όρων. Κατά την αντίληψη της εφημερίδας η αποτίμηση της συμφωνίας πρέπει να γίνει συναρτήσει των στοχεύσεων του αμερικανικού υπουργείου Εξωτερικών καθ' υπόδειξη του οποίου συνήφθη. Τον προβληματισμό ενισχύουν οι προηγηθείσες δηλώσεις του Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών Ντουάιτ Αϊζενχάουερ, ότι η χώρα του συνδράμει κράτη τα οποία έχουν χάσει την ελευθερία τους στην κατεύθυνση της επανάκτησής της.¹⁰¹

Στην εξίσωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, εκ των πραγμάτων, δεν μπορεί να μη συμπεριληφθούν η σημασία και ο κομβικός ρόλος του παράγοντα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής για τη στρατηγική και για τις επιλογές των κεντρώας φυσιογνωμίας κυβερνήσεων, αλλά και αυτής από τον χώρο της Δεξιάς υπό τον Αλέξανδρο Παπάγο. Ο τελευταίος συνέχισε στον καμβά που είχαν σχεδιάσει οι προκάτοχοί του, τη φιλοατλαντική πολιτική και τη συνακόλουθη ενδυνάμωση των ελληνοαμερικανικών σχέσεων. Επιστέγασμα αυτής της επιλογής ήταν η συμφωνία του 1953 αναφορικά με το πλαίσιο λειτουργίας των αμερικανικών βάσεων στη χώρα μας, βάσει της οποίας προβλεπόταν η διευκόλυνση της παρουσίας του αμερικανικού στρατού.¹⁰² Πάντως, ο Γεώργιος Σεφέρης στο «Πολιτικό Ημερολόγιο», στις 5 Μαΐου 1952, από τη θέση του διπλωμάτη και κοινωνού των διεργασιών στο πολιτικό πεδίο, εκφράζει τους προβληματισμούς του για τον τρόπο που

¹⁰⁰ «Το κείμενο του Τριμερούς Βαλκανικού Συμφώνου», Αθήνα, *Το Βήμα* 1 Μαρτίου 1953.

¹⁰¹ «Η Βαλκανική συνθήκη υπεγράφη και οι συνθήκες του λαού εντείνονται μέσα στα πλαίσια μίας ξένης πολιτικής και εναντίον του λαϊκού πόθου για ειρήνη», *Η Αυγή*, Αθήνα 1 Μαρτίου 1953.

¹⁰² Κωστής, ό.π. σ. 742.

οι Έλληνες πολιτικοί αντιλαμβάνονται και χειρίζονται την αγγλοαμερικανική αντιπαράθεση για την πρωτοκαθεδρία στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής. Κατά τον Σεφέρη ή εθελotuφλούν ή φέρονται με ανώριμο τρόπο, δεδομένο που έδωσε τη δυνατότητα στις δύο αυτές δυνάμεις να παρεμβαίνουν στην εσωτερική πολιτική ζωή. Και στην περίπτωση αυτή, οι πολιτικοί, λειτουργώντας με γνώμονα το εσωτερικό πολιτικό πεδίο, αδυνατούν να διαχειριστούν με νηφαλιότητα τα εξωτερικά θέματα. Εξέλιξη που φέρει το διπλωματικό σώμα σε δυσχερή θέση, γνωρίζοντας ότι τυχόν κριτική του θα θεωρηθεί ως αντιπολιτευτική αιχμή και θα προκαλέσει τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που επιδιώκει, οπότε επιλέγει τη σιωπή.¹⁰³

Σε κάθε περίπτωση η επιμονή στην καλλιέργεια και ανάπτυξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων συνεχίζεται μέσα στο 1953, όπως αποδεικνύεται και από την επίσημη επίσκεψη του Έλληνα πρωθυπουργού Αλέξανδρου Παπάγου στην τουρκική πρωτεύουσα από τις 17 έως και τις 19 Ιουνίου 1953. Στην ανταπόκρισή της από την τουρκική πρωτεύουσα η εφημερίδα *Η Καθημερινή* μεταφέρει το εξαιρετικά θερμό κλίμα υποδοχής της ελληνικής αποστολής, -ήδη από την πρώτη ημέρα της επίσημης επίσκεψης- επισημαίνοντας ότι δεν συναντάται συχνά κατά την εκεί παρουσία άλλων ηγετών. Η υποδοχή ήταν μεγαλειώδης και όσον αφορά στην επίσημη τουρκική ηγεσία, αλλά και τους Τούρκους πολίτες, δεδομένο που αποδεικνύει την απρόσκοπτη και διαρκώς βελτιούμενη ελληνοτουρκική φιλία, τη στηριζόμενη σε αδιάσπαστους δεσμούς.¹⁰⁴ Σε ανάλογο μοτίβο θα συνεχίσει η ίδια εφημερίδα και τις επόμενες ημέρες, μεταφέροντας το κυρίαρχο κλίμα, καθώς η εντυπωσιακή υποδοχή του Παπάγου από την επίσημη τουρκική πολιτική ηγεσία θα καταγραφεί επισήμως και στο ανακοινωθέν επί της επισκέψεως αυτής και του περιεχομένου των διεξαχθεισών συζητήσεων. Για μία ακόμη φορά θα υπογραμμιστεί η ακλόνητη θέληση των δύο χωρών να συνεχίσουν να συνεργάζονται στενά με αντικείμενο την οικοδόμηση ενός πλέγματος σταθερότητας στην ευρύτερη περιοχή τους, στη βάση των αρχών του ΟΗΕ. Εμφορούμενες οι δύο χώρες από την ανάγκη προάσπισης ενός πλαισίου ειρήνης σε παγκόσμιο επίπεδο ξεκαθαρίζουν εκ νέου την απόλυτη πίστη τους στη σημασία και στη λειτουργία του ΝΑΤΟ, αλλά και στο διαμορφωθέν σχήμα συνεργασίας τους με τη Γιουγκοσλαβία. Υπό το πρίσμα αυτό, τα δύο κράτη δηλώνουν απερίφραστα ότι δεν υφίσταται καμία διαφορά μεταξύ των δύο χωρών που είναι δυσεπίλυτη, δεδομένης της αλληλεγγύης και της αδιατάρακτης σχέσης τους. Ταυτοχρόνως, συμφωνούν στην ενίσχυση των τομέων συνεργασίας, όπως ο οικονομικός και ο εμπορικός. Κλείνοντας, το ανακοινωθέν υπογραμμίζει ότι η επίσκεψη του

¹⁰³ Γιώργος Σεφέρης, *Πολιτικό Ημερολόγιο*, Ίκαρος, Αθήνα 1985, σ. 131.

¹⁰⁴ Κ. Γ. Ζαφειρόπουλος, «Αι συνομιλίες του στρατάρχου Παπάγου εις Άγκυραν, ενιαία ελληνοτουρκική στάσις έναντι της Σοβιετικής Ρωσίας», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 18 Ιουνίου 1953.

σημαντικού Έλληνα πολιτικού επισφραγίστηκε, αλλά και επαναπροωθήθηκε ο στενός ελληνοτουρκικός δεσμός, που αποσκοπεί στην ευόδωση ενός καίριου στόχου, την ευημερία των χωρών μας, αλλά και όλων των κρατών που ενστερνίζονται τον ίδιο κώδικα αξιών.¹⁰⁵ Πάντως, βασικός πυλώνας του συμφώνου συνεργασίας των τριών βαλκανικών χωρών είναι ο κοινός προγραμματισμός της αμυντικής τους πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό, είναι προφανές ότι η Ελλάδα και η Τουρκία συνέβαλαν με την εποικοδομητική τους στάση τα μέγιστα στην εξυπηρέτηση των σκοπών του βορειοατλαντικού συμφώνου. Το τριμερές βαλκανικό σχήμα συνεργασίας υπηρετήθηκε διαδοχικά από τις κεντρώες κυβερνήσεις, αλλά και από τη δεξιά του Παπάγου και απηχούσε πλήρως τις κατευθυντήριες γραμμές της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και τα ζωτικά συμφέροντα της χώρας. Η στόχευση αυτή, όμως, δεν επέτρεπε την ανάδειξη του κυπριακού ζητήματος, καθώς μία ανάλογη κίνηση θα επηρέαζε αυτομάτως το επίπεδο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, βασικού παράγοντα στην προσπάθεια της χώρας να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο εντός του προαναφερθέντος βαλκανικού άξονα συνεργασίας.¹⁰⁶

Οι ενέργειες που ήθελαν να μετεξελίξουν την ανωτέρω συνθήκη σε αμυντική συμμαχία προχώρησαν ταχέως και επισφραγίστηκαν από την επίσημη επίσκεψη του πρωθυπουργού της Τουρκίας Μεντερές στην ελληνική πρωτεύουσα στις 8 Ιουνίου 1954. Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων που είχε στην Αθήνα με την ελληνική πολιτική ηγεσία επιβεβαιώθηκε η απόλυτη σύγκλιση απόψεων αναφορικά με την αναβάθμιση της υφιστάμενης συμφωνίας των τριών βαλκανικών κρατών. Στις δε δηλώσεις του ο Τούρκος πρωθυπουργός επιχείρησε να αναδείξει τα συναισθήματα χαράς και ευφροσύνης που τον κατακλύζουν, όταν βρίσκεται σε ελληνικό έδαφος, έστω και για μία ημέρα. Σημείωσε ότι το υψηλό επίπεδο των σχέσεων των δύο χωρών καθιστά ενδιαφέρουσες και επιθυμητές τις απευθείας συναντήσεις των πολιτικών ηγεσιών των δύο χωρών. Ζητεί δε από τους δημοσιογράφους να φροντίσουν να μεταφέρουν στον ελληνικό λαό τα ειλικρινή αισθήματα φιλίας του τουρκικού λαού, φορέας των οποίων είναι ο ίδιος. Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με την ίδια εφημερίδα ο Τούρκος ηγέτης επέστρεψε στη χώρα του με αμερικανικό αεροπλάνο και συνοδευόμενος από τον Αμερικανό πρέσβη στην Τουρκία.¹⁰⁷

4.3. 1954: Το Κυπριακό οδεύει προς τη διεθνοποίηση

¹⁰⁵ «Ελλάς και Τουρκία θα συνεχίσουν την προσπάθειαν προς σταθεροποίησιν της συλλογικής ασφάλειας, Απαραίτητος η ενότης μεταξύ των ελευθέρων λαών», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 20 Ιουνίου 1953.

¹⁰⁶ Βλάχος, ό.π. σ. 44 - 45.

¹⁰⁷ «Η Ελλάς, η Τουρκία και η Γιουγκοσλαβία προχωρούν ταχέως εις την υπογραφήν τριμερούς συμμαχίας, Οι Αμερικανοί ιθύνοντες επιδοκιμάζουν πλήρως», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 9 Ιουνίου 1954.

Είναι γεγονός ότι η άτεγκτη στάση της Βρετανίας σχετικά με το Κυπριακό προκάλεσε έντονη δυσαρέσκεια στην ελληνική πλευρά, η οποία κορυφώθηκε κατά τη διακυβέρνηση της χώρας από τον Αλέξανδρο Παπάγο, ειδικότερα μετά τη συνάντησή του με τον Ήντεν στην Αθήνα, τον Δεκέμβριο του 1952, που ήταν εξαιρετικά άβολη για τον Έλληνα πρωθυπουργό μετά την ιταμή συμπεριφορά του Βρετανού πολιτικού. Η πιο μελανή έκφανση αυτής της δυσαρέσκειας ήταν η αίσθηση της διάψευσης μίας πατροπαράδοτης φιλικής σχέσης που είχε ενδυναμωθεί κατά την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.¹⁰⁸ Η στάση αυτή της Βρετανίας ώθησε την ελληνική πλευρά να εξετάζει την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της έως τότε συγκρατημένης και προσεκτικής τακτικής της και να επιλέξει την οδό της διεθνοποίησης. Στις 11 Φεβρουαρίου 1954, ο Μακάριος βρέθηκε και πάλι στην Ελλάδα, όπου στο πλαίσιο των διαδοχικών επαφών του με τον Παπάγο και τον Στεφανόπουλο επιχείρησε να πείσει για την ανάγκη της επίσημης προσφυγής στα Ηνωμένα Έθνη. Η απάντηση των Ελλήνων επισήμων δεν περιείχε ένα συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα για την υλοποίηση αυτής της επιλογής, αλλά άφηνε σοβαρά ανοικτό αυτό το ενδεχόμενο.¹⁰⁹

Στις 15 Μαρτίου του 1954 ο Βρετανός υπουργός των Εξωτερικών, Ήντεν, δήλωνε ευκρινώς ενώπιον του βρετανικού Κοινοβουλίου ότι για τη χώρα του δεν υφίσταται ζήτημα αναφορικά με την Κύπρο και απορρίπτει κάθε πιθανότητα διαλόγου με την ελληνική πλευρά επί του θέματος αυτού. Στις δηλώσεις δε αυτές ο Μακάριος απαντά πως δεν τον εξέπληξαν, αντιθέτως, θεωρεί ότι ανοίγει ο δρόμος για την παραπομπή του θέματος στον ΟΗΕ.¹¹⁰ Η εφημερίδα *Η Αυγή* επικρίνει την ελληνική πλευρά, επειδή μετά και από αυτήν την ξεκάθαρη δήλωση, δεν ανακοινώνει επισήμως τη διεθνοποίηση του ζητήματος μέσω του ΟΗΕ, αλλά επιμένει στη λανθασμένη πολιτική της. Δημοσιοποιεί δηλώσεις υπηρεσιακού παράγοντα του υπουργείου Εξωτερικών, βάσει των οποίων η ελληνική στάση είναι σταθερή και εκφράζει την ελπίδα περί μελλοντικής αναθεώρησης της βρετανικής άποψης.¹¹¹ Μάλιστα, η βρετανική πλευρά επέκρινε δριμύτατα την ελληνική κυβέρνηση, επειδή επέτρεψε την πραγματοποίηση κινητοποιήσεων εναντίον των Βρετανών με αφορμή τη σκληρή στάση τους. Ειδικότερα, υπέβαλε διάβημα στην ελληνική πρεσβεία στο Λονδίνο, επισημαίνοντας την υποχρέωση της Ελλάδας να επικεντρωθεί στη διαχείριση των εν λόγω δράσεων. Στην απάντηση του Έλληνα πρέσβη στον Βρετανό υπουργό Εξωτερικών περί αυθόρμητων αντιδράσεων των πολιτών λόγω της απογοήτευσής τους από τη βρετανική στάση επί του

¹⁰⁸ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού. Η δεκαετία του 1950*, Πατάκης, Αθήνα 2005, σ. 92.

¹⁰⁹ Κρανιδιώτης, ό.π. σ. 66.

¹¹⁰ «Η Μεγάλη Βρετανία εδήλωσε εις την Ελλάδα ότι αρνείται να δεχθή οιαδήποτε συζήτησιν επί του Κυπριακού», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 16 Μαρτίου 1954.

¹¹¹ «Η Κυβέρνησις δεν δηλώνει καθαρά ότι θα φέρη το Κυπριακό στον ΟΗΕ» *Η Αυγή*, Αθήνα 17 Μαρτίου 1954.

Κυπριακού, ο υπουργός αρνήθηκε κάθε συζήτηση επ' αυτού. Η βρετανική κίνηση προκάλεσε έντονη δυσαρέσκεια στην ελληνική πλευρά, διαλύοντας κάθε ψευδαίσθηση περί φιλικής διευθέτησης.¹¹² Εξάλλου, οι Κύπριοι απέρριπταν κάθε μεσοβέζικη λύση, που προέκριναν οι Βρετανοί, όπως αυτή της παραχώρησης καθεστώτος αυτονομίας. Την ίδια ώρα και στον βρετανικό τύπο δημοσιεύονται άρθρα σχετικά με την επιδείνωση των ελληνοβρετανικών σχέσεων από την ενδεχόμενη διεθνοποίηση του ζητήματος, διασαλεύοντας και τη συμμαχική ενότητα. Σημειώνουν, όμως, ότι η υφιστάμενη πίεση των πολιτών δεν μπορεί να αφήσει ασυγκίνητη την ελληνική πολιτεία.¹¹³ Τη δε θετική στάση της ελληνικής κυβέρνησης περί της δυνητικής αυτονομίας στηλιτεύει η εφημερίδα *Η Αυγή*, χαρακτηρίζοντάς τη ως στάση υποχωρητική και διαφυγής από την ανάληψη μίας πιο απαιτητικής πρωτοβουλίας. Θεωρεί ότι αυτή η πιθανότητα ευνοεί τις βρετανικές επιδιώξεις και αποκαλύπτει την υποκριτική στάση της κυβέρνησης Παπάγου, που ποτέ δεν υιοθέτησε τη στρατηγική της παραπομπής στον ΟΗΕ. Για την εφημερίδα είναι επιτακτική η άμεση διεθνοποίηση.¹¹⁴

Εντούτοις, η αδυναμία ευόδωσης των προσπαθειών της ελληνικής κυβέρνησης να επιτύχει ένα πλαίσιο συνεννόησης με τη βρετανική πλευρά και κατά τους πρώτους μήνες του 1954 επιτάχυνε τις εξελίξεις, καθώς τον Απρίλιο του έτους αυτού ελήφθη η απόφαση της παραπομπής του κυπριακού ζητήματος στα Ηνωμένα Έθνη, μετά από σύσκεψη του πρωθυπουργού με βασικούς συνεργάτες του (τον υπουργό Εξωτερικών, Στέφανο Στεφανόπουλο, και τον Έλληνα Πρέσβη στη Βρετανία, Αλέξη Κύρου κ.ά.). Καταλυτικά στην τυπική δικαιολόγηση της επιλογής διεθνοποίησης λειτούργησε η απόλυτη συμπεριφορά του Βρετανού υφυπουργού Αποικιών, Χένρυ Χόπκινσον, τον Ιούλιο του 1954, που σε ομιλία του στο Βρετανικό Κοινοβούλιο, εκστόμισε το αφοριστικό «ουδέποτε», αναφορικά με την πιθανότητα παροχής ανεξαρτησίας σε ορισμένες βρετανικές κτήσεις μεταξύ των οποίων ήταν και η Κύπρος.¹¹⁵ Στην ίδια λογική κινήθηκαν και αντίστοιχες δηλώσεις του Βρετανού υφυπουργού των Εξωτερικών, Πάρκερ, που επέμεινε ότι καμία χώρα, ανεξαρτήτως των φιλικών σχέσεων δεν έχει δικαίωμα να αμφισβητήσει το καθεστώς των βρετανικών κτήσεων. Η εφημερίδα *Εστία* αφενός καλωσορίζει την εν λόγω τοποθέτηση, καθώς επιβεβαιώνει το περιττό της προσδοκίας φιλικής διευθέτησης του Κυπριακού, αφετέρου αποκαλύπτει τη βρετανική υποκριτική πολιτική. Και αυτό, διότι, ενώ αγωνιά για την τύχη των πολιτών των κομμουνιστικών καθεστώτων, επιμένει να φέρεται ως δυνάστης

¹¹² «Ο Ήντεν διεμαρτυρήθη για τις πατριωτικές εκδηλώσεις του λαού μας υπέρ της Κύπρου - πρόκλησις και θράσος αποικιστών», *Η Αυγή*, Αθήνα 1 Απριλίου 1954.

¹¹³ «Ο Κυπριακός λαός αποδοκιμάζει τα περί αυτονομίας», *Η Αυγή*, Αθήνα 8 Απριλίου 1954.

¹¹⁴ «Η Κύπρος εγκαταλείπεται στους Άγγλους κυρίαρχους», *Η Αυγή*, Αθήνα 14 Απριλίου 1954.

¹¹⁵ Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού*, σ. 106 - 107.

σε εκατοντάδες χιλιάδες Κυπρίους. Ως εκ τούτου, ο ελληνικός λαός δεν είναι να δυνατό να αντιλαμβάνεται τη Βρετανία ως φίλη χώρα.¹¹⁶

Την εξέλιξη της διεθνοποίησης μάλλον είχε διαβλέψει μέρος του ελληνικού τύπου ήδη από την αρχή του έτους αυτού. Ειδικότερα, η εφημερίδα *Το Βήμα* σε κεντρικό του άρθρο στις πρώτες ημέρες του 1954, αναγορεύει το έτος αυτό σε έτος της Κύπρου. Η αναγόρευση αυτή συνάδει με την άποψη του συνόλου των Ελλήνων της Κύπρου, αλλά και του συνόλου του Ελληνισμού, που θεωρούν ότι το ζήτημα πρέπει να οδεύσει στην επίλυσή του μέσω της ένωσης της νήσου με την Ελλάδα, καθώς οποιαδήποτε εναλλακτική πρόταση θα συνιστούσε ανήκεστο εθνική καταστροφή. Και στο πλαίσιο αυτό θα γίνει εντός του έτους η έσχατη προσπάθεια μέσω του ειρηνικού δρόμου για την αποκατάσταση του δικαίου στην πολύπαθη νήσο με βάση και τις διεθνείς αρχές και συνθήκες. Εκφράζει δε την απορία του ο αρθρογράφος για τη συνεχιζόμενη αδιάλλακτη βρετανική στάση έναντι μίας συμμάχου χώρας, όπως είναι η Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό, καλεί τη Βρετανία να σεβαστεί τη βούληση και τα δικαιώματα των Κυπρίων και να μην καταρρακώνει τη διεθνή υπόστασή της μέσω μίας κατάφωρης αδικίας.¹¹⁷

Η εφημερίδα *Η Αυγή* αμφισβητώντας τις προθέσεις της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας, προβάλλει emphatically την ανάμειξη του ξένου ισχυρού παράγοντα στη διαμόρφωση των χειρισμών και των κινήσεων της ελληνικής πλευράς, αναφορικά με την προοπτική της διεθνοποίησης του Κυπριακού ζητήματος μέσω της επιδίωξης της παραπομπής του στα προς συζήτηση θέματα της επερχόμενης Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ. Ειδικότερα, αναφέρεται στη δραστική παρέμβαση της αμερικανικής διοίκησης, η οποία μέσω μηνύματος στη Μεγάλη Βρετανία και την Ελλάδα ζητεί τη διά της διπλωματικής και απευθείας οδού άρση του αδιεξόδου επί της υπόθεσης της Κύπρου, καθώς τυχόν προσφυγή της Ελλάδας στον ΟΗΕ θα έδινε την εντύπωση της διάστασης εντός της δυτικής συμμαχίας. Σύμφωνα με την ίδια εφημερίδα η αμερικανική νοูθεσία είχε ως αποτέλεσμα τον επαναπροσδιορισμό των κινήσεων της ελληνικής κυβέρνησης, καθώς σύμφωνα με δηλώσεις του Έλληνα υπουργού Εξωτερικών, Στεφανόπουλου, τίθεται εν αμφιβόλω η άμεση προσφυγή στα Ηνωμένα Έθνη και ένα πέπλο ρευστότητας φαίνεται να καλύπτει την ενέργεια αυτή. Σκωπτικά δε η εφημερίδα συμπληρώνει ότι ούτως ή άλλως δεν υπήρξε βεβαιότητα για την πραγματική πρόθεση της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας να αξιοποιήσει άμεσα τη δυνατότητα της ανωτέρω προσφυγής. Προστίθεται δε και η άρνηση της βρετανικής πλευράς να προβεί σε ουσιαστικές συζητήσεις επί του κυπριακού προβλήματος. Σημειώνεται ότι η ευμετάβλητη

¹¹⁶ «Η τελευταία δήλωση», *Εστία*, Αθήνα 20 Ιουλίου 1954.

¹¹⁷ Νίκος Κλ. Λανίτης, «Το 1954 έτος της Κύπρου - Ο Αγών της Μεγαλονήσου», *Το Βήμα*, Αθήνα 3 Ιανουαρίου 1954.

ελληνική τακτική στηλιτεύεται και σε ευρύτερο επίπεδο, δεδομένου ότι στελέχη της αμερικανικής διπλωματίας απορούν

πώς η Ελληνική κυβέρνηση τρέχει όπισθεν της βρετανικής κυβέρνησεως προς εξεύρεσιν τρόπου υποχωρήσεως από την σαφώς και επανειλημμένως καθορισθείσαν ελληνικήν θέσιν της αποφυγής της τοποθετήσεως του ζητήματος ενώπιον του ΟΗΕ, καθ' ην στιγμήν είναι γνωστόν εις όλον τον κόσμον ότι η Βρετανική κυβέρνηση ανακοίνωσεν επισήμως ότι θεωρεί το ζήτημα ως οριστικόν κλειστόν.

Και κλείνοντας το άρθρο επί του θέματος, η εφημερίδα *Η Αυγή* παραθέτει και τη στάση της τουρκικής πλευράς, σύμφωνα με την οποία, κατά τις τοποθετήσεις των υπηρεσιών του τουρκικού υπουργείου Εξωτερικών, η τουρκική κυβέρνηση έχει διαμηνύσει σε φιλικό επίπεδο στην ελληνική πλευρά τον προβληματισμό της για τις αρνητικές επιπτώσεις τυχόν προσφυγής της Ελλάδος στα Ηνωμένα Έθνη.¹¹⁸

Πάντως, ανεξαρτήτως των όποιων εκτιμήσεων του τύπου, η επίσημη κατάθεση της παραπομπής του Κυπριακού ζητήματος στον ΟΗΕ πραγματοποιήθηκε στις 20 Αυγούστου 1954.¹¹⁹ Την επιτυχία της ανωτέρω προσφυγής επιχείρησε να αποτρέψει με κάθε τρόπο η Βρετανία μέσω της ασκούμενης πίεσης του Βρετανού πρωθυπουργού Ουίνστον Τσώρτσιλ στον Πρόεδρο των ΗΠΑ προκειμένου να μην τεθεί το Κυπριακό ενώπιον της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ. Η συζήτηση θα απεκάλυπτε τα διαδραματιζόμενα εις βάρος των φιλελεύθερων Κυπρίων από τους Βρετανούς. Για την ελληνική πολιτεία αποδεικνύεται καίριας σημασίας η εν λόγω συζήτηση, καθώς θα συμβάλει ουσιαστικά στη διαδικασία επίλυσης, αφού αποτυγχάνει η οδός των ελληνοβρετανικών επαφών.¹²⁰

¹¹⁸ «Η Ουάσιγκτον συνέστησε να μη γίνη η προσφυγή στον ΟΗΕ για την Κύπρο. Του Κάκου καταβάλλει τώρα προσπάθειες η κυβέρνηση να μειώσει την θλιβερή εντύπωσιν, και οι ενδοιασμοί της “συμμάχου” Τουρκίας», *Η Αυγή*, Αθήνα 28 Απριλίου 1954.

¹¹⁹ Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού*, σ. 107.

¹²⁰ «Η οδός του ΟΗΕ», *Η Αυγή*, Αθήνα 3 Ιουλίου 1954.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η περίοδος 1950 - 1954 ήταν κομβική για την εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος. Θρυαλλίδα των γεγονότων που έλαβαν χώρα την περίοδο αυτή ήταν το εθναρχικό δημοψήφισμα του Ιανουαρίου 1950. Σε αυτό εκφράστηκε με πανηγυρικό τρόπο η επιθυμία των Ελλήνων της Κύπρου να συνδεθούν οργανικά με την Ελλάδα. Η δύναμη αυτού του δημοψηφίσματος έδωσε την απαραίτητη ώθηση στους Κυπρίους να ξεκινήσουν ένα διπλωματικό μαραθώνιο για την επίτευξη του στόχου τους. Σε πρώτο πλάνο έπρεπε να πειστεί η Ελλάδα να αναλάβει τις κατάλληλες πρωτοβουλίες που θα οδηγούσαν στη διεθνοποίηση του ζητήματος. Σε δεύτερο πλάνο, η Μεγάλη Βρετανία και ο διεθνής παράγοντας προκειμένου να εισακουστούν τα κυπριακά αιτήματα, στη βάση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των λαών, όπως κατοχυρώθηκε το 1952.

Η πρόθεση των Κυπρίων δεν ευοδώθηκε αρχικά από την άκρως επιφυλακτική στάση της Ελλάδας που επέμενε να επενδύει στη διατήρηση των άρρηκτων ελληνοβρετανικών σχέσεων, αλλά και στη σταδιακή ένταξή της στους κόλπους της νατοϊκής συμμαχίας. Για τη χώρα μας συνιστούσε άμεσης προτεραιότητας θέμα, συνδεδεμένο με την κατοχύρωση της ασφάλειάς της στη νέα τάξη πραγμάτων του Ψυχροπολεμικού κόσμου. Ως εκ τούτου, θα παλέψει με κάθε τρόπο να το διαχειριστεί μέσω των διπλωματικών διαύλων και ευελπιστώντας στη βρετανική διαλλακτικότητα. Η τελευταία δεν θα επιβεβαιωθεί, καθώς η Μεγάλη Βρετανία θα θεωρήσει την Κύπρο ως ύψιστης σημασίας κτήση για το γόητρο, αλλά και για τη θέση της στην Ανατολική Μεσόγειο, που κλονιζόταν ήδη συθέμελα. Εξ ου και θα αντιμετωπίσει το αίτημα της Ελλάδας απαξιωτικά και σκληρά.

Ταυτοχρόνως, η Ελλάδα θα επενδύσει και στη σταδιακή αλλά και εντυπωσιακή βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, ως αναχώματος στην εκ του Βορρά προερχόμενη δυνητική απειλή. Μία οπτική, που θα ακολουθήσει κατά πόδας και η Τουρκία. Στο πλαίσιο αυτό, οι επαφές των δύο πλευρών θα είναι συνεχείς και πολυεπίπεδες. Η Ελλάδα θα καταβάλλει σημαντικές προσπάθειες έως το πρώτο εξάμηνο του 1954, ώστε το Κυπριακό να μη δηλητηριάσει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Η Κύπρος από την άλλη παρακολουθεί τη στάση της ελληνικής πλευράς μάλλον με απογοήτευση και με το πέρασμα του χρόνου και με θυμό. Η πίεση προς την ελληνική πλευρά θα είναι αδιάκοπη, με σύμμαχο και τον τύπο, αλλά και την ελληνική κοινή γνώμη, η οποία συμμαρύνει τον πόθο των Κυπρίων. Η εντεινόμενη πίεση σε συνάρτηση με τη σκλήρυνση της βρετανικής πλευράς θα οδηγήσει στην απόφαση της διεθνοποίησης, τον Απρίλιο του 1954. Μία εξέλιξη που επιβράδυναν με τη στάση τους έως τότε και οι προηγηθείσες κεντρώες κυβερνήσεις του 1950 - 1952, αλλά και η κυβέρνηση Παπάγου.

Η προσέγγιση του τύπου αναφορικά με τη στάση των ελληνικών κυβερνήσεων επί του κυπριακού ζητήματος είναι σε κάποιο βαθμό διαφοροποιημένη από τις βασικές συντεταγμένες της πολιτικής εξουσίας. Ταυτίζεται, εν πολλοίς, με τις προσδοκίες και τις διεκδικήσεις των Κυπρίων και αναμένει, ενίοτε δε πιέζει, στην κατεύθυνση της πιο ενεργού δραστηριοποίησης της ελληνικής πλευράς. Ειδικά, η εφημερίδα *Η Αυγή* είναι ξεκάθαρα πιο επικριτική ως προς την πιο διαλλακτική και υποχωρητική στάση της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας, την εντάσσει στις δεσμεύσεις που απορρέουν από τη σύμπλευση με τα συμφέροντα της δυτικής συμμαχίας και αξιώνει τη ριζικότερη αντιμετώπιση του θέματος. Ταυτοχρόνως, οι εφημερίδες *Το Βήμα* και *Η Καθημερινή* υποστηρίζουν ένθερμα τις αξιώσεις των Κυπρίων, διατηρώντας, όμως, κατά κανόνα, έναν πιο ήπιο και διπλωματικό λόγο, χωρίς να αποφεύγουν και τη σκληρή κριτική σε χειρισμούς που θεωρούν άστοχους ή και στην καθυστέρηση ανάδειξης του ζητήματος σε διεθνές επίπεδο. Παραλλήλως, η εφημερίδα *Εστία* συμπορεύεται πλήρως με τον Αγώνα των Κυπρίων, αλλά και με το ευρύτερο λαϊκό αίσθημα. Την ίδια ώρα, όμως, απευθύνεται με καθαρό τρόπο στην ελληνική πολιτική ηγεσία και ζητεί ευδιάκριτη δραστηριοποίηση στην υπεράσπιση των εθνικών δικαιών και, άρα, την υιοθέτηση μίας πιο δυναμικής πολιτικής εναντίον των Βρετανών.

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η προσέγγιση του τύπου αναφορικά με την πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Το κεντρώο *Το Βήμα* και η συντηρητική *Η Καθημερινή* τάσσονται ανοικτά υπέρ της ενδυνάμωσης της φιλίας των δύο χωρών, έχοντας υιοθετήσει πλήρως τη βασική στρατηγική της χώρας, που σχετίζεται με τη συμπερίληψη στο βορειοατλαντικό σύμφωνο και τις συνακόλουθες δεσμεύσεις του. Στο ίδιο μήκος κύματος και η εφημερίδα «Εστία» εμφανίζεται θετική αναφορικά με τη βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Από την άλλη πλευρά, η αριστερή εφημερίδα *Η Αυγή* είναι σαφώς επιφυλακτική ως προς τις πραγματικές στοχεύσεις της επιδιωκόμενης βελτίωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, καθώς την αντιλαμβάνεται ως υποταγή στα νατοϊκά κελεύσματα, που θεωρούν τις δύο χώρες ανάχωμα στον δυνητικό σοβιετικό επεκτατισμό. Στοιχεία που ενισχύουν, κατά την άποψή της, αυτή τη θεώρηση είναι και η κοινή ένταξη των δύο χωρών στο ΝΑΤΟ, αλλά και η τριμερής σύμπραξη με τη Γιουγκοσλαβία. Δεδομένα που εντάσσουν τη χώρα σε ένα πλέγμα περιπέτειας και σοβαρών παγκόσμιων ρήξεων στο πλαίσιο του Ψυχρού πολέμου.

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Ιστορικά αρχεία

Αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1951, φακ. 53, *1951 Κυπριακό ζήτημα, Βόρειος Ήπειρος*, «Πρόσθετον σημείωμα επί του συμβουλίου των κ.κ. Αρχηγών των κομμάτων περί Κύπρου», Αθήνα, 23 Μαρτίου 1951.

Αρχείο Αβέρωφ, 1952, φακ. 98^Α, *Μνημόνιο Συνομιλίας Αβέρωφ - Μεντερές, Διμερείς σχέσεις Ελλάδος – Τουρκίας 1952, Κυπριακό 1952 - 1961, Γιουγκοσλαβία*.

Εφημερίδες

Η Αυγή, Αθήνα 1952 - 1954.

Το Βήμα, Αθήνα 1950 - 1954.

Εμπρός, Αθήνα 1950

Εσπερινή, Λευκωσία 1950.

Εστία, Αθήνα 1950, 1952, 1954.

Η Καθημερινή, Αθήνα 1951 - 1954.

Λαϊκόν Βήμα, Λευκωσία 1950.

Β. ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Αλεξανδράκης, Μενέλαος, Θεοδωρόπουλος, Βύρων & Λαγάκος, Ευστάθιος, *Το Κυπριακό 1950 - 1974. Μία ενδοσκόπηση*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1987,.

Βερέμης, Θάνος, *Ιστορία των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Από το 1453 έως το 2005*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2005.

Βλάχος, Άγγελος, *Δέκα χρόνια Κυπριακού*, Εστία, Αθήνα 1980.

Γεωργής, Γεώργιος, *Η Αγγλοκρατία στην Κύπρο. Από τον αλυτρωτισμό στον ανταποικιακό αγώνα*, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Αθήνα 2016.

Δραγούμης, Φίλιππος Στεφ., *Επί του κυπριακού θέματος: Νοέμβριος 1952 - Σεπτέμβριος 1956*, Όμιλος Εθνικής Ενέργειας, Αθήνα 1956.

Κλάψης, Αντώνης, «Κυπριακό και ελληνική εξωτερική πολιτική, 1918 - 1959. Η κληρονομιά του Ελευθερίου Βενιζέλου», στο: Γεώργιος Κουκουράκης & Τάσος

- Σακελλαρόπουλος, (επιμ.), *Η πολιτική κληρονομιά του Ελευθερίου Βενιζέλου. Συνέχειες και ασυνέχειες*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2021, σ. 165-184.
- Κούμας, Μανόλης, «Οι ελληνικές κυβερνήσεις και το κυπριακό ενωτικό δημοψήφισμα 1949-1950», στο: Πέτρος Παπαπολυβίου, Άγγελος Συρίγος & Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Το Κυπριακό και το διεθνές σύστημα, 1945 - 1974. Αναζητώντας θέση στον κόσμο*, Πατάκης, Αθήνα 2013, σ. 31 - 46.
- Κρανιδιώτης, Νίκος, *Δύσκολα χρόνια: Κύπρος 1950 - 1960*, Εστία, Αθήνα 1981.
- Κωστής, Κώστας, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας. Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους 18ος -21ος αιώνας*, Πατάκης, Αθήνα 2016.
- Λάμπρου, Γιάννης Κ., *Ιστορία του Κυπριακού. Τα χρόνια μετά την Ανεξαρτησία: 1960 - 2008*, Πάργα, Αθήνα 2008.
- Μαυρογορδάτος, Γιώργος Θ., *Μετά το 1922 Η παράταση του διχασμού*, Πατάκης, Σεπτέμβριος 2021.
- Παπαπολυβίου, Πέτρος, «Η Αγγλοκρατία στην Κύπρο: 1878 - 1960», στο: *Ιστορία των Ελλήνων*, τμ. 19, Δομή, Αθήνα 2006, σ. 482 - 531.
- Ριζάς, Σωτήρης, «1949 - 1952: Εξωτερική πολιτική», στο: *Ιστορία των Ελλήνων*, τμ. 17, Δομή, Αθήνα 2006, σ. 290-297.
- Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1945 - 1981*, τμ. 2, Εστία, Αθήνα 2008.
- Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, *Ελληνική εξωτερική πολιτική 1830 - 1981*, Εστία, Αθήνα 2020.
- Σεφέρης, Γιώργος, *Πολιτικό Ημερολόγιο*, Ίκαρος, Αθήνα 1985.
- Συρίγος, Άγγελος Μ., *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Πατάκης, Αθήνα 2021.
- Τενεκίδης, Γιώργος & Κρανιδιώτης, Γιάννος, *Κύπρος Ιστορία, προβλήματα και Αγώνες του λαού της*, Εστία, Αθήνα 2000.
- Τοσίτσας – Αβέρωφ, Ευάγγελος, *Ιστορία χαμένων ευκαιριών, (Κυπριακό, 1950 - 1963)*, τμ.1, Εστία, Αθήνα 1982.
- Φάντης, Ανδρέας, *Κυπριακό 1950 - 1960. Ο ενταφιασμός ενός γλυκύτατου ονείρου, της Ένωσης*, Ιδιωτική, Λευκωσία 1995.
- Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, *Το κυπριακό ζήτημα, 1878-1960: η συνταγματική πτυχή*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.
- Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, *Στρατηγικές του Κυπριακού. Η δεκαετία του 1950*, Πατάκης, Αθήνα 2005.

Beaton, Roderick, *Ελλάδα. Βιογραφία ενός σύγχρονου έθνους*, Πατάκης, Αθήνα 2020.
Holland, Robert & Markides, Diana, *Οι Βρετανοί και οι Έλληνες. Αγώνες εξουσίας για την Ανατολική Μεσόγειο, 1850 - 1960*, Πατάκης, Αθήνα 2021.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Assos, Demetris, Makarios. *The revolutionary priest of Cyprus*, I.B. Tauris, Λονδίνο 2018.
Crawshaw, Nancy, *The Cyprus revolt. An account of the struggle for union with Greece*, Routledge, Λονδίνο 2022.
Faustmann, Hubert, *Divide and quit? The history of British colonial rule in Cyprus, 1878-1960*, Mateo Monographien, Μανχάιμ 1999.
Holland, Robert, *Britain and the revolt in Cyprus*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2001.
Ioannides, Christos P., «Cyprus, British Colonialism and the Seeds of Partition», *The Journal of Modern Hellenism*, Queens College - New York 2014, σ. 47-49.
Kitromilides, Paschalis M., «The Dialectic of Intolerance. Ideological Dimensions of Ethnic Conflict», *Journal of the Hellenic Diaspora*, No 4, 1979, σ. 5-30.
Mayes, Stanley, *Makarios. A biography*, Palgrave Macmillan, Νέα Υόρκη 1981.
Orr, J. W. C., *Cyprus under British rule*, Robert Scott, Λονδίνο 1972.
Stefanidis, Ioannis D., *Isle of discord. Nationalism, imperialism and the making of the Cyprus question*, New York University Press, Νέα Υόρκη 1999.
Stefanidis, Ioannis D., *Stirring the Greek nation. Political culture, irredentism and anti-Americanism in post-war Greece, 1945-1967*, Ashgate, Άλντερσποτ 2007.
Stergiou, Andreas, «Soviet Policy Toward Cyprus», *The Cyprus Review, A Journal Of Social, Economic and Polotical Issues*, Λευκωσία 2007, σ. 83-106.

Διαδικτυακές πηγές

«Βρετανία: Η μοναδική επίσκεψη της βασίλισσας Ελισάβετ στην Ελλάδα όταν ήταν ακόμα πριγκίπισσα», *Το Βήμα*, Αθήνα, 7 Δεκεμβρίου 1950.
<https://www.tovima.gr/2022/09/09/world/vretania-i-monadiki-episkepsi-tis-vasilissas-elisavet-stin-ellada-otan-itan-akoma-prigkipissa/> (ημερομηνία πρόσβασης: 15 Σεπτεμβρίου 2022).

Χριστοδουλίδης, Νίκος, «Το ενωτικό δημοψήφισμα στην Κύπρο», *Η Καθημερινή*, Αθήνα
02 Σεπτεμβρίου 2012 [https://www.kathimerini.gr/society/467141/to-enotiko-
dimopsifisma-stin-kypro](https://www.kathimerini.gr/society/467141/to-enotiko-dimopsifisma-stin-kypro) (ημερομηνία πρόσβασης: 10 Σεπτεμβρίου 2022).